

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KANT'IN AHLAK YASASININ NORMATİF İÇERİĞİ:
MAKSİMLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK**

Nurevşan MARŞ

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Doç. Dr. Sibel KİBAR KAVUŞ
Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU
Doç. Dr. İsmail SERİN**

KASTAMONU-2021

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildirir ve taahhüt ederim.

Nurevşan Marş

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KANT'IN AHLAK YASASININ NORMATİF İÇERİĞİ: MAKSİMLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Nurevşan MARŞ

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Sibel KİBAR KAVUŞ

Bu çalışmada, ahlak kuramları arasında başat yeri olan Kant'ın ahlak felsefesi, ödev ahlakı incelenmiştir ve Kant ahlakının formel değil, normatif olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Kant'ın ahlak felsefesini anlatmakta başvurduğu ödev örnekleri, günümüz ahlak perspektiflerinden bakıldığında sorunludur. Bu ödev örneklerinden olan birincisi “Yaşamını Devam Ettirme Ödevi” ve üçüncüsü “Yeteneklerini Geliştirme Ödevi” özellikle tartışmalıdır. Kant ahlak yasasını oluşturan ödevleri göstermek isterken öznel ilkelerden yani *maksim*lerden yola çıkar. Bu *maksim*lerin kendi kendileriyle çeliştiğini göstererek, *maksim*lerin tersinin ödev olduğu sonucuna varır. Kant ödev ahlakının biçimsel bir ahlak olduğunu iddia etmektedir; ona göre, ahlak felsefesi içeriksel hiçbir ögeyi içerisinde barındırmamalı ve ahlak yalnızca akıldan ve aklın idelerinden türetilmelidir. Kant'ın ahlaki maksim örneklerine vermiş olduğu örneklerde bu iddiasının dışında bazı içeriksel bulgular olduğu çalışmada iddia edilmiştir. *Maksimleri* ve ödevleri ayrıntılarıyla tartışması, ayrıca hem *Pratik Aklın Eleştirisi* hem de *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* kitaplarında aynı örnekleri kullanması, Kant'ın bu ödevleri ahlak yasası olarak buyurduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Kant ahlakı, Kant'ın kendisinin iddia ettiği gibi biçimsel değil, kural koyucu, normatif bir ahlak felsefesidir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlak, Ödev, Maksim, Formel Ahlak, Normatif Ahlak

2021, 90 sayfa

ABSTRACT

MSc. Thesis

MAXIMS: NORMATIVE FEATURE OF KANT'S MORAL PHILOSOPHY

Nurevşan MARŞ

Kastamonu University

Institute of Social Science

Department of Philosophy

Supervisor: Assoc. Prof. Sibel KİBAR KAVUŞ

In this study, the moral philosophy of Kant, i.e., duty ethics, which has the dominant place among the other moral theories, has been examined and tried to reveal that Kant's morality is not formal, but normative. Kant uses some examples in order to explain duties his moral philosophy which may be seen as controversial when viewed from today's moral perspectives. Especially the first example for the duty "Not to Commit Suicide" and the third one the duty "To Accomplish One's Potential" are highly problematical. While Kant tries to posit the duties that forms the moral law, he begins with some subjective principles, namely maxims. By showing that these maxims contradict themselves, he concludes that the opposites of maxims are duties. Kant claims that his moral philosophy is purely a formal morality. According to him, moral philosophy should not contain any contentual element and morality should only be derived from the mind and the ideals of the mind. In the study, it has been claimed that these moral maxim examples given by Kant are contextual and normative as opposed to what Kant has claimed about his moral philosophy which ought to be purely formal. His discussion of maxims and duties in detail, and his use of the same examples in both the *Critique of Practical Reason* and the *Groundwork for the Metaphysics of Morals* demonstrate that Kant uses these examples to make explicit these duties as moral laws. Therefore, Kant's morality is not a formal, as Kant himself claims; on the contrary it is a normative moral philosophy.

Key Words: Kant, Morality, Duty, Maxims, Formal Ethics, Normative Ethics.

ÖNSÖZ

Etik problemler felsefe ile tanıştığım ilk günden beri ilgili çeken bir konu olmuştur. Etik problemler deyince akıllara Kant ahlakı gelmektedir. İlk kez Kant ahlakı okuduğumda ahlak yasasından etkilenmiştim ancak bazı normların özerklik ilkesine zarar vereceğini düşündüm. Bu da beni Kant ahlakının biçimsel bir ahlak mı yoksa içeriksel bir ahlak mı olduğu sorusuna götürdü. Ahlakının kendi içeriğinde de bazı normlar birbiriyle çelişiyordu. Kant kendi ahlakının biçimsel olduğunu söylediği halde *maksimlerine* vermiş olduğu örneklerle içeriğe dair yorumlarda bulunmuştur. Ancak Kant ahlakının normatif bir ahlak mı formel bir ahlak mı olduğu Türkçe literatürde ihmal edilmiş bir konudur. Bu tezde; “Kant’ın ahlak yasasının normatif içeriği: maksimler” konusu *maksimlerine* vermiş olduğu örnekleri temel alınarak güncel etik tartışmaları perspektifinden tartışılmış ve Kant etiğinin biçimsel olmaktan çok normatif olduğu üzerinde durulmuştur.

Lisans eğitimimden bu yana, yeni bakış açıları kazanmamda katkısı büyük olan, akademik çalışmalarda beni her zaman yüreklendiren, desteğini derinden hissettiğim değerli hocam; Doç. Dr. Sibel Kibar Kavuş’a, yine lisans eğitimim ile birlikte derslerindeki katkısına ek olarak Jürimde bulunarak değerli vaktini ve yorumlarını esirgemeyen değerli hocam; Doç. Dr. Fatma Zehra Pattabanoğlu’na ve Jürimde bulunarak değerli vaktini ayıran ve yorumları ile katkı sunan değerli hocam; Doç. Dr. İsmail Serin’e teşekkür ederim.

Nurevşan MARŞ

Kastamonu, Mayıs 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
I. GİRİŞ.....	1
II. KANT AHLAKI.....	6
2.1. Metafizik Sorunu	7
2.2. Ahlak Metafiziği.....	9
2.3. Kant Ahlakının Temel Kavramları.....	11
2.3.1. Pratik Akıl.....	12
2.3.2. İsteme Kavramı ve İyi İsteme	14
2.3.3. Ödev ve Maksim Kavramları.....	19
2.3.4. Hipotetik <i>İmperatif</i> ve Kategorik <i>İmperatif</i> Ayrımı	24
2.3.5. Özgür İrade	27
2.3.6. Ahlak Yasası	31
2.4. Ahlak Yasasının Ölçütleri	35
III. KANT'IN AHLAKİ MAKSİM ÖRNEKLERİ.....	42
3.1. Yaşamını Sürdürme Ödevi	45
3.1.1. İntihar Etmek Ahlaki Bir Şekilde Temellendirilebilir Mi?.....	47
3.1.2. Onurlu Ölüm Hakkı: Ötenazi.....	50
3.2. Yalan Söylememe Ödevi.....	53
3.3. Potansiyelini Gerçekleştirme Ödevi	59

3.3.1. Bireylerin Özerkliği Sorunu.....	60
3.3.2. Kadın Bedeni ve Kürtaj	61
3.4. Yardım Etme Ödevi.....	64
IV. KANT AHLAKI NORMATİF Mİ? FORMEL Mİ?	68
V. SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
S.	Sayfa

I. GİRİŞ

Dünya tarihi, insanlar, toplumlar ve devletler arasındaki çıkar çatışmalarına, kavgalara, savaflara sahne olmuştur. Bu çatışmaların çözümü veya baştan engellenmesi için, hayatın her alanını belirleyecek olan kurallara, normlara, ilkelere gereksinim duyulmuştur. İnsanların bir arada yaşaması, en baştan itibaren ahlak kurallarınca ve yasalarla düzenlenmiştir. İnsan topluluklarının yaşamını temelden etkileyen bir konu olan ahlak üzerine geçmişten günümüze çok düşünülmüş, felsefeciler, kutsal kitaplar ve başka otoriteler tarafından çeşitli ve bazen birbirine zıt kuramlar, öğretiler ve ilkeler ortaya atılmıştır.

Yaşamının her anında, birbiriyle çelişen ahlak kuralları karşısında nasıl davranılması gerektiğini bulmak zorunda olan insanın, kendi eylemlerini doğru değerlendirebilmesi ve başkasının yaşamına, özgürlüklerine, haklarına ve sahip olduklarına zarar vermemesi için, bir ölçüye gerek olduğuna şüphe yoktur. İnsan ve aklına dayanması gereken bu ölçünün en sistemli örneklerinden biri Kant'ın ödev ahlakıdır. Immanuel Kant (1724-1804) felsefe tarihinde ahlak denilince akla ilk gelen filozofların başında gelmektedir. Kant'ın ödev ahlakı, belki de en çok tartışılan ve benimsenen ahlak kuramı olmuştur. Kant ahlakı diğer ahlaki kuramlara göre daha somut ve sistematik bir akıl yürütme önerir. Bu nedenle günümüzdeki meslek etiklerine de kolaylıkla uygulanabilmektedir. Evrenselci ahlakın da en önemli temsilcilerindendir.

Ahlak kurallarından ve etikten söz etmişken, önemli bir noktayı da burada açmam gerekiyor. Ahlak ve etik esasen aynı anlama gelmekle birlikte bazen etik ve ahlak farklı kavramlar olarak kullanılırlar. Genel kanı; ahlakın içinde yaşadığımız topluma bağlı olarak değiştiği, etiğin ise evrensel felsefi prensipler üzerinde çalıştığına yöneliktir ya da bazı etikçilere göre etik bir ahlaklar çokluğudur (Özlem, 2019, s.21-22). Ancak pek çok felsefeci, etik ve ahlak arasında böyle bir ayrım yapmaz. Etik, Eski Yunancada karakter anlamına gelen *ethos* sözcüğünden türemiştir; ahlak sözcüğü Arapçadan dilimize girmiştir ve fazilet, erdem, ihsan, iyilik anlamlarına gelmektedir. Ben bu çalışmada etik ve ahlak kavramlarını birbirinin yerine kullanacağım. Etik ve

ahlakı birbirinin yerine kullanan başka düşünürler de var. Bunlardan biri de bu çalışmanın bir bölümünde Kant’la kıyaslayacağım, *Hayvan Özgürleşmesi* ve *Pratik Etik* kitapları ile tanınan Peter Singer. Singer’a göre, etik “ben” ve “senin” ötesinde, evrensel düşünebilmeyi temsil eder. Aynı şekilde ahlak kavramı da “ben” ve “seni” aşan bir olguya göndermede bulunur. Aksini kabul etmek kişisel ve toplumsal olarak değişen, kendi ihtiyaçlarının eksiklerimin ve arzularımın, sırf benim veya içinde bulunduğum toplumun tercihi olduğundan dolayı, başkalarının eksiklerinden, ihtiyaçlarından ve arzularından daha önemli olduğunu kabul etmiş olurum; hâlbuki bu görüş etiğin veya ahlakın evrensel bakışına gölge düşürmektedir (Singer, 2012, s. 34-35). Dolayısıyla, ahlak da etik gibi nesnellik ve bir ölçüde de olsa evrensellik iddiasını taşımaktadır.

Çoğu ahlak kuramı ve öğretisi insanların neyi yapıp, neyi yapmaması gerektiğini bildirmiş ve ahlaki yaşamın sınırlarını çizmiştir. “Neyin yapılıp, neyin yapılmayacağını ‘buyuran’ ahlak, normatif ahlak olarak adlandırılır” (Aydın ve Muratoğlu Pehlivan, 2019, s. 94). Normatif etik alanı, ahlaki açıdan iyi davranışın veya iyi yaşamın ne olduğunu, insanı ahlaklı kılan eylem ve erdemlerin neler olduklarını, kısacası “Ne yapmalıyım?” sorusunun cevabını arayan alandır. Normatif ahlak, “olan” durumla değil, asıl “olması gereken” ile ilgilenmektedir. Genel olarak, normatif ahlak, kişilere, kişilerin aldığı kararlara, eylemlere ve durumlara, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi değerler atfeder. Kant ahlakı da Kant Pratik Aklın Eleştirisi kitabında şu cümleleri ile de ifade ederek aksini iddia etse de “Ahlâk yasası, saf istemeyi belirleyen biricik nedendir. Ama bu yasa yalnızca biçimsel olduğundan (yani genel yasa koyucu olarak maksimin yalnızca biçimini belirlediğinden), belirleyici neden olarak, istemenin her türlü içeriğinden, dolayısıyla her türlü nesnesinden soyutlanmıştır” (Kant, 1999, s. 119). Normatif ahlak kuramlarına örnek gösterilmektedir (Warburton, 2016, s. 81, 85).

Normatif ahlakın yanı sıra günümüzde, meta-etik ve pratik etik gibi alternatif yaklaşımlar da geliştirilmiştir. Meta-etik, ahlak olgusunu daha çok kavramsal düzlemde ele alan; iyi davranışın ne olduğundan çok, iyi kavramının tanımını konu edinen, ahlaki olguların nedenselliğini ve mantıksal yapısını araştıran; ahlaki bilginin yapısını, kaynağını ve doğasını inceleyen alandır. Pratik etik ise, farklı zamanlarda ortaya çıkan ve toplumda tartışılan güncel ve pratik ahlaki problemleri inceleyen

alandır. Örneğin; kürtaj, ötenazi, idam cezası, hayvan deneylerinin yasal olması gibi konular, bu alanın tartışma konusudur ve hem ahlaki hem de yasal düzlemde toplumlarda tartışılmaya devam eden konulardır (Aydın ve Muratoğlu Pehlivan, 2019, s. 93-4).

Kant ahlakının kural koyucu normatif bir ahlak mı ortaya koyduğu yoksa ahlaki kurallara meta bir düzlemde bakıp ahlaki kuralları oluşturmanın ilkelerini mi sunduğu tartışılmalıdır. Bu kavramlarla bu ekseninde bir tartışma Türkçe felsefe literatüründe eksiktir. Bir yandan, Kant ahlakının içeriksiz olduğu, normatif kurallar koymadığı, buna karşın bireylerin kendi kurallarını koyabilecekleri ilkeler sunduğu iddia edilmektedir. Diğer yandan, Kant ahlak yasasına verdiği örneklerle, doğrudan ahlaki yasalarının içeriğini sunmaktadır. Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserlerinde ahlak yasasını anlatmak için pratik ilkelerden, maksimlerden örnekler verir. Kant'ın maksim adını verdiği pratik ilkeler, eylemde bulunanın öznel ilkesidir ve nesnel ilkeden yani pratik yasadan ayırt edilmelidir. Dolayısıyla verdiği örnekler üzerinden pratik ilkelerin hangilerinin ahlak yasası olup olmayacağını sınavabileceğimizi göstermeye çalışır. Aynı örnekleri hem *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi* hem de *Pratik Aklın Eleştirisi* kitaplarında verdiği için bu örneklerin tesadüf olmadığı kuvvetle muhtemeldir.

Kant'ın felsefesinin içeriksel bir ahlak mı yoksa kendi iddia ettiği gibi biçimsel bir ahlak mı olduğu yaklaşımları Kant'ın kendi metinleriyle temellendirilebilmektedir. Kant kendi ahlak kuramının içeriksiz ahlaki düşünme ilkelerinden oluşan bir sistem olduğunda ısrarcı olsa da bu çalışmada esasen onun normatif bir ahlak ortaya koyduğu kendi verdiği örneklerle gösterilecektir. Bu konu “Kant'ın Ahlaki Maksim Örnekleri” bölümünde etraflıca ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Kant'ın ahlak yasası olup olmayacağını tartıştığı ve olmayacağını söylediği dört maksim incelenmektedir ama bu maksimlerden özellikle birincisi ve üçüncüsü karşıt görüşleriyle birlikte tartışılmaktadır İlk maksim, sefil bir yaşam süren bir kişinin kendi yaşamına son vermesi üzerinedir. Dayanılamayacak kadar şiddetli ağrıları olan, yaşamından hiçbir zevk alamayan ne kadar ömrünün kaldığını bilen ve ölümü, ağırlı veya başkalarına bağımlı hayatının bir kurtuluşu olarak gören bir birey,

Kant’a göre yaşamını devam ettirme ödevinin gereği olarak intihar etmemelidir. İntihar etme *maksimi* bir doğa yasası olamaz; kendi kendisiyle çelişir. Kişi, saf ödev uğruna yaşamına devam ederse ahlaki davranmış olur (Kant, 2002a, s. 39). Bireysel intihar, semavi dinlerde günah olarak görülse de hukuken suç değildir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin başında yer alan “yaşama hakkı” insanoğlunun en temel hakkıdır. Bu hak dokunulmaması gereken haklarımızdandır. Ayrıca, “onurlu ölüm” anlamına gelen ötenazi, günümüzde bazı ülkelerde yasaldır. Kişinin yaşadığı hayatı yaşanmaya değer bulmayarak yaşamına son vermek istemesi, ötenaziyi tercih etmesi, bu ülkelerde insanlara bir hak olarak tanınmaktadır. Ancak Kant’a göre yaşamak bir ödevdir ve hangi şartlarda olursa olsun sadece ödev uğruna insanın yaşamına devam etmesi ahlaki bir eylemdir.

Kant’ın ele aldığı üçüncü örnek, doğa vergisi yeteneklerini göz ardı etme *maksimidir*. Kant bu örnekte, kişinin zevk peşinde koşmak için doğal yeteneklerini kullanmayı ve geliştirmeyi ihmal etmemesi gerektiğini kanıtlamaya çalışır. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak, kendisinde olan bütün yetilerin geliştirilmesini zorunlu olarak istemelidir (Kant, 2002a, s. 40). Kant’a göre bedenimiz üzerinde sınırsız bir yetkiye sahip değiliz. Kişilerin tembellik edip fiziksel veya zihinsel yeteneklerini geliştirmemesi gibi bir *maksimin* olamayacağını çünkü bunun genel ahlak yasası olamayacağını söyleyen Kant, yine ahlak yasasının içeriği hakkında net detaylar vermiştir (Kant, 2002a, s. 40). Kant’ın bu tartışmasından kürtajın da bir hak olmaması gerektiği iması çıkabilir çünkü kürtaj yaptıran bir kadın doğurganlık potansiyelini gerçekleştirmemektedir. Günümüze kadın haklarının geldiği nokta itibariyle, pek çok ülkede kürtaj bir haktır. Kant’ın verdiği örnek üzerinden, kürtaj yaptırmama bir ahlak yasası olarak ortaya konulursa, kişileri araç olarak görmek gerektiğini savunan Kant ahlaki ve kadınların kendi bedenleri üzerinde karar verme hakları ciddi bir karşıtlık oluşturur.

Görüldüğü üzere, bu örnekler Kant’ın biçimsel ahlak modeliyle uyuşmamaktadır. Kant, saf soyut bir ahlaki yasanın nasıl olması gerektiğini açıklarken verdiği somut örneklerle pratik alana dair kesin yargılarda bulunmuş olur. Örnek olarak verdiği *maksimlerin* ahlaki yasa olup olmayacağını tartışan Kant, bu *maksimlerin* ancak tersinin ahlak yasası olabileceğini göstermekle, güncel etik kuramlarının insanın

dokunulmazlığına ilişkin ön kabulünü de tanımıyor gibi görünmektedir. Bu çalışmada, Kant'ın örnekleri üzerinden geliştirilecek ahlak yasalarının, insanın bedenine, yeteneklerine ve kararlarına müdahale edilmemesi anlayışıyla örtüşmediği iddia edilmektedir. Ben bu çalışma da Kant'ın verdiği örneklere karşı çıkmıyorum özellikle etik alana olan ilgimin ilk olarak Kant felsefesinden geçmesinin en önemli sebebi Kant'ın etiğinin sistemli oluşudur ancak burada ki temel iddia Kant'ın akıl yürütmeleri kullanıldığında başka sonuçların da çıkabileceğini göstermektir. Yine aynı sebepten güncel etik tartışmaları perspektifinden de bu çalışma da bazı örnekleri kullanmak amacıyla yararlandım

Bu çalışmanın “Girişin ardından gelen ilk bölümünde Kant'ın ahlak anlayışının genel sınırları çizilmektedir. Kant'ın, ahlakı, neden insan deneyimlerinin bir sonucu olarak değil de metafizik bir disiplin olarak gördüğü ve bu yaklaşımını temellendirirken kullandığı kavramlar açıklanacaktır. İkinci bölümde ahlaki *maksim* örnekleri tek tek tartışılarak, ancak biçimsel bir ahlak felsefesi olabileceğini, pratik aklın antropolojik olarak verilenden soyutlandığını söyleyen Kant'ın, *maksimlerine* verdiği örneklerle içeriksel ve aslında antropolojik alanı da içerisine alan tespitlerde bulunduğu iddia edilecektir. Üçüncü bölümde bir önceki bölümde başlatılan tartışma neticelendirilerek, Kant'ın ahlakının *normatif* (içeriksel, kural koyucu) bir ahlak mı, *formel* (biçimsel) bir ahlak mı olduğu sorusuna, Kant'ın *maksimlerine* verdiği ödev örnekleri temel alınarak, bizzat kendi metinlerinden desteklerle bir yanıt verilmeye çalışılacaktır.

II. KANT AHLAKI

Günümüzde ahlak ve etik denilince, ilk akla gelen Kant ahlakı olmaktadır. Kantçı ahlak, mutlak ahlaki doğrulardan hiçbir koşulda taviz vermemeyi gerektiren ödev ahlakı olarak bilinir. Kant ahlakı; günümüzde tıp etiğinden diğer meslek etiklerine, eğitim bilimlerinden sosyal hizmetlere ve psikolojiye kadar, felsefeden başka disiplinlerin de ahlaki ilkelerini oluşturmakta başvurdukları bir ahlak anlayışıdır. Bu disiplinler Kant ahlakını ele alırken, onu felsefi temellerinden bağımsızmış gibi ele aldıkları için, bazı yanlış çıkarımlar da olabilmektedir. Örneğin bu disiplinlerden kuramcılar koşulları göz önünde bulundurarak, ahlaki karar alma mekanizmaları oluşturmaya çalışırlarsa, Kantçılığın tamamen dışına çıkarlar. “Sırf deneysel olabilecek ve Antropolojiye ait olan her şeyden tamamen arındırılmış saf bir ahlak felsefesini geliştirmenin son derece zorunlu olduğu düşünülemez mi? (Kant, 2002a, s. 4). Kant’a göre böyle bir ahlak felsefesinin olanaklı olması gerektiği, sıradan ödev ve ahlak yasaları idesinden bellidir. Ahlak yasası bir yükümlülük taşıyacaksa mutlak zorunluluk da taşımalıdır. Örneğin; “yalan söylemeyeceksin” buyruğu, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerlidir. Gerçekten ahlak yasaları olan diğer bütün yasalarda da durum böyledir. Kant’a göre tamamen *a priori* olarak akıl tarafından tasarımılanan ve özünde ahlaksal olan hareket nedenlerini-burada hareket nedeni aklın vermiş olduğu ilkelerdir- anlama yetisi ve duyuşsal alanın karşılaştırılmasında genel kavramlar haline gelmiş olan deneysel hareket nedenlerinden de ayrılmazlar. Tüm hareket nedenlerini aynı türden sayarak yani temelinde *a priori* ilkeler olduğunu kabul ederek “yükümlülük” kavramı ortaya çıkar (Kant, 2002a, s. 6). Kant için “yükümlülük” akıl sahibi kişilere ödev verilmesi ve ahlaklılık için onun uğruna eylemesinin vazgeçilmez bir kavramıdır. Dolayısıyla yükümlülük nedeni, insanın doğal yapısında veya içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil, *a priori* olarak doğrudan doğruya saf aklın kavramlarında aranmalıdır ve temelini sırf deneyin ilkelerinde bulan başka her buyruk, deneysel temellere dayanıyorsa, ona hiçbir zaman ahlak yasası denemez (Kant, 2002a, s. 4).

Kant bu yolla ödev ve ahlak yasasını deneyimden ayırarak, saf ahlaki ilkelere dayandırmanın yolunu açmaktadır. Ahlaki eylem ve ahlaki yükümlülük, insanın içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil, *a priori* olarak saf akılda aranmalıdır ve

deneyin temelinden gelen en ufak bir buyruk ahlak yasasının çatısı altında yerini alamaz (Kant, 2002a, s. 4). Kant, iddiasını daha net bir şekilde devam ettirir: “Saf ilkeleri deneysel olanla karıştıran, Felsefe adını hak etmez, Ahlak Felsefesi adını daha az hak eder” (Kant, 2002a, s. 5).

Deneyimden tamamen ayrı bir alanda kurgulanmış ve *a priori* ilkelere dayanan Kant ahlakını anlayabilmek için öncelikle onun metafizikten ne anladığını ve ardından da ahlakı neden metafizik alanda türettiğini anlamak gerekmektedir.

2.1. Metafizik Sorunu

Fizik-ötesi anlamına gelen “metafizik”, doğası gereği bilimsel ve nesnel temelden yoksundur ve on sekizinci yüzyılda diğer bilimlerin arasından sıyrılan fizik karşısında itibar kaybetmiştir. Kant metafiziğe bilimsel ve nesnel bir temel sağlayarak metafiziğin kaybettiği itibarı geri kazandırmaya çalışmıştır. Hume’un deneysel olarak kavranamayacağını söylediği neden-etki bağlantılılığı kavramı, Kant’ı “derin uykularından uyandırarak” geleneksel metafiziğin nedenselliği ve aslında dış dünyanın bilgisini açıklamaya yetmediğini fark etmesine sebep olmuştur. Böylelikle Kant, metafiziğe bilimsel bir statü kurmaya girişmiştir. Hume’un tersine Kant, deneyde verili olmayan nedensellik bağlantısının sadece bir alışkanlıktan kaynaklanmadığını düşünür. Nedensellik deneyden gelen bir bilgi değilse, metafizik bir bilgi olmalıdır. Kant’ın bu yolda sorduğu ilk soru “metafizik bilginin kaynağı nedir?” sorusu olmuştur. Kant, deneyden gelmeyen ama doğruluğunu kendi içinde barındıran bilginin peşine düşer. Bu bağlamda Kant, *a priori* kavramına başvurur. *A priori*, Kant’a göre deneyle hiçbir bağlantısı olmayan bilgi türüdür. Bu sebeple Kant için metafizik bilginin kaynağı da deneysel olamayacağından, *a priori* bir bilgi olmalıdır. Çünkü Kant’ın kendisinin de söylediği gibi: “Metafizik, deneye tabi olan fizik değildir, fizik ötesidir. Deneyin ötesinde olan saf akıl bilgisidir” (Kant, 2002b, s. 14). Metafizik Kant’a göre, dogmatiklerin iddia ettiği gibi deneyin ötesine geçen ve akılda bulunan her düşünce değildir; mutlak anlamda doğru olması gerekir. Kant kendisinden önceki geleneksel metafiziğe karşı çıkmıştır çünkü ona göre geleneksel metafizikçiler, insan aklıyla metafizik arasındaki bağlantıyı görememişlerdir. Kant geleneksel metafiziğin tersine, insan aklında neyin verili olduğunu sormuş ve böylelikle yeni bir metafiziğin temellerini atmıştır. Metafiziğini temellendirdiği

idelerin, safsata olmadığını, metafiziğin deneyle kesişmesi gerektiğini ancak bu sayede doğru ve tutarlı bilgiye ulaşabileceğimizi söyler (Kant, 2002b, s. 5).

Kant'ın eleştirdiği bu geleneksel metafizik, hiçbir deneye başvurmadan sadece saf akıl kavramlarıyla kesin bilgiye ulaşabileceğini düşünüyordu. Kant'a göre geleneksel metafizik sadece aklın sonuç çıkarımlarına dayanıyordu. Şöyle ki yalnızca saf akıl kavramlarıyla bir metafizik kuruyorlardı. Metafizik onlara göre aklın sonuç çıkarmalarına dayanıyordu. Kant için metafizik, temelini aklın yapısında bulur, bu yapıdan doğan sorular gereksiz değildir, bu sorular aklın kendisinden gelir. Kant bilimsel bilginin deneyimden gelmiş olması gerektiğini düşünür ama deneyim belirli koşullar altında bize verilendir. Saf bir deneyim mümkün değildir. Görüldüğü üzere, Kant hem aklın kendi sınırlarını aşmasına olanak tanıyacak hem de deney alanının güvenilir sınırlarına yaslanacak bir alan çizmeye çalışır. Bu, Kant'ın metafizikten anladığı şeydir (Kant, 2002b, s. 22).

Deneyin temellerine dayanan her felsefeye deneysel, öğretilerini yalnızca *a priori* ilkelerden çıkarıp sunana ise saf felsefe denebilir. Saf felsefeye, sırf biçimsel olduğu zaman mantık, anlama yetisinin belirli nesneleriyle yetindiği zaman ise, metafizik denir. Etiğin deneysel olanına Kant, özel bir ad verilerek “pratik antropoloji”; akılsal kısmına, tam anlamıyla saf kısmına “ahlak” demektedir (Kant, 2002a, s. 3).

Kant, teorik alanda aklın bilme koşullarını ve sınırlarını ortaya koyduktan sonra pratik alanda pratik aklın, insan istemesinin ve eylemlerinin zorunlu ahlaki yapısını kanıtlamak ister. Bu nedenle, Kant ahlak felsefesini metafizik alanda yani zorunluluklar alanında temellendirir. Kant'ın “Saf Pratik Akıl” dediği, bireyin deneyimiyle şekillenmemiş, halihazırda mevcut olan ergin akıldır. Bu akıl bireyin iradesini ve bireyin tecrübesini aşar. Eyleyenlerin, eylemlerinin sonuçlarına göre şekillenmez. Kant'a göre etiğin tecrübe ile ilgili olan kısmı antropolojinin konusudur. Oysa Kant için ahlak, olumsal, rastlantısal, keyfi olamaz. Ona göre ahlaki kararlar ve eylemler zorunlu olmalıdır, bu nedenle ahlak metafizik alanda ele alınmalıdır (Kant, 2002a, s. 26).

2.2. Ahlak Metafiziği

Kant'a göre, etik hem içeriksel hem biçimsel olarak ele alınabilir. Ahlaka ilişkin dünya bilgeliğinin, ayrı ayrı kendi deneysel kısımları olabilir ama bir de ahlakın deneyimden tamamen ayrı saf *a priori* ilkelere dayanan kısmı vardır. Kant için etik ya içeriklidir ve bir durumu, bir olay karşısındaki tavrı, davranışları, kararları, düşünceyi ele alır ya da biçimseldir ve aklın yalnızca biçimsel ahlaki düşüncüsü ve genel kurallarıyla uğraşır (Kant, 2002a, s. 4). Ona göre ahlak, deneyden tamamen arındırılmış, mantıksal bir saflığa sahip olmalıdır. Kant'ın amacı ahlakın değişmez, evrensel metafiziğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere, Kant ahlak felsefesi ve pratik antropoloji arasında katı bir ayırım yapar.

Kant pratik antropolojinin önüne ise, her türlü deneysel olandan dikkatle arındırılmış bir ahlak metafiziğinin konulması gerektiğini söyler (Kant, 2002a, s. 4). Kant'ın buradaki amacı aklın tek başına ahlaksal dünya bilgeliğine ulaşabilir olduğunu göstermektir. Akıl kendi başına kendi ilkelerinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu çıkarımsayabilir. Bunu yaparken, saf akıl, eski ahlak söylencelerine, kültüre, deneyime, bedensel dürtülere, haz motivasyonuna ve çıkarlara kulak tıkamalıdır. Tüm bunların ahlaki karar mekanizmalarını etkilediği bir eylem, ahlaki olmaktan çıkacaktır çünkü böyle bir eylemin motivasyonu ahlaki ilkeler değil, başka çıkarlardır. Kant'a göre bir ahlak yasası olarak geçerli olacak olan ilke içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil *apriori* olarak doğrudan doğruya saf aklın kavramında aranmalıdır. Hatta Kant'a göre bir buyruğun en ufak bir noktası bile deneysel temelle dayanırsa, ona asla ahlak yasası denemez ancak bir pratik kural olabilir (Kant, 2002a, s. 4).

Kant 1763'de yılında katıldığı yarışma yazısında şöyle bahseder: Şunu veya bunu yapmak, diğerlerinin yapmamak gerekir. Yükümlülüğü ifade eden formül budur. Ne var ki gereklilik (*sollen*) bir eylem zorunluluğunu ifade eder ve iki anlamda kullanılır. Buna göre ya başka bir şeyi (bir amaç olarak) istediğimde bir şey (bir araç olarak) yapmam gerekir ya da doğrudan doğruya o başka şeyi (bir amaç olarak) yapıp gerçekleştirmem gerekir. Birincisi aracın zorunluluğu (*necessitatem problematicum*), ikincisi amacın zorunluluğu (*necessitatem legalem*) diye adlandırılabilir. Birinci zorunluluk türü hiçbir yükümlülük göstermez, yalnızca bir problemin çözümü olarak bir buyruğu gösterir ki, belli bir amaca erişmek istediğimde hangi amaçları kullanmak zorunda olduğumu bana buyurur. Bir başkasına, mutluluğa kavuşmak istiyorsa hangi eylemleri yapmak, hangilerini yapmamak zorunda olduğunu buyuran bir kimse belki de tüm ahlak öğretilerini ona öğretebilmiş olsaydı bile, bu öğretiler yine de yükümlülük olmazdı. Çünkü aracın kullanımı, amaca uygun olmaktan başka

hiçbir zorunluluğa sahip olamadığından, ahlakın belli amaçların koşulu altında buyurduğu bu gibi tüm eylemler artık rastlantısal (olumsal) hale gelir ve kendinde zorunlu amaçlar altında yönlenmedikleri sürece bu eylemlerde hiçbir yükümlülük olmaz (Cassirer, 2017, s. 311-312).

Cassirer alıntısından anlaşıldığı üzere, Kant ahlaki buyruğu, ahlaki eylemlerin temel amacı olarak görür; ahlak başka bir amacın aracı haline geldiğinde zorunlu da olmaz. Oysa Kant, ahlakın metafizik ve zorunlu olduğunu kanıtlamak istemektedir. Bu nedenle, ahlakın zeminini keyfi ve rastlantısal bütün koşullardan temizler.

Kant'ın ahlak felsefesinin hiçbir şekilde antropolojiyle bağı yoktur; ahlak felsefesinin saf kısmına dayanır. Bu ahlak yasaları insanda *a priori* olarak bulunur. Ahlaki buyruklar insanların pratik yaşantılarını ahlaklı bir şekilde sürdürebilmeleri için bir rehberdir. Buna ek olarak ahlakça iyi olması için ahlak yasasına uygun olması yetmez aynı zamanda ahlak yasasının uğruna yapılmış olmalıdır. Yoksa o uygunluk rastlantısaldir ve Kant'a göre rastlantısal olan iyi olamaz. İyi olanın zorunlu olarak ve ahlak uğruna o niyet ile yapılmış olması gerekir (Kant, 2002a, s. 27). Kant yasaya uygun olan ve yasa uğruna yapılmış olan eylemler arasındaki farkı şu cümlesi ile ifade eder: "Yasaya uygun olan, ama yasa uğruna olup bitmemiş olan her eylem için şu söylenebilir: Bu tür bir eylem, yalnızca yasanın sözüne göre ahlakça iyidir, ruhuna (niyetine) göre değil" (Kant, 1999, s. 80). Aynı yarışma yazısının devamı şu şekildedir:

Tüm pratik bilim bu iki ilkeden destek alır. Ama bu ilkenin bir yükümlülük kuralı veya temeli olması gerekiyorsa, eylem doğrudan doğruya zorunlu ve kesin bir amaç koşulu altında bulunmuyor demektir. Burada her türlü yükümlülüğün böyle bir aracısız en yüksek kuralının kanıtlanamaz olmak zorunda olduğunu buluruz çünkü koşulsuz olan bir şey bir amaç ve eylem bir araç ise, yapılması gereken şeyi hiçbir nesne veya kavramın incelenmesinden tanımak ve elde etmek mümkün değildir (Cassirer, 2017, s. 312).

Ünlü Kant yorumcusu Cassirer'in pasajında da görüldüğü üzere Kant, ahlak kuralları belirlenirken, deneyimin işin içerisine girmesini ahlaki eylemin koşulsuzluğuna gölge düşüren bir olgu olarak görmektedir. Deneyimler, istekler, arzular, ihtiyaçlar ve hatta doğal yönelimler bile ahlakı belirlememelidir. Ahlaki eylemin koşulsuz olması gerekir ve ahlaki yükümlülüğünün de aracısız olması gerekmektedir; ahlaki yükümlülüğün kendisi amaçtır (Kant, 1999, s. 151).

Kant ahlakının anahtar sözcükleri olan pratik akıl, isteme, iyi isteme, *maksim*, ödev, hipotetik ve *kategorik* buyruk, özgürlük ve ahlak yasası kavramları sonraki bölümde açıklanacaktır.

2.3. Kant Ahlakının Temel Kavramları

Kant kendi etik kuramını *Saf Pratik Aklın Eleştirisi'nde* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi'nde* açıklamıştır. Kant kendi kavramlarının ahlak metafiziğini anlamak için kritik önemde olduğunu farkındadır. Bu nedenle, kullandığı her bir kavramı farklı pasajlarda yeniden açıklar. Çalışmanın bu bölümünde Kant'ın kullandığı kavramlar başlıklar halinde sunulmaktadır. Bu yolla, Kant'ın ahlak metafiziğini oluşturan kavramları analitik bir düzlemde tanımlamak ve aralarındaki ilişkileri de görmek mümkün olacaktır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle, pratik akıl kavramı ve pratik aklın nasıl bir yeti olduğu işlenecektir. Ardından isteme ve ek olarak iyi isteme kavramıyla insanın doğal dürtü ve ihtiyaçlarını aşan, iradenin doğal bir eğilim tarafından değil de saf pratik akıl ve ilkeleri tarafından yönetildiğinde “iyi isteme” olabileceği açıklanacaktır. Tezin ana tartışma konusunun kavramları olan *maksim* ve ödev kavramlarıyla, Kant'ın evrensel ve biçimsel ahlakını kurabilmek adına verdiği akıl sahibi tüm varlıkların, sırf ödev olduğu ve kişinin istenci doğrultusunda, aklın buyurduğuna uygun olan, kişinin kendine koyduğu yasalar olduğu için uyulması gerektiğini *maksimlerine* verdiği örnekleri temele alarak açıklanacaktır. Ardından *Hipotetik İmperatif* ve *Kategorik İmperatif* kavramlarıyla bir koşula bağlı olan buyruklar ve hiçbir koşula bağlı olmayan buyruklar arasındaki fark ve bu ayrımın Kant felsefesindeki yeri açıklanacaktır. Bu buyrukların kişinin eylemlerine uygulanmasının bir koşulu olan özgürlük kavramıyla kişinin eylemlerinden sorumlu olabilmesi için özgürlüğün zorunlu olduğu açıklanacak son olarak da ahlak yasası kavramıyla bir buyruğun yasa olabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiği ahlak yasasının kişinin eylemlerine etkisi açıklanacaktır.

2.3.1. Pratik Akıl

Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı ünlü eserinde, rasyonel istemeyi yöneten *a priori* ilkeleri göstermeyi amaçlar. Esasen öncesinde *Saf Aklın Eleştirisi*'nde aklın sadece teorik değil, pratik yönünün de olabileceğini göstermiştir (Thorpe, 2015, s. 7). *Arı Usun Eleştirisi* insan aklının teorik bilgiye erişime kapasitesinin kapsamını ve sınırlarını incelerken, *Pratik Aklın Eleştirisi* arzuların ve iradenin rasyonel olabileceğini; ahlaki eylemin de ahlak yasası doğrultusunda olması gerektiğini ortaya koyar (Thorpe, 2015, s. 58).

Saf Aklın Eleştirisi'nde duyulur ve düşünülür dünya arasında ayrım yaptıktan sonra, özgür iradeyi teorik olarak değil, pratik olarak kanıtlayabileceğini iddia etmektedir (Thorpe, 2015, s. 26). Hatırlanacağı üzere kendinde şeylerin bilgisi bizim erişimimizde değildir ama bize görünen şeylerin *a priori* bilgisine sahip olabiliriz (Thorpe, 2015, s. 58). Benzer şekilde, ahlak da bizim pratik alanda yapıp etmelerimizle ilgili olduğundan, duyulur dünyanın koşullarıyla ilgili görünebilir. Ancak Kant, ahlakın duyulur dünyanın koşullarını aşıp, *a priori* ilkelere dayanması gerektiğini savunmaktadır. Bu *a priori* ilkeleri keşfetmek pratik aklın ödevidir. Özetle ahlak yasası *a priori* olarak kanıtlanabilir, teorik aklın aşkın kullanılışını pratiğe dönüştürür ve pratik aklın içkin kullanılışını gösterir (Kant, 1999, s. 54).

Kant pratik aklın tanımını yaparken, istemenin bağımlı olduğu bir doğanın yasalarıyla, bir istemeye bağımlı bir doğanın yasaları arasındaki farkı şöyle açıklar: Birincisinde nesnelerin, istemeyi belirleyen tasarımların nedeni olması gerekir, ikincisinde ise isteme nesnelerinin nedeni olmalıdır. Öyle ki ikincisinde nesneleri belirleyen neden, temelini yalnız saf akıl yetisinde bulur, buna da bundan ötürü saf pratik akıl denebilmektedir (Kant, 1999, s. 51).

Thorpe'a göre Kant pratik aklın teorik akıldan üstün olduğunu savunur. Ahlaki yükümlülükler teorik olarak kanıtlanamaz ama inanılmayı gerektirir. Üstün iyiye erişebilmek, böyle bir bağlılık gerekir. Pratik akıl, kanıtlanamayan ama inanılması gereken postulatlarla inandığı için teorik akla önceldir (Thorpe, 2015, s. 69-70). Kant, pratik aklı teorik akılla kanıtlama çabasına girmektedir ama esasen saf pratik akıl bir varsayımdır. Saf pratik akıl varsayımı, insanın iradesinin özgür olduğu düşüncesine

dayanır. Esasen özgürlük kavramı da bir varsayımdır ama özgürlük kavramı burada aklın ahlaksal kullanılışında temellendirilmiştir ve bu nedenle, bu varsayım keyfi değil zorunlu bir varsayımdır (Kant, 1999, s. 5)

Pratik akıl, insanın ahlaki kararlarında ve yapıp-etmelerinde rol oynayan yetidir. Heimsoeth'e göre, eski ahlak felsefeleri ve Kant'ın içinde yaşadığı çağın ahlak felsefesi, pratik akıl, en kolay ve yaygın anlamıyla *eudaimonism* (mutlulukçuluk) ya da *utilitarism* (yararcılık) kavramlarında arıyorlardı (Heimsoeth, 2019, s. 115). Kant, kendi ahlak felsefesinde bu mutluluğa ve yarar sağlayana ulaşmaya çalışan pratik akıl ile savaşımıştır çünkü Kant'a göre pratik akla gidilen bu yol çok yanlıştır. Kant'a göre *eudaimonistler* ve *utilitaristler*, insan hayatının ve pratik aklın rasyonel ve yasa koyucu özelliği yerine, saf deneyim alanını esas alırlar. Kant duyulara, deneyime bağlı olan bu görüşün karşısına pratik akıl kavramında bir ayrım yaparak işe başlar. Bu bağlamda deneyim alanındaki pratik akıl ile saf pratik akıl ayrımını ortaya koyar. Ona göre eylemlerimizin sonuçlarına bakarak eylemlerin iyi ya da kötü olduğuna karar veriyorsak bu psikolojik bir değerlendirme olur ancak ahlaki olmaz. Kant ahlaki olanın duyusal olan tarafından belirlenmesine izin vermez (Kant, 1999, s. 67).

Deneyim alanındaki pratik akıl Kant'a göre, gerçek ve "olan" bilgiyi kullanan, ondan yararlanan akıldır. Bu teknik pratik akıl, eski ahlak felsefesinin istediği mutluluğu ve yararı bulmada kullandığı akıldır. Burada anlama yetisi, tüm canlılarda olduğu gibi doğal eğilimlerden gelen iradenin, isteklerin buyruğu altındadır (Heimsoeth, 2019, s. 118). İnsanlar için hayırlı ve fena olan olarak eylemde veya yargıda bulunurken olan etkisi büyüktür, bizler duyu sahibi varlıklar olarak doğal yapımız göz önünde bulundurulduğunda her şey mutluluğumuza bağlıdır ancak insan bu doğal yapısına rağmen tamamen bir hayvan gibi davranmamalıdır yani içgüdülerinin esiri olmamalıdır. İnsanın akla sahip olması onu insani değerce hayvanlığın üzerine çıkartmalıdır. Hatta insan daha yüksek bir değer için akla sahiptir o da kendisi için hayırlı ve fena olanı ayırt etme yargısında bulunmak dışında onu kendisi için en yüksek koşul yapar. En yüksek koşul veya yasa, istemeyi doğrudan doğruya belirler ve insanın bu yasaya uyması kendi başına iyidir. *Maksimleri* bu yasaya uygun olan bir isteme kayıtsız şartsız iyidir ve her türlü iyinin en yüksek koşuludur (Kant, 1999, s. 69).

Kant'ın ahlak felsefesini temellendirdiği akıl, esasen saf pratik akıldır. Kant'a göre burada artık iradeyi yöneten eğilimler, istekler değil aklın kendisidir. Bu nedenle, ahlaki kararlarda pratik aklın saf olması gerekmektedir. Akıl iradeyi yönetme işlemini *a priori* yasalar ile yapar (Heimsoeth, 2019, s. 118). Kant hem teorik akıl ve pratik akıl arasında hem de pratik akıl ve saf pratik akıl arasında yaptığı bu ayrımlarla ahlak felsefesini rasyonel ve *a priori* bir zemine yerleştirmiş olur. Kant'ın ahlak felsefesini ve pratik aklın görevini anlamak için Kant'ın önem verdiği diğer kavramları da anlamak gerekmektedir.

2.3.2. İsteme Kavramı ve İyi İsteme

İnsanın iradesi veya istemi doğal eğilimlerin, ihtiyaçların ve isteklerin buyruğundan çoğu zaman etkilenir ancak ahlaki eylemlerin bu dürtülerin hiçbirinden etkilenmemesi gerekmektedir. Saf pratik akılda iradeyi yöneten, eğilimler, istekler değil; aklın kendisidir. Akıl bu yönetmeyi *a priori* ilkeler yani yasalarla yapar. Burada yasalardan bahsetmek kaçınılmazdır. Ortak bir yasa olmazsa tüm bir istekten bahsetmemiz imkânsız hale gelir nitekim her insanı mutlu kılacak şeyler farklıdır. Eğilimlerimizden bir yasa (ortak ve biçimsel) türetemeyiz. Ortak ve biçimsel olma özelliği Kant'ın ortak yasa kavramına içkindir çünkü herkesin eğilimlerinin öznesi aynı değildir, bu eğilimlerin sonuçları bazen rastlantısal olarak birden fazla öznenin eğilimlerinin ortak arzusuna hizmet etmiş olabilir ancak rastlantısallık taşıyan bir yasa düşünmek mümkün değildir. Kant'ın *İkinci Eleştirisi*'nde vermiş olduğu imparator hikâyesi bu durumun iyi bir örneğidir. “Ne harika bir uyum! Birinin istediği neyse, odur öbürünün de istediği vb. ya da Kral I. Franz'ın İmparator V. Karl'a bağlılık bildirisi üzerine anlatılana benzer: Kardeşim Karl ne istiyorsa (yani Milano'yu), ben de onu istiyorum!” (Kant, 1999, s. 33).

Eğilimlerimizin hepsini bir koşul altında yönetebilecek, her bakımdan uyumlu tutabilecek bir yasa bulmak olanaksızdır (Kant, 1999, s. 33). Dolayısıyla eğilimleri, arzuları, istekleri ve güdülerini aşan bir ortaklık bulmak gerekmektedir bu görev saf pratik akla aittir; ancak saf pratik akıl ilkeler koyar (Heimsoeth, 2019, s. 118). Pratik akıl görünebilir olanın nedenselliğiyle değil, “istemenin belirlenme nedenleriyle” uğraşır. Diğer bir ifadeyle, akıl istemenin deneysel koşulları tarafından belirlendiğinde, herhangi bir deneysel varlık gibi, nedensel ilişkilere tabi olacaktır. Bu

durumda, insan istemesiyle, hayvanların istemesi arasında bir fark kalmaz. Bu nedenle, Kant'ın ahlak metafiziği, istemenin özgür ve kendiliğinden olduğunu kabul etmek durumundadır (Kant, 1999, s. 16). Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde istemenin deneysel olarak koşullanmamış ilkelerini keşfetmeyi amaçlamıştır. Saf aklın istemesi nesneldir, kendi nedenselliğini kendi belirler. *A priori* pratik ilkelere göre kendini belirler (Kant, 1999, s. 37). İsteme nedensellik kavramını içerir ama saf isteme böyle bir nedensellik tarafından belirlenmez. Tamamen kendi belirlenimindedir. Dolayısıyla özerktir, özgürdür. Ama Kant bu özgürlüğünde bir tür nedenselliğe bağımlı olduğunu ifade eder çünkü saf isteme esasen ahlak yasası tarafından belirlenmektedir (Kant, 1999, s. 62-63). İleride “Özgür İrade” başlığı altında açıklanacağı gibi, özgür irade, ahlak yasası haricinde herhangi bir nedenselliğe tabi değildir.

Böyle bir aklın var olduğunu; insan aklının, insanın hayatını, kendi varlık yapısına uygun olarak yöneten, özel ve çok temelli bir işlevinin olduğunu; bize, insanın ahlaklı eylemleri, ahlak fenomenleri göstermektedir. Bir insanın mutluluğa, amaç olarak erişip erişmemesinin, onun ahlaki varlığıyla hiçbir ilgisi yoktur. Kuşkusuz, insanın istediği maddi hedeflere erişmesi “iyi” bir şeydir. Ama biz, bir insana, “iyi insan” dersek; buradaki “iyi”, bambaşka bir “iyi” dir. Buradaki “iyi olma”, kötünün, “kötü olma”nın karşısındadır, tıpkı erdem ve erdemsizliğin birbirinin karşısında olması gibi. Bu kavramların maddi kazançla, bir şey için iyi ve yararlı olma ile ilgileri yoktur (Heimsoeth, 2019, s. 118). İstememizi haz ya da acı gibi duygular belirliyorsa, o isteme *a priori* ve zorunlu olamaz dolayısıyla deneysel yani içeriklidir (Kant, 1999, s. 24)

Hayvanlar gibi yaşasaydık akla ihtiyacımız olmazdı. İnsan daha yüksek bir amaç için akla sahiptir (Kant, 1999, s. 69). Akıl kavramından sonra ahlak alanında, saf pratik akıl karşımıza ahlaksal akıl kavramını çıkartır ben bu çalışma da bu ikisini aynı kavram olarak kullanacağım. Ahlaksal akıl, ahlak alanındaki insanın seçimleriyle olması gerekenin gölgesindeki seçimleriyle ilgilenir. Bu seçimler “olması gereken olan” seçimler ahlak yasası ile uyum içinde olmaya ve deneysel alanda bu seçimi hayata geçirmeye yöneliktir. Ahlaksal ilkelerle uyumlu şekilde insanın seçimini sağlayan ve eylemi ortaya koyma potansiyeli veren istençtir (Yükselbaba, 2010, s. 142).

Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserine şu cümlesiyle başlar: “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2002, s. 8). Kendi başına iyi olan tek şey iyi istemedir. İyi isteme herhangi bir koşula veya sonuca bağlı olarak iyi olarak nitelendirilemez, iyi istemenin kendisi iyidir. Bunun dışında kalan şeyler ise iradenin belirlenimi altında olduğundan iyi de olabilir, kötü de olabilir. Tersine iyi isteme ise mutlu olmaya layık olmanın bile vazgeçilmez koşulunu oluşturur.

İyi istemenin dışında doğa vergisinin yetenekleri de iyidir gerçi, ama bu bile kötü ve zararlı olabilir. Aynı zamanda iradenin iyiliği, onun ulaştığı sonuçla ölçülmez; onun bir amaca ulaşması, işe yaraması demek değildir (Heimsoeth, 2019, s. 118).

Yararcılığın ahlaksal anlamda karşısında olan Kant, iyi istemenin yarar bağlamında bir sonuca bakılmaksızın iyi olabileceğini söyler hatta aksi takdirde kendinde iyi bir istemeden, iyi isteme uğruna yapılan bir iyilikten bahsedemeyiz.

Aklın ödevi, bir araç olarak değil, fakat “bir amaç olarak kendiliğinden iyi olanı” bulmaktır. Kant’ın “iyi istenç” kavramı saf olarak kendinde iyi olan bir istençtir. Bu istenç başka bir yaderke hizmet etmez hizmet etme amacı olduğunda saf iyi istenç aklın ödevinden nasibini alamaz. Ahlak yasasının temelinde istemenin özerkliği düşüncesi vardır. Eğer istememiz bir nesneye bağımlıysa o zaman istememiz tercihlerimizi, eğilimlerimizin, hazlarımızın, doğa yasasının (nedenselliğin) veya başka faktörlerin yaderkliği altındadır. Bu durumda isteme saf pratik akıl ilkeleri doğrultusunda hareket etmek yerine yaderkliği tercih etmiş olur ve koşullara bağlı olarak eyler. Kant’a göre eylemlerimizin sonuçlarına bakıp bir eylemin iyi ya da kötü olduğuna karar veriyorsak, bu psikolojik bir değerlendirme olur; ahlaki olmaz. Kant’a göre akıldan türettiğimiz iyi ve kötü yargıları değerlendirmelerdir. Kant ahlaki olanın duyusal olan tarafından belirlenmesine izin vermez (Kant, 1999, s. 67). Bu da ahlaksal niyete ters düşer çünkü Kant, doğal zevklerin duygudaşlık eğilimlerimizin özel *maksimlerimizin* sonsuz varlık olan Tanrıda bulunmadığından hareketle saf akılda da olmadığını iddia eder. Kant’a göre Tanrı’ya öykünen saf akıl tüm bu doğal eğilimleri ve etkileri bir kenara bırakarak içerikten ve her türlü nesneden bağımsız olarak saf ve biçimsel olarak işlemelidir. “İstemeyi belirleyebilecek bütün nedenler, ya sırf öznel, dolayısıyla deneyseldir ya da nesnel ve akılsaldır” (Kant, 1999, s. 37-38).

İyi istenç iyi sonuçlar çıkardığı için iyi olmaz. Bilgimiz, yeteneklerimiz, yaptığımız tüm iyi işler iyi niyetlerin aksine kullanılabilir. Nitekim bazı deneyimlerin kötüye kullanılabildiği dünyamızda birçok kez gözlenmiştir. Bilim insanları iyi niyetleriyle atomu parçaladılar ancak atomun parçalanması insanı bilimsel anlamda ileriye götürürken milyonlarca insanın yaşamını kaybetmesine de neden oldu. Bilim insanları eylemlerinin sonuçlarını bilemeyeceği için, bu bilimsel faaliyetlerine kötü diyemeyiz. Ancak evrenselleştiremeyeceğimiz pek çok eylemimizi ahlaki kılmaya çalışırız. Örneğin, iyileşme ihtimali olmayan bir hastaya iyileşeceksin diye umut vermeye çalışmanın ahlaki olduğunu, iyi istençle uyumlu olabileceğini düşünürüz. Oysa, sonuçta bir insanı mutlu etmek için de olsa yalan söylemek iyinin bir örneğini oluşturmaz ve bu davranışımızı genelleyemeyiz. Yalan söylemenin evrensel olduğunu düşünmek bile mantıksal bir çelişki ortaya çıkacağını görmemizi sağlar. Kısacası, iyi istenç iyinin örneğini oluşturmuyorsa, aksine dönüşecektir ve bir çelişki ortaya çıkacaktır (Yükselbaba, 2010, s. 144). İyi istenç bu nedenle kendinde iyi olmak zorundadır. “İnsan; zeki, şerefli, zengin ya da kuvvetlidir. Bunlar iyi kavramının içine girebilir. Fakat zeki insan zekâsını kötü amaçlar doğrultusunda kullanabilir ama asıl takdir edilmesi gerekli olan iyi istençli insandır” (Yükselbaba, 2010, s. 144). Kant buradaki isteme kavramını aslında tek bir cümle ile bir sınır çizer; “Öyle eyle ki istemenin *maksimi*, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 1999, s. 35).

Kant’a göre eğer akıllı ve istemesi olan bir varlıkta, doğanın asıl amacı, bu insanın mutluluğu olsaydı, o insanın bunu gerçekleştirmek için aklının olmasına gerek olmayabilirdi çünkü zaten mutluluğa ulaşmak adına yapacağı her türlü eylem, o insana içgüdüleri tarafından fazlasıyla verilmiş olurdu. Aklının farkında olan ve iyi istemenin amacının mutluluk olmadığını bilen insan mutluluk planları kurmaya cüret dahi etmeyecektir (Heimsoeth, 2019, s. 118). “Akıl istemeyi pratik bir yasayla, haz ve acı duygusu araya girmeksizin, dolaysız olarak belirler ve ancak saf akıl olarak pratik olabildiği için, yasa koyucu olabilir” (Kant, 1999, s. 28).

Yukarıda anlatıldığı gibi, Kant *eudaimonist* yani mutlulukçu ahlakın karşısındadır. Zira ona göre akıl ne kadar mutluluğun tadını çıkarmak için uğraşırsa, o kadar hakiki memnurluktan uzaklaşır. Nitekim doğa insanı mutlu olmak için değil, mutluluğa layık

olmak için belirli birtakım yetilerle donatmıştır. Bu yüzden de akla düşen iş doğaya bir araç olarak iyi olanı, mutluluğu değil, kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmak olmalıdır. İşte Kant’a göre ancak bu isteme tüm iyi olmasa da “En Üstün-Yüksek İyi” olur (Kant, 2002a, s. 10). İstemeyi belirleyen bir neden varsa buradan doğan pratik ilkeler deneyseldir, pratik yasa olamazlar. İstememizi haz ya da acı gibi duygular belirliyorsa, o isteme *a priori* olamaz. Dolayısıyla deneysel yani içeriklidir. İçerikli olan ilkeler hiçbir zaman pratik yasa olamaz (Kant, 1999, s. 22-23).

Akıl (eğilimlerin hizmetinde olmadan) istemeyi kendi kendine belirlediği zaman, gerçekten yüksek bir arzulama yetisi olur, akıl koşulsuzdur ve nedensel ilişkilere tabi değildir. Dolayısıyla akıl kendi kendisine belirleyebilme yetisine sahiptir, bu yetinin bir sonucu olarak da yasa koyucudur. Bu yasalar nesneldir, her durumda ve tüm akıl sahibi varlıklar için istemeyi belirleyen tıpatıp aynı nedeni taşımalıdır. Özetle akıl evrenseldir (Kant, 1999, s. 28). Bir kişisel ilke kişiden kişiye değişirse rastlantısal hale dönüşmüş olur bu dönüşümün sonucunda da artık bir yasa olma özelliği taşıyamaz. Kant, *İkinci Eleştirisi*’nde; sırf öznel olan pratik ilkeler konusunda, bunların nesnel değil, öznel olan kişisel tercihin koşullarına dayanmaları gerektiği, böylece de her defasında sırf *maksimler* olarak tasarımlanmaları ve hiçbir zaman pratik yasalar olarak düşünülmemeleri gerektiğini açıkça şart koşmuştur (Kant, 1999, s. 29-30).

Nitekim “iyi”nin iki türü vardır. İlki yararlı iyiliktir, yani başka yararlı olanı etkilediği için iyidir. Burada iyilik kendi içinde değildir, değerini yararlı olduğundan alır. Diğer “iyi” Kant’ın söylediği “iyi istenç”tir; “kendinde iyi”dir. Zaten Kant için iyi, sağladığı yarardan iyi olan, sonucunda iyi olan değildir. Ona göre iyi, hatta “en üstün iyi” eylemi gerçekleştirmenin arkasındaki iyidir, niyettir (Akarsu, 1979, s. 42).

Yetiştirilmiş bir akıl yaşamın ve mutluluğun tadını çıkartmak için ne kadar çok uğraşırsa, insan hakiki memnurluktan o kadar uzaklaşır; bundan da çok kimsede, hem de akli kullanmada en çok deneyimi olanlarda, bunu açıkça söyleyecek kadar içtenlikli iseler, belirli bir *misoloji*, yani akla nefret doğar (Kant, 2002a, s. 10).

Kant’a göre, iyi istemenin yokluğunda tüm diğer istemeler zararlı hale gelebilir fakat iyi isteme eylemde kendini gerçekleştirmemiş olsa bile, yine de kendi başına iyi olmayı devam ettirir. Kant’a göre aklın ilk ve koşulsuz amacı, iyi istemeyi gerçekleştirmek olduğundan; ikinci ve koşullu olana yani mutluluğa ulaşmak, doğanın

ve insanın asıl amacı olmayacağı açıktır. Bu iyi istemeyi olanaklı hale getirecek olan, akıl sahibi insanın içgüdülerinden bağımsız olarak eyleyebilmesidir çünkü iyi isteme bu şekildeki ahlaki bir düşünüşle olanaklı olabilir. Başka hiçbir amaca gerek duymadan kendi başına iyi olan isteme kavramını geliştirmek için “ödev” kavramı önemlidir çünkü ödev kavramı, iyi istemeyi daha belirgin kılar ve parıldayıp seçilmesini sağlar (Kant, 2002a, s. 12). Ödev kavramı bir sonraki bölümde detaylı olarak açıklanmıştır.

Kant’a göre iyi isteme numenler alanına ait, yani duyulur dünyanın, fenomenal alanın ve deneyim alanının dışında bir kavramdır, bu nedenle üzerinde duyarlılığın ve duyu verilerinin etkisi yoktur. İyi istemenin denetimi aklın elindedir ve iyi istemeye ilişkin olarak olanaklı tek belirleyici akıldır. Nitekim iyi istemenin numenler alanına ait olması onu doğa nedenselliğinden kurtarıp, aklın nedenselliğine bağlar ve böylece insanın ahlaki bir varlık olmasını sağlar (Heimsoeth, 2019, s. 119). Saf pratik akıl yasa koyucudur ve isteme deneysel koşullardan bağımsız, saf isteme olarak yasanın sırf biçimi tarafından belirlenmiş olarak düşünülmektedir ve bu belirleme nedeni bütün *maksimler*in en üstün koşulu olarak görülmektedir (Kant, 1999, s. 35). Sonuç olarak, pratik akıl, yukarıda da vurgulandığı üzere, mutluluğu amaçlamaz; mutluluğu isteyen deneyim alanındaki pratik akıldır ve dürtü ile güdülerini doyurur. Ama iyi istemenin “en yüksek iyi” olması saf pratik akılda ve her türlü bencil arzu ve isteklerden bağımsız olarak eyleme ile ahlaka tabii olup gelişebilir. Bir irade, doğal bir eğilim tarafından değil de saf pratik akıl ve onun ilkeleri tarafından yönetilirse, bir iyi niyet, bir iyi isteme olur. Saf pratik aklın ilkeleri anlama yeteneğinin sentetik *a priori* ilkelerinden başkadır. Bu ilkeler buyruk olarak sadece “Yapmalısın!” derler (Heimsoeth, 2019, s. 119).

2.3.3. Ödev ve Maksim Kavramları

Başka hiçbir amacı olmadan iyi olan “istemeyi” kavramını geliştirebilmek için iyi isteme kavramını içeren “ödev” kavramına bakalım. “İyi istemeyi” belirlemek için Kant, “ödev” kavramına başvurur ve bir eylemin ahlaksal değerini de ödev bilincine dayandırır. Bu nedenle Kant ahlakına ödev ahlakı da denilir. Kant’a göre iyi isteme, tüm akıl sahibi varlıklar için zorunlu ve ahlaki ödevin gerçekliğini oluşturur. Ahlak yasasının buyurduğu pratik eyleme “ödev” denir ve ödevi akıl buyurur (Kant, 1999, s.

89). Ödev, istemeye buyrulan bir ahlaksal zorunluluğunu ifade eder. Kişiler bu ahlaksal zorunluluğu pratik akıl sayesinde kavrar ve akıl sahibi kişiler, bu zorlama sayesinde arzu ve eğilimlerinden bağımsız olarak eylerler (Akarsu, 1979, s. 42). Bu zorunluluk tek bir kişiye ait olan bir ödev değildir. Ödev, genel olarak akıl sahibi tüm varlıklar için mutlak zorunlu olan bir istemenin zorlayıcılığıdır ve tüm akıl sahibi varlıkları bağladığından “evrenseldir” (Kant, 2002a, s. 12).

Ödev kavramı iyi isteme kavramını doğal eğilimler, dürtüler, gündelik çıkarlar gibi bazı öznel kısıtlamalar ve engellerle birlikte içerir, ama bizi ahlaki davranmaktan uzaklaştıran bu güdüler, ödev bilincinin önünde engel teşkil etmekten çok uzaktırlar; tersine Kant’ın ifadesiyle, ödevi daha belirgin kılarlar ve daha da parıldayıp seçilmesini sağlarlar (Kant, 2002a, s. 12). Kant, doğal gereksinim ve isteklerden, eğilimlerden gelen eylemleri, ahlaklı eylemlerin karşısına koyar, ahlaklı eylemlere, yani saf pratik aklın yönettiği “istençten” gelen eylemlere “ödev dayanan eylemler” adını verir. Ödevde insanın en yüksek değeri dile gelir ancak insan akıl sahibi olmakla birlikte, bir de “doğal bir yön” barındırır. Kant’a göre insanın bu doğal eğilimleri ile aklın *a priori* yasalarınca buyrulan ödevi karşı karşıya gelince ya çatışma ya da uyuma olur (Gökberk, 2017, s. 361). Çatışmada ödevin buyurduğu ile eğilimler arasında uyumsuzluk oluşur. Kişi eğilimleri yüzünden ödev buyruğunu yerine getiremeyebilir. Uyumda ise ödev ile insan eğilimleri arasında bir uyum oluşur ve ikisine de uygun olan yapılmış olur. Lakin Kant’a göre ödev ile eğilimin uyumu sonucunda ki eyleme “iyi” diyemeyiz, bu olsa olsa rastlantıdır çünkü Kant için, eylemin iyi olabilmesi mutlak olarak ödevden çıkmış olmasına bağlıdır. Zira ödev, ödev olduğu için yapılır; gerçek “iyi niyet” veya iyi isteme budur ve sadece ödev buyruğunun yönettiği irade “iyi niyete” dayanır (Heimsoeth, 2019, s. 121).

Kant’a göre ödevde uygun yapılan eylem ile ödev için yapılan eylem arasında taban tabana zıt bir durum vardır. Ona göre ahlaklı olan ve “kendinde iyi isteme” idesi uğruna yapılan eylem ödev için, ödev uğruna yapılmalıdır. Ayrıca bu zorunluluk tek bir kişiye ait olan bir ödev değildir. Kant bir örneğinde “ödevde uygun” eylemlerden söz eder. Ödevde uygun ve ödevde dayanan eylemler birbirine karşıttır diyebiliriz karşıtlık burada ödevde uygunluktan gelmektedir ödevde dayanan eylemin tek niyeti ödev için yapmaktır ancak ödevde uygun olması bir rastlantıdır. Baştaki niyetim ödevde

dayanmadığı sürece sonucun ödevde uymasının ahlakilik açısından bir değeri yoktur (Kant, 1999, s. 39). Ödev, içerisinde yarar veya çıkar taşımamalıdır. Bunlardan birini taşıdığı anda ödevin kendi kimyasına ters düşer (Heimsoeth, 2019, s. 122). Kant verdiği bir örnekte bir satıcının müşterisi çoğalmasi için dürüst davrandığından bahseder. Satıcının dürüst davranması “ödevde uygundur”. Lakin Kant için gerçek ahlaklılık, ödevde dayanan eylemi yapmak, ödevi, ödev olduğu için eylemektir, gerçek iyi niyet de budur. Ödevde uygun olan değil, bizzat ödev buyruğunun yönettiği bir irade “iyi niyete” dayanabilir (Akarsu, 1979, s. 43). Bu yüzdendir ki “iyi istenç” in ilk belirtisi “eylemin saf ödevden doğmuş” olmasıdır. Ödev kavramı ona göre nesnel olarak, eylemin yasaya uygunluğunu gerektirir ancak öznel olarak diğer bir ifadeyle *maksimleri* bakımından ise yasaya saygıyı gerektirir. Ödevde uygun eylemde bulunmuş olma ve ödevden dolayı eylemde bulunmuş olma arasındaki ayrım yine yasaya saygıdan ortaya çıkmıştır. Kant ödevde uygun eylemde bulunmuş olmayı “yasalılık”, ödevden dolayı eylemde bulunmuş olmayı ise “ahlaklılık” olarak ifade eder. Ona göre ahlaksal değer, eylemin ödevden dolayı yani yasa uğruna yapılmasında aranmalıdır (Kant, 1999, s. 89-90).

Ödev söz konusu olduğunda mutluluk hiç hesaba katılmamalıdır. Asıl mutluluk kişinin ödevini yerine getirmesinden duyduğu saygıdır ama beceri, sağlık, zenginlik gibi mutluluklar da ödevi yerine getirmenin araçları olarak düşünülmelidir çünkü bunların eksikliği kişiyi ayartıp ödevini çiğnemesine neden olabilir. Örneğin yoksul bir kişi ödevini gerçekleştirmek yerine karnını doyurmanın peşine düşebilir. Bu anlamda kişinin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını temel düzeyde karşılaması bu anlamda mutlu olması da ödevdir. Ama buradaki mutluluk, hazzı veya faydacı anlamdaki bir mutluluk değildir. Kişilerin ödevlerini yerine getirebilmeleri için temel bir koşuldur (Kant, 1999, s. 102).

Kant kişinin kendisini sevmesini tehlikeli bulsa da kişinin kendisinden memnun olmasını önemser; kişi kendini varlığından hoşnut olmalıdır. Kant’a göre bu hoşnutluk kendini sevmekten farklı olarak negatif bir hoşnutluktur. Örneğin, güzel, güçlü, zengin veya başarılı olduğundan değil, sadece insan olduğundan, nefes aldığından, yaşanmaya değer bir yaşam sürdüğünden dolayı hoşnut olmalıdır. Bu hoşnutlukta insan bir şeye gereksinme duymadığının bilincindedir. Bu durumu Kant özgürlük

olarak tanımlar çünkü hiçbir şeye gereksinim duymama hali eğilimlerden de bağımsızlaşmaktır. Böylelikle arzularımızı gereksinimler ve eğilimler değil ahlaki *maksimler* belirler. Bu nedenle kişinin kendinden memnun olması erdemlidir. Eğilimler “akıl sahibi bir varlık için her zaman yükütlüdür.” Kant burada hayırseverliğin bile eğilimden kaynaklanmasının sakıncalarını ortaya koyar. İyi türden olsun ya da olmasın eğilim kördür, kölece bir şeydir ve ahlaklılık söz konusu olunca, akıl eğilim bekçiliğini yapmakla kalmamalı, aynı zamanda, onu hiç hesaba katmaksızın, saf pratik akıl olarak, kendi yararını tek başına gözetmelidir. Bu nedenle pratik akıl *maksimlerini* belirlerken eğilimlerinden duyguların ve gereksinimlerinden kurtulup yalnızca yasaya uygun ödev için belirlenmelidir (Kant, 1999, s. 127-128).

Kant için ödev de iyi istenç gibi duyu verilerinden tamamen bağımsız olmalıdır. Ödev idelerine duyduğumuz saygı ve inancı korumamızı Kant şu cümlelerle ifade eder: “Aklın kendi başına ve bütün görüşlerden bağımsız olarak, olması gerekeni buyurması... Bu ödev, ödev olarak, her deneyden önce, istemeyi *a priori* nedenlerle belirleyen akıl idesinde bulunur” (Kant, 2002a, s. 22-23). Dolayısıyla ödev, aklın bir etkinliğidir. Buradan hareketle, ödev kavramını, kişinin kendi istenci doğrultusunda, aklın buyurduğuna uygun olarak, kişinin kendine koyduğu yasalar olarak tanımlamak mümkündür.

Niyetin bir nesnesi olduğunda veya yasadan başka bir amacı olduğunda (hoşlanma duygusu, mutluluk, çıkar, kendini sevmek, beğenilme, takdir görme) olduğunda bu niyet koşullu hale gelir ve ahlaki niyet olmaktan çıkar. İnsanlar duyusallıktan dolayı duygularıyla saf niyeti birbirine karıştırabilmektedirler ama akıl bunu ayırt edebilecek şekilde etkinleştirilebilir (Kant, 1999, s. 127). Aklın ödevi bilebilmesi ve ödevde uygun hareket edebilme yetisi her insanda bulunur. Ancak bu yetinin ortaya çıkartılabilmesi kişinin kendi aklını olgunlaştırabilmesine bağlıdır. Her türlü ahlaksal eğitimin gerçek ama kişinin eylemlerini yalnızca ödevde uygun değil ödevden dolayı yapılması olmalıdır (Kant, 1999, s. 128).

Ayrıca, Kant etiğini temellendirirken ödev ile görev kavramlarının da arasındaki ayrıma da işaret eder. Nitekim görev de aynı ödev gibi, yapmayı, yerine getirmeyi üstlendiğimiz, bu sorumluluğu üzerimize aldığımız bir buyruktur. Ama aralarında

büyük bir fark vardır: Görev bizim dışımızdaki bir otoritenin bize buyurduklarıyken, ödev kendi kendimize sunduğumuz buyruklardır. Görev ile biz başkalarının etkinliği altındayken, ödev ile yalnızca aklın etkinliği altındayız (Özlem, 2015, s. 78). Ödevin aklın etkinliği altında olması şu anlama gelmektedir. Ödevden doğan bir eylemin, ahlaki değeri kendisiyle varılmak istenen erekte değil, bu eylemin kararını verdiren *maksim*dedir (kuraldadır, ilkededir). Saf aklın istemesi nesneldir, kendi nesnelliğini kendi belirler. *A priori* pratik ilkelere göre kendini belirler. Ödev ahlak yasasının kesin ve koşulsuz buyruğudur. Ödev akıl ve onun nesnel yasası tarafından bizi belirli bir eyleme zorlar ve bize bir yükümlülük yükler.

Öyle eyle ki, senin istemenin *maksimi*, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin. Saf akıl kendi başına pratiktir ve (insana) ahlak yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir. Akıl her zaman, bu arada eğilim ne derse desin, yine de kandırılmadan ve kendi kendisi tarafından zorlanarak, bir eylemdeki istemenin *maksimini*, kendisini *a priori* olarak pratik görmesiyle her zaman saf istemeye, yani kendi kendine bağlar (Kant, 1999, s. 35-36).

Kant’a göre bir eylem, sonucu yüzünden değil ancak kendisine dayanan *maksim* yüzünden “iyi” olur; eylemin iyi olmasının ölçütü, gerçekleştirdiği şey değil, dayandığı ilkedir. Aynı şekilde bir eylemin iyi olabilmesi için, *a priori* bir motife yani aklın buyurduğu ödevde göre belirlenmiş olmalıdır. Bu sebeple aklın dayandığı *maksimler* yani kurallar da ödevin *maksimleri* olmalıdır (Gökberk, 2017, s. 362). Böylelikle Kant, ödevden dolayı yapılan eylemin değerini, onunla sağlanacak amaçta değil, onu yapmaya karar verdiren *maksimde* arar, bu *maksimin* herhangi bir pratik ilkeye değil, istemenin biçimsel ilkesi olmak bakımından ahlak yasasına dayanması gerektiğini düşünür. Kant’ın *maksim* dediği şey pratik yaşantımızı düzenleyen istemenin ilkeleridir. Ama bu ilkeler evrenseli istemeye başladığında öznellikten sıyrılıp nesnel hale geldiğinde, pratik yasalara dönüşür. “*Maksim*, istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke (yani akıl arzulama yetisine tam egemen olsaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görece ilke) ise, pratik yasadır” (Kant, 2002a, s. 16).

Pratik ilkeler, altına birçok pratik kuralın girdiği genel bir isteme belirlemesini taşıyan önermelerdir. Taşıdıkları koşul, özne tarafından yalnız kendi istemesi için geçerli görüldüğünde, öznelirler ya da *maksimler*dir; bu koşul, nesnel, yani her akıl sahibi

varlığın istemesi için geçerli olarak tanındığında ise, nesneldirler ya da pratik yasalardır (Kant, 1999, s. 21).

Maksim, eylemde bulunanın öznel ilkesidir ve nesnel ilkeden yani pratik yasadaki ayırt edilmelidir. İlki, aklın öznenin koşullarına, uygun olarak belirlediği pratik kuralı içerir, bundan dolayı da öznenin, ona göre eylemde bulunduğu ilkedir; yasa ise, her akıl sahibi varlık için geçerli olan nesnel ilke ve ona göre eylemde bulunması gereken ilkedir, yani buyruktur (Kant, 2002a, s. 37).

Kant’a göre ödevden dolayı yapılan eylem, aynı zamanda da ahlaki bir eylem haline gelmiş olacaktır. Zaten Kant’a göre bir eylemin ahlaki değeri, aklın dayandığı *maksim*le belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Kant’ın bu *maksimleri*, yani ilkeleri *a priori* özelliktedir. Bu sebeple de ödev akıl aracılığıyla ve *a priori* bir zorunlulukla belirlendiği için, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli bir yasaya, bir buyruğa dayanmalıdır. Eğer ödev *a priori* olarak belirlenmiş değil de tam tersine deneyden gelseydi; bu durumda ödev ahlak yasalarına değil fenomenler alanında temellendirilecekti. Bu durumda da insanın istenç özgürlüğü ortadan kalkmış olacaktı çünkü doğada, fenomenler alanında, ahlak yasasının “gerekliliğinden” farklı olarak, doğa yasalarının “zorunluluğu” vardır (Gökberk, 2017, s. 359).

Kant *maksimin* ahlak yasası olmasını istediğin şeyle aynı olması gerektiğini dört örnekle açıklar bu örnekler çalışmanın üçüncü bölümü olan “Kant’ın Ahlaki *Maksim* Örnekleri” bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.3.4. Hipotetik *İmperatif* ve Kategorik *İmperatif* Ayrımı

Bir eylemi ödev olduğu için yapıyorsak, eylemimizi belirleyen, bizi bu eylemi yapmaya sürükleyen herhangi bir eğilim değil de ödevse, bu eylemin ahlakça bir değeri var demektir. Önceki bölümde anlatıldığı üzere, ödevde uygun davranmak ve ödevden dolayı eylemek farklı şeylerdir. Ödevde uygun ve ödevden dolayı eylemde bulunmuş olma durumlarının ilkinde yasallık, ikincisine ahlakilik denilmektedir. Ahlaksal değer, eylemin sadece ödevden dolayı yasa uğruna yapılmasında aranmalıdır (Kant, 1999, s. 89-90).

Tabii ahlaki davranmaya niyetlenen akıl sahibi olan insan ilkesini belirlerken bazı aşamalardan geçirir. Eyleme yönelik bir ilke belirlemekle işe başlar, bu ilkeyi zorunlu

bir yasa haline getirebilmesinin koşullarından biri; kişinin *maksimini* kategorik *imperatif* süzgecinden geçirmektir. Kategorik *imperatifler* bize ne yapmamız gerektiğini söylerler. Kant’a göre onlar aklın buyruklarıdır. *Maksimden* yola çıkan insan önce sübjektif ilke olarak ödevi üstlenir ve ödev, kategorik *imperatif* ile objektif bir geçerlilik kazanır (Yükselbaba, 2010, s. 146).

Duyulur dünya ile bağı olan insan, eğilimlerine itaat etmemek için, istencinde ahlak yasası ancak bir “buyruk” (*İmperatif*) biçiminde kendini dile getirir (Akarsu, 1994, s. 43). Bütün pratik yasalar buyruktur, oysa doğa yasaları buyruk olamazlar. Kant buyruk biçimlerini de ikiye ayırır: Kategorik *İmperatif* (kesin buyruklar) ve Hipotetik *İmperatif* (koşullu buyruklar) (Kant, 2002a, s. 30). Koşullu yani hipotetik buyruklar, insanın ulaşmak istediği, başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyar (Kant, 2002a, s. 30-31). Diğer bir ifadeyle, koşullu buyruklar bir koşul altında geçerlidirler, istencin belirli bir maksadı vardır. Kesin buyruk yani kategorik buyruk ise, bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruklardır (Kant, 2002a, s. 31). Kısacası, kesin buyruk, hiçbir koşula bağlı olmayan, her durumda geçerli olan bir buyruktur.

Her pratik yasa, olanaklı bir eylemi iyi olarak, bundan dolayı da akıl tarafından pratik bakımdan belirlenebilen bir özne için zorunlu olarak sunduğu için; bütün buyruklar, herhangi bir şekilde iyi olan bir istemenin ilkesine göre zorunlu olan eylemi belirleme formülleridir. Şimdi eğer eylem sırf başka bir şey için -araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlanırsa, o zaman kesindir (Kant, 2002a, s. 31).

Kant’a göre “problematik gereklilik” ile “yasa gerekliliği” arasında büyük bir ayrım vardır. Burada problematik gereklilik, hipotetik buyruğa; yasa gerekliliği ise kategorik buyruğa tekabül eder. Öncelikle, hipotetik buyruklarda “eğer” gizlidir. Örneğin: “Tutumlu ol” buyruğunda bir eğer gizlidir: “Eğer tutumlu olmazsan, yaşlanınca bakanın olmaz” (Heimsoeth, 2019, s. 119-120). “Bir kişiye yaşlandığında sıkıntı çekmesin diye çalışkan ve tutumlu olmasını söylemek, istemenin doğru ve önemli bir pratik buyruğudur” (Kant, 1999, s. 23). Ayrıca, bu tür hipotetik buyruklarda çıkar gizlidir. İnsana, çıkarına uygun davran ama akıllıca denir. Hipotetik buyruktaki akıl saf pratik olan akıl değil, yukarıda ayrımını yaptığım teknik pratik akıldır. Kategorik buyruklarda yani ahlak buyruklarında durum farklıdır: “Yalan söylememelisin”.

Burada bir “eğer” anlamı, bir çıkar yoktur. Ahlak yasalarınca olan “gereklilik” vardır ve buradaki gereklik problematik gereklikten görüldüğü üzere çok başkadır. Zira kategorik buyruklarda saf pratik akıl etkindir; teknik pratik akıl değil (Heimsoeth, 2019, s. 119-120). Kesin bir buyruğun olanaklılığı *a priori* olarak mümkündür (Kant, 2002a, s. 36).

Kant kesin buyruk için *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserinde şunları söyler: “Kesin buyruk, eylemin içeriği ve ondan çıkacak sonuçla ilgili değil, biçimiyle ve onu ortaya çıkaran ilkeyle ilgilidir. Ve bu eylemde özce iyi olan niyettir, ortaya çıkan sonuç ne olursa olsun fark etmez. Bu buyruğa ahlaklılık buyruğu da denebilir” (Kant, 2002a, s. 33). Görüldüğü gibi Kant’a göre ahlak yasası kategorik *imperatif*le yani kesin buyrukla birdir. Bu sebeple kategorik *İmperatif* Kant’ın tek buyruğudur ve o buyruk şu cümle ile temellendirilmiştir: “Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin ilkeye (*maksime*) göre eyle” (Akarsu, 1994, s. 44). Yani eyleminin ilkesi aynı zamanda genel bir yasa olsun. Kant bu formülle, tüm ödev buyruklarının bu biricik buyruktan türetilebileceğini söyler bu kısımda ödevin içeriği boştur. Kategorik *imperatif*, evrensel olarak tasarlanmış eylemi gösteren buyruktur. Burada buyruğun şartı, her bir insan istenci için, evrensel-nesnel ve bütün diğer amaçlardan bağımsız olmalıdır. Kesin buyruk tarafından yönlendirilen istenç, biçimsel bir düzenin ve buyruğun oluşması için hareket etmek zorundadır. Buradaki zorunluluk ödevi oluşturmaktadır. Kant çoğu iddialara göre burada ödevin sadece biçimini tanımlar. Eylemleri ödevi yerine getirmek olan insan ahlaka uygun hareket etmiş olur. Bu katı bir ahlak anlayışını beraberinde getirir.

Kant bu temel kategorik buyruğu ile üç formül üretir. Bu formüllerden birincisi; “Öyle hareket et ki, hareketinin ilkesi senin istencinle sanki genel bir ‘doğa yasası’ haline gelebilsin” (Kant, 2002a, s. 38). Bu formüle göre doğa yasalarındaki ‘zorunluluk’ taşır gibi, ahlak alanında da istencin böyle bir yasalılığı uygulayabilsin. Bu buyruкта evrensellik ilkesini ifade eder ve *a priori* bir kavram için temel olan genellik ilkesi burada görülür. Kant yasayı her şeyden soyutlar ve sadece kişinin *maksimi* ile ilgilenir (Yükselbaba, 2010, s. 148). İkincisi; “İnsanlığı kendi kişiliğinde olsun, bir başkasının kişiliğinde olsun her zaman bir ‘erek’ gibi görerek hiçbir zaman yalnızca ‘araç’ olarak kullanmayacak şekilde eyle” (Kant, 2002a, s. 46). Bu formüle göre insan dışında her

şey bir eşyadır ve araç olarak kullanılabilir. Lakin insan ne eşyadır ne araç, o yüzden tüm eylemlerinde her zaman kendi başına bir erek olarak göz önüne alınmalıdır. Bu ilke insan kişiliğine saygı ilkesidir ve insanın araç değil, amaç olması gerektiğini ifade eder. Ona göre insan dışında her şey araçsallaştırılabilir ancak kişiler mutlak bir değere sahiptir (Yükselbaba, 2010, s. 148). Üçüncüsü; “Öyle hareket et ki, istencinin ilkesi genel bir yasa koyucu istencin ilkesi olarak tanınabilsin.” Bu formül temel formülünden ayrıdır. Bu formülde akıllı varlığın yasaya yalnızca bağlı olmayıp, kendisinin de yasa olduğu düşüncesi vardır. Bu ilke otonomi ilkesidir tüm akıl sahibi varlıklar istençlerini kendileri genel bir istenç olarak ortaya koyarlar. Burada insan ahlak yasalarına uymada kendi kendisinden sorumludur çünkü yasayı koyan da uygulayan da kendisidir (Yükselbaba, 2010, s. 149). Bu üç formülü özetleyen cümleleri Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde şöyle özetler:

Bütün pratik yasaların temeli, (ilk ilkeye göre) nesnel olarak kuralda ve ona bir yasa hatta (doğa yasası) olabilme niteliğini sağlayan genelliğinin biçiminde, öznel olarak ise amaçta bulunur; ne var ki, (ikinci ilkeye göre) bütün amaçların öznesi, kendisi amaç olarak her akıl sahibi varlıktır. Bundan da bu sefer, istemenin genel pratik akılla uyuşmasının en yüksek koşulu olarak, istemenin üçüncü pratik ilkesi, genel yasa koyucu bir isteme olarak her akıl sahibi varlığın istemesi idesi çıkar (Kant, 2002a, s. 48).

2.3.5. Özgür İrade

Kant’a göre eylemlerimizden sorumlu olmamız için özgür olmak zorundayız. Kant’a göre insan özgür bir varlık olduğunu deneyimleri ile anlayamaz çünkü deneyimler fenomenler dünyasında gerçekleşir ve bu alanda nedensellik hâkimdir. Nedenselliğin olduğu bir alanda insanın özgürlüğünden değil doğa yasalarından bahsedilebilir. Bu yüzden Kant, insan özgürlüğünü başka bir alandan türetmeye çalışır: ahlak metafiziği: Kant’a göre ahlak yasası, akıl sahibi varlıkların zihinlerinde olduğundan, doğa nedenselliği üzerinde onu aşan bir yasadır ve bu özgürlük için sağlam bir zemin sunar (Kant, 2002a, s. 34-5).

Saf Aklın Eleştirisi’nde veya Türkçeye çevrildiği haliyle *Arı Usun Eleştirisi*’nde Kant, özgürlüğün bir *antinomi* yarattığını söyler. Kant’ın özgürlük *antinomisi* kısaca şu

şekildedir: “Tez: Evrende özgürlük vardır. Anti-tez: Evrende özgürlük yoktur, burada her şey doğa yasalarına göre olup biter” (Akarsu, 1994, s. 40). Özgürlük *Arı Usun Eleştirisi* olarak da çevirilen *Saf Aklın Eleştirisi*’nde tam anlamıyla kozmolojik bir idedir ve kozmos yani evren söz konusu olduğunda akıl, onu tamamıyla kavramak ister. Anlama yetisi, evreni bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde kavramaya çalışır ve özgürlük ile doğa yasalarının zorunluluğu arasında bir *antinomiye* düşer, anlama yetisi fenomenler dünyasına has olan nedenselliği düşünürken nesnel bir kullanıma sahiptir. Fakat anlama yetisi numenler alanının bilgisine ulaşmak isterse özgürlük *antinomisi* doğacaktır (Kant, 1993, s. 535-537).

Kant, “özgürlük vardır” önermesi ile “özgürlük yoktur” önermesinin aynı derecede doğru olduğunu söylemektedir. Aklın düştüğü bu *antinomi* sonucunda Kant’a göre nedensellik yalnızca doğa alanındaki nedensellik değildir. Özgürlükten de gelen bir nedensellik vardır eğer doğa nedenselliği tek nedensellik olarak kabul edilirse olup biten her şey, bir önceki şeye dayandırılacak, bu neden-sonuç bağlantısının “ilk nedeni” bilinmek istenecektir ve Kant’a göre doğa nedenselliğindeki bu neden-sonuç ilişkisinde “ilk neden, ilk başlangıç” bilinemez. Doğa nedenselliğini olanaklı kılan başka türden bir nedensellik vardır ve Kant bu nedenselliğe “*transcendental* özgürlük” adını verir. *Transcendental* özgürlük Kant için, neden-sonuç zincirinde “ilk başlangıcı, ilk nedeni” ifade eder (Akarsu, 1994, s. 40). Kant, *transcendental* özgürlük ile doğa nedenselliğindeki ilk nedeni yaratmakla birlikte, insan özgürlüğünü de olanaklı hale getirmiştir çünkü bu özgürlük ile insan, her defasında yeni bir başlangıç yaparak doğa nedenselliğinden kurtulabilir. Burada anlatılan başlangıç zamansal olarak değil, doğa nedenselliğinin etkinliğine ilişkin bir başlangıçtır. Bu başlangıç sayesinde insan doğa nedenselliğinden kurtulup, özgürlüğünü yaratacaktır (Kant, 1993, s. 536-538). Kant’a göre insan, iki dünyaya da bağlı bir yaratıktır. Yani insan bir yandan duyulur olan fenomenler dünyasına, öbür yandan düşünülür olan numenler dünyasına bağlıdır. Fenomenler dünyasında doğanın nedenselliği kesindir ve insan buna koşulsuz bağlı olmalıdır ancak Kant’a göre insan özgürdür ve karşısına bir de ahlak yasasının “gerekliliği” çıkmaktadır. “İsteme” sahibi insan, karşısına çıkan ahlak yasalarında istediğini seçme konusunda özgürdür (Akarsu, 1994, s. 40-41). Seçim konusundaki özgürlük ile numen alandan bahsedilerek metafiziğe yükseliş gerçekleşir ve insanın özgürlüğe dayanan ahlaksal yönü fenomenler dünyasına değil, numene açılan bir

yoldur. Özetle Kant, özgürlük ile duyulur-üstü olan yani metafiziğin dünyasına girmiş olur.

Kant'a göre özgürlük, duyulur dünyaya ilişkin bir görünüş olmadığı gibi, özgürlüğün araştırılması için deneye de gerek yoktur zaten deney aracılığıyla özgürlüğün kavranabilmesi de zaten mümkün değildir. Deney, insanı hep doğa nedenselliğini kabule zorlar ve bu nedensellikten özgürlüğe geçiş mümkün değildir. Dolayısıyla, özgürlük hakkında konuşmak için özgürlüğün ait olduğu alanda etkin bir yetiye; pratik akla ihtiyaç vardır ayrıca özgürlük, pratik aklın zorunlu bir yasasıyla gerçekliği kanıtlandığı sürece, aklın teorik ve pratik bakımdan birliğini de sağlayacaktır. Saf teorik akıl yapısı gereği, tanrı, pratik akıl aracılığıyla hem özgürlük idesinin olanaklı koşulları belirlenecek, hem de diğer idelerin de olanaklı koşulları buraya bağlanacaktır. Böylece pratik akıl, teorik akıl karşısında üstünlük elde edecektir (Saygın, 2010, s. 103). Kant aklın pratik kullanılışını yani pratik akıllı teorik akılla kanıtlama çabasına girmektedir ama esasen saf pratik akıl bir varsayımdır. İnsanın iradesinin özgür olduğu düşüncesine dayanan bir varsayımdır. Özgürlük kavramı aklın ahlaksal kullanılışında temellendirilmiştir ve bu zorunlu bir varsayımdır (Kant, 1999, s. 5).

Pratik akıl, *a priori* ilkelerden hareketle ahlâk yasalarını ortaya çıkarmıştır özgürlük idesi ahlak yasası aracılığıyla bilindiğinden, olanaklı oluşunu bilebileceğimiz tek idedir ve bu sayede özgürlük idesi ile diğer idelerinde geçerliliği bilinebilir olacaktır. İnsan kendisine anlama yetisi dünyasına ait bir varlık olarak bakmalıdır bu bakışın bütün eylemlerinin yasalarını bilebilmesi için iki açısı vardır. Bu açılardan ilki; yaderkliktir, duyulur dünyaya ait olan doğa yasalarının etkisi altında olan ikincisi; düşünülür dünyaya ait olarak, duyulur olan dünyadan bağımsız sırf akılda temel bulan yasaların etkisindedir. Akıl sahibi ve buna bağlı olarak düşünülür dünyaya ait olan insan, kendi istemesinin nedensel temelini özgürlük idesi olmadan düşünemez çünkü duyulur dünyadan bağımsız olmak ve bunun farkında olmak özgürlüktür. Özgürlüğe özerklik kavramı buna da ahlaklılığın genel ilkesi ayrılmaz şekilde bağlıdır. Bu ilke akıl sahibi olan bütün varlıkların eylemlerinin idesinin temelinde bulunur. Sonuç olarak Kant'a göre kendimizi bağımsız ve özgür olarak düşünürsek anlama yetisinin dünyasına ve istemenin özerkliğini, ahlaklılıkla birlikte kabul ediyoruz ancak

kendimizi yükümlülük altında düşündüğümüzde kendimizi duyular dünyasına ait saymış oluyoruz (Kant, 2002a, s. 71-72).

Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* kitabının önsözünde defalarca kez “özgürlük, ahlak yasasının koşuludur” diye bahseder ve peşi sıra; “özgürlüğün bilincine varabilmemizin koşulu da ahlak yasasıdır” der. Kant bu ifadeleriyle özgürlük ve ahlak yasası kavramlarının birbirini var saydığını göstermektedir: “özgürlük olmasaydı içimizdeki ahlak yasasıyla hiç karşılaşamazdık” ifadesi de bu söylemimize bir kanıt oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kant, özgürlük kavramını ahlak yasasına dayandırarak açıklamakta ama diğer yandan da ahlak yasasından söz edebilmek için özgür iradeyi var saymaktadır (Kant, 1999, s. 4). Kant’a göre özgürlük; ahlak yasasının *ratio essendi*’sidir, ama ahlak yasası da özgürlüğün *ratio cognoscendi*’sidir. Ahlak yasası daha önce aklımızda açıklıkla düşünülmüş olmasaydı, özgürlük gibi bir şeyi kabul etmekte hiçbir zaman kendimizi haklı görmezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizde ahlak yasasıyla hiç karşılaşmazdık (Kant, 1999, s. 4).

Kant, negatif ve pozitif olmak üzere iki çeşit özgürlükten bahseder. Negatif özgürlük, yasanın içeriksiz olması ve sadece biçimle tanımlanmasından kaynaklanır; pozitif özgürlük ise, kişinin kendi yasasının koyucusu olarak özgürlüğü ifade eder (Kant, 1999, s. 38). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı yapıtında Kant, özgürlüğü, istemenin özerk oluşunu, açıklamanın anahtarı olarak gördüğünü açıklamaktadır. Kant’a göre;

İsteme, akıl sahibi olmaları bakımından, canlı varlıkların bir tür nedenselliğidir ve özgürlük bu nedenselliğin, onu belirleyen yabancı maddelerden bağımsız olarak etkili olabilme özelliği olur; nasıl ki doğa zorunluluğu, akıl sahibi olmayan bütün varlıkların nedenselliğinin, yabancı nedenlerin etkilemesiyle etkin olmaya belirlenmesi özelliğidir (Kant, 2002a, s. 64).

Özgürlüğün bu tanımı, “negatif” bir tanımdır; negatif tanımla özgürlük, belirlenimsiz olmak, dış belirleyenlerden azade olmak demektir. Kant’a göre, bu gerçek bir özgürlük değildir çünkü içeriksizdir. Kant’a göre gerçek özgürlük, “pozitif özgürlüktür” çünkü insanın kendi kendisini belirleyebilmesinin tek yolu, insanın kendisinin koyduğu yasaya uymasıdır. Kişinin *maksimini* saf aklın yasasına göre belirlenmesi, yani kişinin *maksimini* kendi aklının koymuş olduğu ahlak yasasına

dayandırması pozitif özgürlüktür. Kant'ın deyişiyle, “saf olarak pratik aklın bu kendi kendine yasa koyması, pozitif anlamda özgürlüktür” (Kant, 1999, s. 38). Pozitif özgürlüğün içeriği ahlak yasasıyla belirlenecektir.

Ödevlerin ve ahlak yasalarının tek ilkesi istemenin özerkliğidir. Ahlak yasasının temelinde istemenin özerkliği düşüncesi vardır. Eğer istememiz bir nesneye bağımlıysa o zaman istememiz tercihlerimizi, eğilimlerimizin, hazlarımızın, doğa yasasının (nedenselliğin) veya başka faktörlerin yaderkliği altındadır. Bu durumda isteme saf pratik akıl ilkeleri doğrultusunda hareket etmek yerine yaderkliği tercih etmiş olur ve koşullara bağlı olarak eyler (Kant, 1999, s. 37-8). Aklın duyusal doğası ve bu doğa tarafından belirlenmesi yaderklidir (Kant, 1999, s. 49). Bu da ahlaksal niyete ters düşer. Kant doğal zevklerin duygudaşlık eğilimlerimizin özel *maksimlerimizin* sonsuz varlık olan Tanrıda bulunmadığından hareketle saf akılda da olmadığını iddia eder. Kant’a göre Tanrı’ya öykünen saf akıl tüm bu doğal eğilimleri ve etkileri bir kenara bırakarak içerikten ve her türlü nesneden bağımsız olarak saf ve biçimsel olarak işlemelidir (Kant, 1999, s. 37-8). Ahlak yasası deneyimden gelmez ama ahlak yasası saf düşünülür dünyayı işaret eder. Ama duyulur dünyada nasıl yaşamamız gerektiğini emreder. Deneysel koşullardan, duyusal doğadan tamamen özerk olması gerekir. O zaman saf pratik aklın ahlak yasalarından söz edilebilir (Kant, 1999, s. 49).

2.3.6. Ahlak Yasası

Kant’a göre bu dünyada bizi bağlayan iki türlü yasa vardır. İlki doğa yasalarıdır. Bu yasalar doğanın zorunlu yasalarıdır. Bu sebeple bu yasalara karşı çıkmak veya onları değiştirmek mümkün değildir. İnsan da doğal bir varlık olarak doğanın determinizminden kurtulamaz. Diğer tarafta ahlak yasaları vardır bu yasalar doğa yasalarından farklı olarak zorunluluk değil, “gereklilik yasalarıdır” ve bu gereklik yasaları, “şunu yapmalısın ya da yapmamalısın” buyrukları istenci olan kişiyi, özgür özneyi bağlar (Gökberk, 2017, s. 361). Kant'ın bu ahlak kurallarına “zorunluluk” ve hatta yasa demesi, elbette, doğadaki zorunluluk anlamında değildir. Yasa istence kendini zorlayamaz çünkü insanın doğal eğilimleri de vardır ve istenç bu yüzden başka türlü de karar verebilir. Buradaki zorunluluk istenç için yalnızca “ahlaksal bir

zorunluluktur,” eylemin akla dayanarak gerekli olmasıdır. Bu gerekli veya yapılmalı denilen eylemi ifa etmek, ödevde uygun davranmaktır.

Kant için ahlakilik ve özgürlük kavramı birbirini zorunlu olarak gerektiren iki kavramdır. Az önceki bölümde vurgulandığı gibi, ahlakilikten bahsedebilmek için eylemlerimizden sorumlu olmalıyız; eylemlerimizden sorumlu olabilmemiz için de özgür olmamız gerekir. Kant sık sık ahlakilikten bahsederken akıl sahibi bütün varlıklar ifadesine yer vermektedir buradan da anlaşılacağı gibi ahlak yasasının bilincine yine akıl aracılığıyla varabiliriz. Ancak akıl, ahlak yasasının bilincine özgürlük fikri olmadan varamaz. Kant kendinden önceki ahlak kuramcılarıyla bir savaş halindedir. Bunlar ahlak yasasının temelini insanın özünde ya da mutluluğunda arayanlardır (Duran, 2017, s. 70). Hatta ahlaklılık ilkesini öznel ya da nesnel nedenlerle belirleyen filozofları ve bu nedenleri koşullar ve içerikler olarak itham eder dolayısıyla da saf aklın biçimsel pratik ilkesi olamayacağını söyler (Kant, 1999, s. 46). Hepsinin ortak özelliği de deneysel alanı temel alıp ahlak yasasını değişken şartlara bağlamalarıdır. Kant bu düşünceye taban tabana zıt bir görüşe sahiptir. Ona göre değişkenlik gösteren duyuşsal bir alandan ahlaki bir zorunluluk çıkamaz. Zorunluluk yasanın temelindedir ve ahlak yasası zorunlu bir varsayımdır (Kant, 1999, s. 53).

Ahlak yasasının nesnel gerçekliği hiçbir türetimle, teorik, kurgusal veya deneysel olarak desteklenen aklın hiçbir çabasıyla kanıtlanamaz; dolayısıyla da ondan zorunluluklu kesinlik beklemekten vazgeçilse bile, o, hiçbir deneyle doğrulanamaz, böylece de *a posteriori* olarak kanıtlanamaz ama yine de sapasağlam ayakta durur (Kant, 1999, s. 53).

Kant’a göre istemenin ahlaki değeri, yasaya uygun olup olmamasına bağlıdır. Yasa, deneysel içeriğinden bağımsız, *a priori* bir zorunluluğun ifadesidir ve iyi isteme söz konusu olduğunda, onun gerçekleşmesini sağlayan ilkedir. İyi isteme, ahlaki olandır ve ödev de bu istemenin zorunluluğudur. Bu sebeple ödev, bir eylemin “yasa” karşısındaki saygısından doğmuş olmaktadır (Akarsu, 1979, s. 43). Böylelikle bir eylem yasaya uygunluğu bakımından ahlaki olmaktadır. Kant bu konuda şöyle söylemektedir: “*Maksimin*, genel bir yasa olmasını isteyebileceğin şekilden başka türlü davranma” (Kant, 2002a, s. 17).

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde ahlak yasasından bahsetmeye ahlaksal yetkinlik *idealizminden* bahsederek başlar. Burada yine en yüksek iyi kavramıyla devam eder, en yüksek iyi kavramıyla tasavvur ettiği Tanrı'dır. Tanrı kavramının nereden geldiğini sorgular. Burada ide kavramı ahlaksal yetkinlik konusunda özgürlük kavramına kişinin özgür seçimine ayrılmazcasına bağlıdır. Ona göre ahlak yasasını örneklendirmek bile onun yapılabiliğine gölge düşürmektedir (Kant, 2002a, s. 25).

İncil'deki kutsal kişi bile ilkin ahlaksal yetkinlik idealizmiyle karşılaştırılmalıdır. Kendi de kendisi için şöyle der: “(gördüğünüz) bana iyi diyorsunuz? (Görmediğiniz) biricik Tanrıdan başka hiç kimse iyi (iyinin modeli) değildir.” Ancak, en üstün iyi olarak Tanrı kavramı bize nereden geliyor? Yalnızca ideden, aklın ahlaksal yetkinlik konusunda kurduğu ve özgür bir isteme kavramına ayrılmazcasına bağladığı ideden. Ahlak alanında öykünme olmaz; örneklerde ancak yüreklendirmeye yarar, yani yasanın buyurduğu şeyin yapılabiliğini şüpheli olmaktan çıkarır, pratik kuralların genel olarak dile getirdiklerini görünür kılar, ama hiçbir zaman akılda bulunan hakiki asıllarını kenara itmeyi ve örneklere göre kendimizi yönlendirmeyi haklı çıkarmaz (Kant, 2002a, s. 25).

Burada yine deneyin karşısındadır ahlak idealizmi deneyden hiçbir iz taşımamalıdır. Ahlak yasası deneysel bir olgu değil, saf aklın kendisini aslında yasa koyucu olarak ortaya koyan tek olgudur (Kant, 1999, s. 36). Yasa her zaman şunu buyurur; “mutlaka belirli bir tarzda hareket etmek gerekir.” Bu söylemden de anlaşılacağı gibi pratik kural koşulsuzdur ve kesin bir yasa olarak *a priori*dir. İsteme nesnel olarak belirlenir. Bunun sebebi ise, kendi başına pratik olan saf akıl bağımsız olarak yasa koyucudur. İsteme deneysel koşullardan bağımsız olarak yani saf bir isteme olarak yasanın biçimi tarafından belirlenmiş ve bu belirlenme nedeni de tüm *maksimler*in en üstün koşulu olur. Bu koşul saf aklın kendini yasa koyucu olarak ortaya koyan tek olgudur. Özetle Kant'ın da söylemiyle: “Saf akıl kendi başına pratiktir ve (insana) ahlak yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir” (Kant, 1999, s. 35- 36).

Saf aklın istemesi nesneldir kendi nedenselliğini kendi belirler bu belirleme *a priori* pratik ilkelere göre bir kendini belirlemedir. Ahlak yasası kesin olarak buyurur çünkü yasa koşulsuzdur. Bu da akıl sahibi varlıklara yükümlülük adı altında bağımlılık verir yani bir eyleme zorlamayı belirtir. Bu eylemlere de Kant “ödev” der. Ödev, ahlak yasasının kesin ve koşulsuz buyruğudur. Ödev, akıl ve onun nesnel yasası tarafından bizi belirli bir eyleme zorlar ve bize bir yükümlülük yükler (Kant, 1999, s. 37).

Bu özerkliğin yasası ahlak yasasıdır, bu yasalar saf düşünülür dünyaya aittir, düşünülür dünyanın yansıması ise, duyular dünyasında ancak kesinlikle saf düşünülür dünyanın yasalarını bozmadan var olması gerekir. Kant bu dünyalardan ilkinde saf akılla bilinen asıl dünya (*natura archetypa*), ikincisine ise birinci dünyanın idesinin aşkın etkisini, istemeyi belirleyen neden olarak içerdiği için kopya olan dünya (*natura ectypa*) adını vermiştir (Kant, 1999, s. 49-50). Bir ide olarak ahlak yasası saf aklın kendisinin bir yansıması olan fiziksel yetiyle birlikte olabilseydi yani bu dünyaları ayırmadan biri diğerine aşkın veya biri diğerinin belirleniminde olmasaydı, bu dünya da en yüksek iyiyi gerçekleştirebilirdi. Özetle ahlak yasası Kant'a göre istememizi duyular dünyasında akıl sahibi varlıklar biçimini verme ile belirler yani akıl sahibi varlıklar bölümün başında da bahsettiğim gibi akıl aracılığıyla ahlak bilincinin farkına varabilir ve ahlak bilincinin farkında olarak ahlak yasası için eylediğinde de özgür ve ahlaklı olabilir (Kant, 1999, s. 50).

Kendisine dayanarak tanıklık etmeyi düşündüğüm *maksim* pratik akılla sınandığı zaman, hep, bu *maksim* genel bir doğa yasası gibi geçerli olsaydı nasıl olurdu, diye bakarım. Açıktır ki, böyle bakıldığında bu, herkesi doğruluğa zorlayacaktı. Çünkü hem kanıtlayıcı hem de kasten yanlış olan ifadeleri geçerli saymak, bir doğa yasasının genelliğiyle bağdaşmaz. Aynı şekilde, yaşayıp yaşamamak konusunda özgür olarak karar verirken başvurduğum *maksim*, bir doğa düzeninin böyle bir yasaya uygun olarak kendini sürdürebilmesi için, bu *maksimin* nasıl olması gerektiğini sorduğum anda, belirlenir. Açıktır ki, böyle bir doğa düzeninde kimse kendi tercihiyle yaşamına son veremez; çünkü böyle bir düzenleme kalıcı bir doğa düzeni olamaz. Bütün öbür durumlar içinde bu böyledir. Şimdi bununla gerçek doğada, bu doğa bir deney nesnesi olduğundan, özgür isteme, genel yasalara göre kendi başlarına bir doğa düzeni kurabilecek, hatta öyle kurulmuş bir doğa düzenine uygun düşecek *maksimlere* göre kendiliğinden belirlenmemiştir. Onu belirleyen daha çok, ancak saf pratik yasalara uygun istememizle olanaklı bir doğa düzeni oluşturmayan, aslında tutkuların fiziksel yasalarına uygun bir doğa bütünü oluşturan özel eğilimlerdir. Yine de biz aklımızla, sanki bizim istememizle aynı zamanda bir doğa düzeni ortaya çıkacakmış gibi, bütün *maksimlerin* bağlı olduğu bir yasanın bilincindeyizdir. Öyleyse bu yasa, deneysel olarak verilmemiş, ama yine de özgürlük aracılığıyla olanaklı, dolayısıyla duyulur üstü bir doğanın idesi olmalıdır. Bu doğaya biz, hiç olmazsa pratik açıdan nesnel gerçeklik

veririz, çünkü biz ona, saf akıl sahibi varlıklar olarak istememizin nesnesi olarak bakmaktayız (Kant, 1999, s. 50-51). Kant'ın ele aldığı pratik akıl saf akıldır dolayısıyla duyulur dünya tarafından belirlenmiştir. Deneysel nedenlere göre değil, *a priori* ilkelere göre hareket eder (Kant, 1999, s. 99). Bazen *maksimlerimize* istememizin belirlenme nedeni olarak deneysel öğeler sızabilir. *Maksimlerimiz* zevk ya da acı duygusuyla harekete geçebilir. Ancak pratik yasa koyucu akıl bu deneyselliği doğal dürtüleri ve eğilimleri aşmalıdır. Onlara boyun eğmemelidir. Ahlak yasasına saygı duyduğu için, sadece ve sadece ahlak yasasına boyun eğebilir (Kant, 1999, s. 101). Saf ahlak yasasını, deneysel olarak belirlenen *maksimlerden* kolaylıkla ayırt edebiliriz. İnsan kendisi ahlak yasasına uymakla, duyulur dünyanın zevkleri peşinden gitmek arasında kaldığında kendi kişiliğine saygı duymanın ahlak yasasına uymaktan geçtiğini kolaylıkla anlayacaktır (Kant, 1999, s. 102).

Ancak burada Kant; ahlak yasasının istemeyi belirleyen neden olarak görülmediğinin altını çizer. İstemeyi veya *maksimi* belirleyen neden olarak görülürse ahlak yasası bir yaderke dönüşür. “Akıl sahibi bir varlık, bu amaçlar krallığında genel yasa koyucu olarak bulunduğu, ayrıca da bu yasalara kendisi de bağlı olduğu zaman, bu krallığın bir üyesidir. Yasa koyucu olarak başkasının hiçbir istemesine bağlı olmadığı zaman ise, bu krallığın başıdır” (Kant, 2002a, s. 51). Dolayısıyla ahlak yasası, sadece biçimsel olarak saf istemeyi belirleyen neden olarak görülmelidir. Kısacası ahlak yasası *maksimin* içeriğini değil yalnızca biçimini belirlemelidir. Böylelikle ahlak yasası, sadece ve sadece özerklik ilkesine göre istemeyi belirler çünkü insan özerk ve kendiliğinden bir varlıktır. Akıl kendi *maksimlerinin* içeriğini kendisi belirleyebilir. Aksi halde akıl ahlak yasasını içerik olarak kabul ederse yaderklik tehlikesine düşmüş olur (Kant, 1999, s. 119). Ahlaksal niyet, istemenin dolaysız olarak yasa aracılığıyla belirlenmesi bilincine zorunlu olarak bağlıdır (Kant, 1999, s. 127).

2.4. Ahlak Yasasının Ölçütleri

Kant'ın ahlakı, neden metafizik bir zorunluluk olarak gördüğünü ve ahlak felsefesinin yapıtaşlarını oluşturan kavramları sunduktan sonra, Kant ahlakına dair şema ortaya çıkarmak mümkündür. “*Hipotetik İmperatif* ve *Kategorik İmperatif*” bölümünün sonunda açıklandığı üzere, Kant herhangi bir *maksimin* ahlak yasası olup olamayacağını pratik aklın üç ölçütü ile bilebileceğini ifade eder.

Bütün pratik yasaların temeli, (ilk ilkeye göre) nesnel olarak kuralda ve ona bir yasa hatta (doğa yasası) olabilme niteliğini sağlayan genelliğinin biçiminde, öznel olarak ise amaçta bulunur; ne var ki, (ikinci ilkeye göre) bütün amaçların öznesi, kendisi amaç olarak her akıl sahibi varlıktır. Bundan da bu sefer, istemenin genel pratik akılla uyuşmasının en yüksek koşulu olarak, istemenin üçüncü pratik ilkesi, genel yasa koyucu bir isteme olarak her akıl sahibi varlığın istemesi idesi çıkar (Kant, 2002a, s. 48).

Kant, üç ilke olduğunu söylese de esasen, *kategorik imperatifle* birlikte dört ölçüt sıralamaktadır. Bu bölümde bu dört ölçüt açıklanmaktadır. Sonraki bölümde Kant'ın bu ölçütleri açıklamakta kullandığı *maksim* örnekleri tartışılacaktır. Bu ölçütler Kant'ın kendi ahlak kuramının biçimsel olduğunu göstermek için de kullanılmaktadır çünkü Kant pratik aklın kendisine yasa koyabilmesi için geliştirdiği ölçütlerin herkes için geçerli olduğunu, herkesin *maksimlerini* bu süzgeçten geçirmesi gerektiğini ve bu yolla herkesin ortak bir yasaya ulaşacağını savunur.

İlk olarak; buyruklar nesnel olarak geçerlidirler ve öznel olan *maksimlerden* tamamen farklıdır. Buyruklarımız ya etki ve etkiyi etkileyen neden olarak akıl sahibi varlığın nedenselliğinin koşullarını belirlerler ya da etki için yeterli olsun ya da olmasın yalnızca istemeyi belirlerler. İlk bahsedilen içine nedensellik karışmış olan durumda buyruklar koşullu buyruklardır ikincisi ise kesin buyruklardır ve yalnızca pratik yasa olmayı amaç edinirler. Arzu edilen bir etkiye göre isteme nedeni belirlendiğinde bu buyruğun bir koşulu var demektir. Ancak “buyruğun kesin olabilmesi için arzu edilen etkiyi elde edebilir miyim?” diye sormadan istemeyi isteme olarak belirlemelidir yoksa onların yasa olmalarını bekleyemeyiz (Kant, 1999, s. 22-23). “Aklın yasa koyucu olması için yalnızca kendi kendini varsaymakla yetinmesi istenir, çünkü kural, ancak bir akıl sahibi varlığı öbüründen ayıran rastlantısal, öznel koşullara bağlı olmaksızın geçerli olduğunda, nesnel ve genel geçerdir (Kant, 1999, s. 23). Kesin bir buyruklar pratik yasalar, nedenselliğiyle ne elde edildiğine bakılmaksızın yalnızca istemeyle ilgilidirler ve yasaları saf olarak elde etmek için bu nedensellik bir yana bırakılabilir (Kant, 1999, s. 23). Kesin bir buyruk varsa kendini genel yasa koyucu olarak isteyebilen istemenin *maksimlerine* dayanarak herhangi bir eylemde bulunmayı buyurabilir, ancak bu şekilde pratik ilke ve ona boyun eğen buyruk koşulsuzdur (Kant, 2002a, s. 50).

Akıl nedensel ilişkilere tabii olmadan ve koşulsuz hareket ettiğinden emin olduğunda, kategorik buyruğa uyarak kendisi için bir yasa ortaya koymuş olur. Akıl bu yasayı koyarken haz ve acı duygusu araya girmemelidir; girdiği durumlarda istememizi nedensellik etkilemiş demektir. Mutluluk her akıl sahibi varlığın mutlaka arzusudur ve bu durum arzulama yetisini etkiler ve belirler. Ancak bu içerikli belirleme nedeni özne tarafından yalnızca deneysel olarak bilinebildiği için bu ödev yasa olarak bakmak pek olanaklı değildir. “Yasa nesnel olduğundan, her durumda ve tüm akıl sahibi varlıklar için istemeyi belirleyen tıpatıp aynı nedeni taşımalıdır” (Kant, 1999, s. 28). Her akıl sahibi varlığın istemesi için bir ödev yasası, ahlaksal bir zorlamanın belirlenmesi ve eylemlerinin bu yasaya saygı ve ödevini yerine getirme duygusu tarafından belirlenmesi gerekir. Başka bir özne ilke güdü olarak kabul edilmemelidir; yoksa eylem yasanın buyurduğu biçimde sonuç verebilir, ama ödevde uygun olduğundan, ödevden dolayı yapılmadığından, bu yasa koymada aslında söz konusu olan niyet ahlaksal değildir (Kant, 1999, s. 90-91). Koşullu bir buyruk düşünüldüğünde neyi içereceğini önceden bilemem; dolayısıyla, rastlantısal olarak ödevde uyabilir de uymayabilir de. Eylemle ödevin örtüşmesi, eylemin ahlaki olduğu anlamına gelmez, kesin bir buyruk düşündüğümde ise neyi içereceğini önceden bilirim çünkü o bir yasadır ve sonucu her ne olursa olsun bunu hesaba katmadan ödevden dolayı eyleyirim. Kısacası bir eylemin ahlaki olabilmesi için istemesinin kesin bir buyruk tarafından belirlenmesi gerekir ve her akıl sahibi varlığın bu eylemini etki ve sonucunu düşünmeden ödevde uyduğundan değil ödevden dolayı eylemesi gerekir (Kant, 2002a, s. 37-38). Ödevimiz eylemlerimizin koşulsuz buyruğu olmalıdır.

Kant’ın ahlak yasasını formüle etmekte başvurulmasını şart koştuğu ikinci ilke, kişinin *maksimini* evrenselleştirebilmesidir. Akıl kendi kendisini belirleme yeteneğine sahiptir ve belirleme yeteneği ona yasa koyma özelliği verir; dolayısıyla, akıl yasa koyucudur. Kant felsefesinde akıl evrenseldir. Aklın evrensel oluşu eylemeye niyetlendiğimiz *maksimi* de evrenselleştirebilmemiz demektir. Diğer bir ifadeyle, bir *maksimi* yapmaya karar vermeden önce tüm akıl sahibi varlıkların da vakti geldiğinde böyle eyleyebileceğini kabul etmem ve böyle kabul ettiğimde de bunun mantıksal bir çelişki ortaya çıkarmaması gerekir. Kant *maksimlerine* verdiği dört örneğini anlattıktan sonra bu *maksimlerin* kendini yok edişini de açıklar. *Maksimler*,

evrenselleştirmeye çalışıldığında, kendi kendini yok edecek mantıksal bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Örneğin:

Eğer her insan, kendi yararına olduğunu düşündüğü durumlarda, kendine yalan söyleme izni verseydi, ya da bütünüyle bıkkınlık getirir getirmez yaşamına son verme hakkını kendinde görseydi, ya da başkalarının yoksulluğuna tam bir kayıtsızlıkla baksaydı, sen de böyle bir düzenin parçası olsaydın, kendi istemenle seve seve bu düzenin içinde olur muydun? Şimdi herkes çok iyi bilir ki, kişi yalan söyleme iznini kendisine gizlice verirse, bu, herkesin de aynı şeyi yapacağı, ya da başkaları sezmese de sevgisiz bir kişiye, bu, herkesin hemen kendisine karşı böyle olacağı demek değildir ama bu yasa, *maksimler* konusunda ahlak ilkelerine göre yargıda bulunmak için yine de bir modeldir. Eylemin *maksimi* sınanıp, evrenselleştirildiğinde mantıksal bir çelişki ortaya çıkıyorsa, ahlakça olanaksız bir *maksim*dir (Kant, 1999, s. 77).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, kişiler herhangi bir *maksim*lerinin yasaya uygun olup olmadığını test etmek için, *maksim*lerini evrenselleştirmeli; “ya herkes benim gibi böyle davranırsa ne olur?” diye sormalılar. Böyle sorduklarında, davranışlarını evrensel hale getirdiklerinde ortaya mantıksal bir çelişki ortaya çıkıyorsa; söz konusu *maksim* ahlaki olmaz. Kişiler o davranışlarından veya kararlarından derhal vazgeçmelidirler. Buradan hareketle, kendimize koyduğumuz her ahlaki kuralın veya ilkenin esasen evrensel olması gerektiğini düşünmeliyiz. Kant’ın bu formülü, evrenselleştirilemeyen herhangi bir davranışı yapmamak gerektiğini ortaya koyar. Bu yüzden her akıl sahibi varlık için geçerli ve her insan istemesi için ortak bir yasa olmalıdır (Kant, 2002a, s. 42). Ama bu yasa, elbette dışarıdan dayatılan değil, kişilerin kendi aklıyla ulaştığı ve kendi davranışlarını belirlemek için kendisine koyduğu sınırlar veya normlardır. Akıl sahibi bir varlık, genel bir yasa olmayla bağdaşabilen *maksim*den başka hiçbir *maksim*le eylemde bulunmamalıdır. Kant’ın deyişle; “istemenin, *maksimleri* aracılığıyla kendini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulunma”. Üçüncü formül ile bu formül yakından ilişkili olduğundan aynı ilke geçerlidir o ilke ise şöyledir; kesin buyruk bir tanedir ve ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin *maksime* göre eylemde bulun (Kant, 2002a, s. 38). Bu buyruk da evrensellik ilkesini ifade eder ve *a priori* bir kavram için temel olan genellik ilkesi burada görülür.

Kant'ın üçüncü formülü, ikincisiyle yakından ilişkilidir. Hatırlanacağı üzere, Kant doğa yasaları ve ahlak yasaları arasında bir ayrım yapmaktadır. Doğanın zorunlu yasalarına herhangi bir insanın karşı gelme ihtimali yoktur; insan doğa yasaları karşısında determinizmden kurtulamaz. Ancak ahlak yasaları, insanın özgürlüğün bir kanıtıdır. İyi istenç ve pratik ahlak yasasına uyduğunda, eylemlerinin sorumluluğunu alır ve kendisini belirleyen koşullardan kendisini özgürleştirmiş olur. Kant ahlak yasalarını, doğa yasalarından farklı olarak zorunluluk değil, “gereklilik yasaları” olarak tanımlasa da ahlak yasalarında da doğa yasalarında olan zorunlu bağlayıcılığı görmek istemektedir. Ahlaki zorunluluk veya gereklilik, eylemin, kararın veya düşüncenin koşulsuz olmasını, evrensel olmasını gerektirdiği gibi, bir de doğa yasasına öykünmesini gerektirir. Diğer bir ifadeyle, koşulsuz olan ve evrenselleştirebileceğimiz *maksimler*in bir de doğa yasası olmasını isteyecek kadar istediğimiz ilkeler olması gerekmektedir.

Bu formüle göre doğa yasalarındaki ‘zorunluluk’, ahlak yasalarına taşınmış olur. “Öyle hareket et ki, hareketinin ilkesi senin istencinle sanki genel bir ‘doğa yasası’ haline gelebilsin” (Kant, 2002a, s. 38). Kant bu buyrukta evrensellik ve doğa yasasına öykünme ilkelerini ifade eder. Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde verdiği ödev örneklerini tek ilkeye bağlı olarak bu *maksimler*in kendilerini aksilerinin yok edişinden bahseder. Vermiş olduğu yaşamını devam ettirme tersi yaşamına son vermek, yalan yere söz vermeme tersi yalan yere söz verebilmek, doğal yeteneklerini geliştirme tersi doğal yeteneklerini geliştirmeme ve yardım etme tersi yardım etmeme *maksimler*inin genel bir doğa yasası olmasını isteyebilmemiz gerekir; bu genel olarak ahlaksal yargılarımızın bir kuralıdır (Kant, 2002a, s. 41).

Dördüncüsü; “İnsanlığı kendi kişiliğinde olsun, bir başkasının kişiliğinde olsun her zaman bir ‘erek’ gibi görerek hiçbir zaman yalnızca ‘araç’ olarak kullanmayacak şekilde eyle” (Kant, 2002a, s. 46) olarak formüle edilebilir. Bu formüle göre insan dışında her şey bir eşyadır ve araç olarak kullanılabilir. Lakin insan ne eşyadır ne araç, o yüzden tüm eylemlerinde her zaman kendi başına bir erek olarak göz önüne alınmalıdır. Bu ilke insan kişiliğine saygı ilkesidir ve insanın araç değil, amaç olması gerektiğini ifade eder. Ona göre insan dışında her şey araçsallaştırılabilir ancak kişiler mutlak bir değere sahiptir (Yükselbaba, 2010, s. 148). Akıl sahibi bir varlık eylediği

eylemlerini yargılayabilmek için akıl sahibi tüm varlıkların istemesinin bütün *maksimleri* aracılığıyla kendini genel yasayı koyan bir varlık olarak onu “amaçlar krallığı” kavramına götürür (Kant, 2002a, s. 50). Buradaki krallık kavramı akıl sahibi varlıkların ortak yasalar aracılığıyla kurulan sistematik birliğini anlamalıyız. Tek tek akıl sahibi kişilerin kendi faydalarına olan kendileri için olan amaçlarının içeriğinden bu krallığı soyutladığımızda ancak sistematik şekilde birbirine bağlanmış tüm amaçları kapsayan bir bütün yukarıda verilen ilkelere uygun bir amaçlar krallığı düşünülebilir (Kant, 2002a, s. 50-51).

Bir ucu nesneye dayanan her eylemin değeri koşulludur. Ortaya çıkışları bizim istememize değil de doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak ancak görece bir değeri vardır. Bu yüzden onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir çünkü onların doğal yapısı bile, onların kendilerini amaçlar olarak, yani sırf araçlar olarak kullanılamayacak şeyler olarak gösterir, böylece de her türlü kişisel tercihi sınırlar ve insan kişiliğine bir saygı söz konusudur. Bunlar, eylemimizin etkisi olarak varoluşları bizim için değeri olan sırf öznel amaçlar değildir; nesnel amaçlardır, yani kendi başına varoluşlarının kendisinin amaç olduğu şeylerdir öyle bir amaç ki, yerine, sırf araç olarak hizmetinde olacakları başkası konamaz; çünkü onsuz mutlak değeri olan hiçbir şey, ne olursa olsun, bulunamaz. Oysa her türlü değer koşullu, dolayısıyla rastlantısal olsaydı, akıl için en yüksek bir pratik ilke, ne olursa olsun, bulunamazdı (Kant, 2002a, s. 45-46). Eğer kesin bir buyruğun olmasından bahsediyorsak bu bir amaç olduğundan, genel pratik yasa işini görebilen bir buyruk olmalı. Bu buyruk da şudur: “Akıl sahibi doğa, kendisi amaç olarak vardır” (Kant, 2002a, s. 46). Bu ilke insanın varoluşunu zorunlu olarak böyle tasarımıladığından eylemlerinin öznel ilkesidir. Ancak başka kişilerde benim için bu varoluşu böyle tasarımlar bu yüzden o bir nesnel ilkedir bu ilkeden de en yüksek pratik temel olarak istemenin bütün yasaları çıkarılabilmelidir yani bir buyruk olmalıdır o buyruk ise şu şekildedir; “her defasında insanlığa, kendi kişisinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2002a, s. 46).

Bu dört formülle birlikte, Kant’ın ahlak yasasından anladığı evrensel ahlak normlarına ulaşmak mümkündür; hatta aksi bir çıkarım mümkün değildir. Bütün insanlar, aynı

akıl yürütmeyi kullandıklarında aynı ahlak yasalarına ulaşacaklardır. Kant biçimsel olduğunu savunduğu ahlak felsefesinin bu biçimsel kurallarını, somut örnekler üzerinden de anlatır. Bu örnekler, bir sonraki bölümde tartışılmaktadır. Bu örnekler yoluyla Kant ahlakının biçimsel olmaktan çıkıp içerikli hale geldiği görülebilecektir çünkü Kant örnek olarak verdiği bu *maksimler* kesinlikle ahlak yasası olamayacağını, *maksimlerin zıttının* zorunlu olarak ahlak yasası olacağını göstermek ister.

III. KANT'IN AHLAKİ MAKSİM ÖRNEKLERİ

Kant'ın ödev ve *maksim* kavramları “Kant Ahlakının Temel Kavramları” bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise Kant'ın *maksim*lerine vermiş olduğu dört örneği kendi yazdıkları temel alınarak ve özellikle birinci ve üçüncü örnek karşıt perspektiflerden tartışılacaktır. Böylelikle, Kant'ın apaçık doğru olarak ortaya koyduğu ahlak yasalarının Kant'ın gördüğü kadar apaçık olmadığı, Kant'ın formülleriyle bile bu ahlak yasalarına doğrudan ulaşamayacağımızı görebiliriz. Bu örnekler, Kant'ın biçimsel olduğunu ısrarla vurguladığı ahlak metafiziğinin içeriğine de müdahale ettiğini göstermektedir. Kant'ın, bu örnekleri normatif kurallar türetmek için değil de kişilerin kendi başlarına Kant'ın sunduğu formülleri izleyerek nasıl ahlak yasalarına ulaşabileceklerini göstermek için verdiği söylenebilir. O takdirde, farklı kişiler, farklı koşullar altında aynı akıl yürütmeyi kullanarak farklı sonuçlara ulaşabilirlerdi. Farklı sonuçlara nasıl ulaşılacağını göstermek için, günümüz pratik etikçilerinden Peter Singer'ın argümanlarına ve günümüzde insan haklarının ve özellikle de kadın haklarının temel kabul ettiği özerklik perspektifine yer verilmektedir.

Maksim örneklerine geçmeden kısaca Kant'ın ahlak yasasının temel iddiası ve ödev ve *maksim* kavramlarını genel hatlarıyla hatırlayabiliriz. Kant felsefesinde ödev kavramı en genel tanımıyla “ahlak yasasına uymak için yapmak zorunda olduğumuz eylemlerdir” (Kant, 1999, s. 22). Diğer bir ifadeyle ahlak yasasının buyurduğu pratik eyleme “ödev” denir (Kant, 1999, s. 89). Kant'ın ahlak felsefesi için ödev, yapılacak iyi şeyi ya da kaçınılacak kötü şeyi belirlemede bir yöntem sunar. İyi istenç kavramı daha önce ahlakının temel kavramlarını açıklarken de bahsettiğim gibi Kant'ın ahlak felsefesinin temelinde yer alan bir temel taşıdır. Kant ödev kavramını istenç üzerine kurar; şöyle ki, onun ahlak sisteminde “iyi istenç” ahlak yasasına uygun yaşamak anlamına gelmektedir ahlak yasasına uygun yaşamanın bir koşulu da özgürlüktür buradan da “istençin özerkliği” koşulu çıkar. Bu istenç akla dayanır ve o şekilde akıl sahibi varlıkların eylemlerine yön verir (Yükselbaba, 2010, s. 149). *Maksim* kavramı ise en genel tanımıyla “istemenin öznel ilkesidir” (Kant, 2002a, s. 16). Kant'a göre nesnel olarak yasadan öznel olarak ise pratik yasaya saf saygıdan, tüm eğilimlerime zarar verse bile bu yasaya uyma *maksim*inden başka, istemeyi belirleyebilecek bir şey

yoktur (Kant, 2002a, s. 16). *Maksim*, eylemde bulunanın öznel ilkesidir ve nesnel ilkeden yani pratik yasadan ayırt edilmelidir. İlki, aklın öznenin koşullarına, uygun olarak belirlediği pratik kuralı içerir, bundan dolayı da öznenin, ona göre eylemde bulunduğu ilkedir; yasa ise, her akıl sahibi varlık için geçerli olan nesnel ilke ve ona göre eylemde bulunması gereken ilkedir, yani buyruktur. Eylemlerimizin nesnel belirlenme nedeni ahlak yasasıdır; ahlak yasasının uğruna istemektir (Kant, 1999, s. 83).

Ahlak yasası kutsal (çiğnenemezdir). Gerçi insan pek de kutsal değildir, ama onun kişisinde insanlık onun için kutsal olmalıdır. Yaratılmış dünyada her şeyi insan, isterse ve elindeyse, sırf araç olarak kullanılabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıl sahibi yaratık, kendi başına amaçtır. Yani o, özgürlüğün özerkliği sayesinde, kutsal olan ahlak yasasının öznesidir. İşte bunun için her isteme, hatta her kişinin, kendisine yönelmiş kendi istemesi bile, akıl sahibi varlığın özerkliğiyle uyuşmanın şu koşuluyla sınırlanmıştır. Bu varlığı, etkilenen öznenin istemesinin kendisinden çıkabilecek bir yasaya göre olanaklı olmayan hiçbir amaca bağımlı kılmamak; yani bu varlığı hiçbir zaman yalnızca araç olarak kullanmamak, aynı zamanda kendisini amaç olarak kullanmak. Bu koşulu, haklı olarak, kendi yaratıkları olarak dünyadaki akıl sahibi varlıklar bakımından, Tanrının istemesine bile koyabiliriz; çünkü bu koşul, bu varlıkları kendi başlarına amaç kılan kişiliklerine dayanır (Kant, 1999, s. 96).

Kant'ın bu pasajından anlaşıldığı üzere, bireyler özerktir ve ahlak yasasının öznesidirler. Ahlak yasası, bireyleri bağlayan zorunlu bir buyruktur ama bireyler önceden verili bir ahlak yasasını izlemek yerine, kendi akıllarıyla ahlak yasasını kendileri oluşturacaklardır. İnsan kendinde bir amaçtır, bir buyruğun aracı olamaz ama bu buyruğu kendisi bulacaktır ve kendi aklıyla ulaştığı ahlaki buyruğa uymak zorundadır. “Kant bu durumdan şöyle bahseder: Akıl sahibi bir varlık, amaçlar krallığında genel yasa koyucu olarak bulunduğu, ayrıca da bu yasalara kendisi de bağlı olduğu zaman, bu krallığın bir üyesi de. Yasa koyucu olarak başkasının hiçbir istemesine bağlı olmadığı zaman ise, bu krallığın başıdır” (Kant, 2002a, s. 51). Dolayısıyla, Kant'ın *maksim* dediği şey pratik yaşantımızı düzenleyen istemenin öznel ilkeleridir ama bu ilkeler evrenseli istemeye başladığında öznellikten sıyrılıp nesnel hale geldiğinde pratik yasalara dönüşür (Kant, 1999, s. 22).

Söz gelişi, bir kimse hiçbir hareketi karşılıksız bırakmamayı *maksim* edinebilir, ama aynı zamanda bunun pratik bir yasa değil, yalnızca kendi *maksimi* olduğunu; buna karşılık bu *maksim* her akıl sahibi varlığın istemesi için kural olarak kabul edilirse, bir ve aynı *maksim* konusunda kendi kendisiyle uyumsuzluğa düşeceğini görebilir. Doğa bilgisinde, olan bitenin ilkeleri (örneğin, hareketin iletilmesinde

etki ile tepkinin eşitliği ilkeleri), aynı zamanda doğanın da yasalarıdır; çünkü burada aklın kullanılışı teoriktir ve nesnenin yapısıyla belirlenmiştir. Pratik bilgide, yani istemenin sırf belirlenme nedenleriyle ilgili olan bilgide, insanın edindiği ilkeler, kaçınılmazcasına bağlı kalacağı yasalar değildir; çünkü pratik alanda akıl özneye, yani arzulama yetisiyle ilgilidir, öyle ki kural, bu yetinin özel yapısına göre türlü türlü yönler alabilir (Kant, 1999, s. 21-22).

Kant’a göre akıl sahibi bir varlık *maksim*lerini evrenselleştirerek genel yasa olmalarını istiyorsa ancak istemesinin içeriği bakımından değil biçimi bakımından neden taşıyan ilkeler olmalıdır. Eğer herhangi bir nesne istemeyi belirleyen nedense istemenin nedeni deneysel alandan bir koşula bağlıdır ve pratik bir yasa olamaz ancak bir yasa için içeriğindeki bütün nesnelerden ayrılırsa biçiminden başka bir şey kalmaz. Diğer bir deyişle akıl sahibi varlık kendi pratik öznel ilkelerini yani *maksim*lerini pratik yasa yapan etkenin biçimleri olduğunu kabul etmek zorundadır (Kant, 1999, s. 31).

*Maksim*lerin hangi biçimlerinin onları genel yasa olarak konmayı uygun kıldığını, hangisinin kılmadığını en sıradan anlama yetisi bile, kendisine hiç öğretilmeden ayırt edebilir. Diyelim ki, servetimi her emin yola başvurarak arttırmayı *maksim* edindim. Şimdi elimde bir miktar emanet para var, sahibi ölmüş ve bu para konusunda hiçbir yazılı belge bırakmamış. Bu, doğal olarak, tam *maksimime* uygun bir durumdur. Şimdi bu *maksimin* genel bir pratik yasa olarak geçerli olup olamayacağını bilmek istiyorum. Bunun için *maksimimi* önümdeki duruma uygular ve onun, bir yasa biçimi alıp almayacağını, dolayısıyla da *maksimimle* aynı zamanda şöyle bir yasayı: “Verildiğini kimsenin kanıtlayamayacağı bir emaneti herkes yadsıyabilir” yasasını koyup koyamayacağımı sorarım. Sorar sormaz farkına varırım ki, şöyle bir ilke yasa olarak kendi kendini yok ederdi, çünkü emanet diye bir şeyin ortadan kalkmasına neden olurdu. Pratik bir yasa olarak tanıdığım bir yasa, genel bir yasa olarak konmaya uygun olmalıdır; bu, kendi içerisinde bir aynılığı dile getiren bir önermedir ve dolayısıyla kendiliğinden apaçıktır. Şimdi eğer istemenin pratik bir yasaya bağlı olduğunu söylersem, eğilimimi (söz gelişi, ele aldığımız durumda, sahip olma hırsımı) genel bir pratik yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak öne süremem. Çünkü bu, genel bir yasa olarak konmaya uygun olmaktan o kadar uzaktır ki, genel bir yasa biçimine sokulduğunda kendi kendini ortadan kaldıracaktır (Kant, 1999, s. 31).

Kant’ın ödev ahlakının bir diğer temel kavramı da buyruktur. Hipotetik İmperatif ve Kategorik İmperatif bölümünde genel buyruk kavramını detaylı bir şekilde işledik ancak ödevlere geçmeden yaptığım bu kısa girizgahta genel hatlarıyla bahsetmeyi faydalı görüyorum. Özellikle kesin bir buyruğun olanaklılığından bahsetmek oldukça elzem. Kant’a göre kesin bir buyruğun olanaklılığından tamamen *a priori* olarak bahsedebiliriz. Çünkü kesin bir buyruğun herhangi bir yönü deney verilerine dokunmaz. Kesin buyruk yasa olma özelliği dışında *maksimin* bu yasaya uygun olması

şartını içerir (Kant, 2002a, s. 37-38). Kesin buyruk tektir, o da şu şekilde ifade edilebilir: “Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin *maksime* göre eylemde bulun”. Ödevin genel buyruğu ise şöyledir: “Eylemin *maksimi* sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun” (Kant, 2002a, s. 38). Şimdi Kant’ın da ifadesiyle “kendimize karşı ve başkalarına karşı olan” (Kant, 2002a, s. 38) kendi kaynağında da örneklendirdiği dört örneğinden bahsedeceğim.

Kant ahlak felsefesinde ödevlerine verdiği dört örneği oldukça tartışmalı bir konudur, biçimsel bir ahlak felsefesi pratik alanın saf ideleri, pratik aklın antropolojik verilenden soyutlandığını ve en saf halde *a priori* olarak onun önünde saf bir ide kanıtıyla var olduğunu söyleyen Kant, ödevleri sıralayarak bu saf olanın içeriği hakkında örnekler verir. Örnekleri de içeriksel ve aslında antropolojik bir alanı da içerisine alır. Örneğin Kant’ta yaşamını sürdürmek bir ödevdir ve herkesin buna doğrudan doğruya bir eylemi vardır. Kant bu eğilimin yine *a priorik* olduğunu söyler ama insanlar bunu yapıyorken ona göre ödev uğruna yapmazlar. *A priori* olarak yatkındırlar fakat ödev uğruna bilinçli bir şekilde bunu yapmazlar. İnsanların bu *maksiminin* aslında ahlaksal bir niteliği yoktur. Kant *maksimin* ahlak yasası olmasını istediğin şeyle aynı olması gerektiğini dört örnekle açıklar, ödevleri ise şunlardır: Yaşamını Sürdürme Ödevi, Yalan Söylememe Ödevi, Potansiyelini Gerçekleştirme Ödevi ve Yardım Etme Ödevi. Bu örnekleri alt başlıklarda sırasıyla tartışılacaktır.

3.1. Yaşamını Sürdürme Ödevi

Kant, herhangi bir *maksimin* ahlak yasası olup olamayacağını nasıl bulacağımızı göstermek için dört örnek üzerinde durur. İlk örnek, bedbaht bir yaşam süren kişinin kendi yaşamına son vermeyi düşünmesi üzerinedir (Kant, 2002a, s. 37): “Bir dizi felaketler yüzünden umutsuzluğa düşmüş biri, yaşamaktan bıkar usanır, ama intihar etmenin kendine karşı olan ödevine ters düşüp düşmediğini kendine soracak kadar akli başındadır.” (Kant, 2002a, s. 39). Bu noktada hayatı kötü giden ve gelecekte daha iyi olacağına dair bir umudu olmayan bir insanın kendisine sorması gereken soru, Kant’a göre şudur: “eylemlerinin *maksimi* acaba genel bir doğa yasası olabilir mi?” (Kant, 2002a, s. 39).

Herkesin yaşamını devam ettirmeye içgüdüsel bir eğilimi vardır ama insanlar doğasında yaşamlarını sürdürüyorken, bunu ödev uğruna yapmazlar. İnsanların doğal bir eğilimden, içgüdüden dolayı yaşamlarını sürdürme yönündeki bu *maksiminin* aslında ahlaksal bir niteliği yoktur. *Maksiminin* ahlaksal bir içeriğinin olması için her türlü doğal eğilimden, hazdan, çıkardan bağımsız bir ussal karar sonucu olması gerekmektedir. İnsanlar, doğal bir eğilimden dolayı değil de hayatlarına son vermek istediklerinde bile yaşamlarını devam ettirme ödevi uğruna hayatta kalıyorlarsa o zaman *maksimlerinin* ahlaksal bir içeriği vardır.

Dayanılmaz kadar şiddetli ağrıları olan, yaşamından hiçbir zevk almayan ne kadar ömrünün kaldığını bilen ve ölümü, ağrılı hayatının bir kurtuluşu olarak gören bir birey Kant’a göre yaşamını devam ettirme ödevine uygun ve o ödev uğruna yaşamına devam ederse ahlaki davranmış olur. “İnsan yaşamdan tat aldığından dolayı değil, yalnızca ödevden dolayı yaşar” (Kant, 1999, s. 97). Kişiler, kendilerine duydukları sevgiden yaşamlarını sürdürüyorsa, bu davranış ödevine uygun olur ama ödevden dolayı olmadığı için ahlaki bir statüye sahip değildir. Tersinden, kişiler kendilerini sevdiklerinden, acı dolu bir yaşama son vermeyi dilediklerinde de bu eylem hem ahlak hem de doğa yasasıyla çelişir.

Maksimi ise şudur: Daha uzun sürdüğünde yaşam, hoş şeyler vadetmekten çok felaketler getireceğe benziyorsa, ben sevgiden dolayı onu kısaltmayı ilke ediniyorum. Şimdi de bu ben sevgisinden çıkan ilkenin genel bir doğa yasası olup olamayacağı sorusu kalıyor. Burada çok geçmeden görürüz ki, belirlenimi yaşamı geliştirmek olan aynı duyuşla yaşamın kendisini yok etmenin yasa olduğu bir doğa, kendi kendisiyle çelişir ve doğa olarak var olamaz. Dolayısıyla o *maksimin* genel bir doğa yasası olabilmesi olanaksızdır, sonuç olarak da en üstün ödev ilkesiyle tamamen çatışıyor (Kant, 2002a, s. 39).

Kant’ın ahlak yasasını anlama yollarını izlersek, yaşamıma son vermeyi *maksim* edinirsem bunu evrenselleştirmem gerekir. Evrenselleştirdiğimde, Kant’a göre bu ödevi *maksim* edinip evrenselleştirebileceğimi söylemem demek, insanlığın yok oluşu demektir çünkü hayatı yolunda gitmeyen herkes intihar edebilir. Bu bizim doğamıza aykırıdır ve *maksimin* kendini yok edişi bu şekilde kendini ortaya koymaktadır. Kendisini evrenselleştirmek istediğim *maksim* pratik akılla sınılandığında genel bir doğa yasası olsaydı nasıl olurdu diye bakmalıyım. Yaşayıp yaşamamak konusunda seçim yaparken başvurduğum *maksim*, bir doğa düzeninin böyle bir yasaya uygun

olarak kendini sürdürebilmesi için bu *maksimin* nasıl mümkün olabileceğini sorduğum anda belirlenir. Şüphesiz ki kimse içinde yaşadığımız doğa düzeninde kendi tercihiyle yaşamına son vermemelidir çünkü bu kalıcı bir doğa düzeni olamaz (Kant, 1999, s. 50).

Ayrıca, kişi kendi yaşamını acıdan kaçınmak için sonlandırdığında, Kant kendisini araçsallaştırmış olur. Bir önceki alıntısında Kant, kişinin “ben sevgisinden” dolayı, yaşamını sürdürmesinin de son vermek istemesinin de ahlaki olmayacağını söylemektedir. Burada da kişinin kendisini öldürme kararının, bedeninden kurtulmak istemesinin sonucu olduğunu ve bu nedenle kendisini araç olarak gördüğünü; oysa kendisini amaç olarak görmesi gerektiğini anlatmaktadır:

İlkin kendine karşı zorunlu ödev kavramına göre, kendini öldürmeyi kafasında dolaştıran, eylemin kendisi amaç olarak insanlık idesiyle bağdaşıp bağdaşmayacağını kendisine sorabilir. Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak için kendini yok ediyorsa, yaşamının sonuna kadar katlanılır bir durumu korumak için bir kişiyi sırf araç olarak kullanıyor. Ne var ki insan bir şey değildir, dolayısıyla sırf araç olarak kullanılamaz, bütün eylemlerinde kendisi hep amaç olarak görülmelidir (Kant, 2002a, s. 46-47).

3.1.1. İntihar Etmek Ahlaki Bir Şekilde Temellendirilebilir Mi?

Önceki bölümde anlatıldığı gibi Kant’a göre, yaşamını sürdürmek bir ödevdir ve bu ödevi tersi bir *maksimden* yola çıkarak temellendirmeye çalışır. Görüldüğü üzere, Kant doğal eğilimlerden dolayı veya haz almak için yaşamı sürdürmenin ahlak yasasına uygun ama ödevden dolayı olmadığı için ahlaklı olmadığını ifade eder. Bununla birlikte, acıdan kaçınmak için yaşamı sonlandırmanın da üç nedenden ötürü ahlaki olmadığını söylemektedir: İlki, ben sevgisi, ahlakın konusu olamayacak kadar öznel ve keyfidir. Kişiler sağlıklı, mutlu, başarılı, zengin vb. olduklarında kendilerini sevip, bunlar olmadığında kendilerini sevmeyebilirler ve kendilerini sevmediklerinde intiharı düşünebilirler. Oysa ahlak, ben sevgisini aşp evrenselleştirebildiğimiz ilkelerimizi yasa haline getirmektir. Buradan da Kant’ın ikinci karşı çıkışına geçebiliriz: İnsanın kendisini öldürmesi, bir doğa yasası olmaz. Ahlak yasaları, doğa yasası olmasını isteyeceğimiz genellikte ve kesinlikte olmak zorundadır. Üçüncü olarak, Kant kişilerin kendinde birer amaçlar krallığı olduğunu ve kimsenin herhangi bir amacın aracı olarak

görülemeyeceğini savunur. İntihar etmek de ona göre, kişinin kendisini sefil yaşamına son vermenin bir aracı olarak görüp öldürmesidir.

İntihar sözcüğü Arapçadan dilimize geçmiştir ve öze kıyım anlamına gelmektedir. İnsanın kendisine kıyması, semavi dinlerde Tanrının verdiği canı almak olarak yorumlandığından dinen günah olarak kabul edilmektedir. Hukuken, başarılı bir intihar girişimi suç olmaz çünkü bu eylemden sorumlu tutulacak kişi ölmüştür. İntihar girişiminde bulunan kişi de suçlu sayılmaz çünkü intihar edecek kişi intiharı düşündüğüne göre, mağdur konumdadır. Ancak bir başkasını intihara teşvik eden kişiler hukuken suçlu kabul edilirler.

Elbette hukuken suç olamayacak bir konu da ahlaki olarak suç sayılabilir. Ancak intiharın ahlaken de suç kabul edilemeyeceği de farklı bir tartışma konudur. Yukarıda, Kant'ın intihar konusundaki tavrını nasıl temellendirdiğini görmüştük. Bu temellerin de zayıf olduğunu ve Kant ahlakının diğer normlarıyla uyumadığını görebiliriz.

İlk olarak, Kant ben sevgisi ve intiharı ilişkilendirmiştir ve ikisini de ahlak dışı görmüştür. Kant felsefesinde yaşamak, ben sevgisine bağlanamayacak bir ödev olduğundan, ben sevgisine dayanarak intihar etmek de ahlak yasasıyla çelişmektedir. Kant ahlak yasasına uymak için kişilerin temel düzeyde bir ben sevgisine ve asgari yaşam koşullarına gerek olduğunu da belirtmektedir. Ancak intihar eden veya etmeyi düşünen bir kişi, muhtemelen ben sevgisinden ve sağlıklı yaşam standartlarından yoksundur. Ayrıca ahlak insanın kendini sevmesini, haz ve acılarını kısacası kişinin dünyevi zevk ve acılarını aşan bir şey ise Kant'ın kişinin ben sevgisini ve intihar meselesini konu alarak ahlakını temellendirmesi, iddiası olan biçimsel ve evrensel ahlak yasası ile çelişmektedir çünkü ona göre ahlakilik kişisel duygu, ilgi ve amaçları aşan davranışlar için geçerlidir sadece insanın zorunlu ihtiyaçlarından kaynaklanan mecburi davranışları değil, içeriksel amaçlara yönelik davranışları da ahlaki alanın dışında değerlendirir (Duran, 2017, s. 72). Ben sevgisi ve intihar etme kararı da oldukça kişisel konulardır aynı zamanda bunlar üzerine tartışmakta içerikle ilgili bir şeyler konuşmaktan başka bir şey değildir ayrıca bir insanın hayattan zevk alamayacak kadar sağlık durumu kötüleşmiş ise bunu aynı şekilde ruhsal sağlığı içinde tasavvur edebiliriz yaşamına devam etmeme seçimi kişinin kendine ait olmalıdır.

İkinci olarak, Kant insanın kendisini öldürmesinin, bir doğa yasası olamayacağından hareketle, intihara karşı çıkmaktadır. Ahlak yasaları, doğa yasası olmasını isteyeceğimiz genellikte ve kesinlikte olmak zorundadır. Buradaki evrenselleştirme meselesindeki yanlış algı ise şudur: Zor durumda olan, hasta olan, acı çeken kimseler intihar ederse tüm insanlığa zarar geleceği inancı. Kant bu ödevi verirken özellikle dayanılamayacak kadar acı çeken kimselerin intiharından bahseder; dolayısıyla, zor durumda olan kişilerin intihar etmesi insanlığın yeryüzünden yok olmasıyla sonuçlanmaz. Kant'ın da belirttiği gibi, insanlar doğal olarak yaşamlarını sürdürme eğilimine sahiptirler. Bu nedenle, zor durumda acılar içerisindeki bir kişinin intihar etme *maksimi*, diğer insanlara ve insanlığa zarar vermez. İntiharın insanlık için olumlu bir anlamı olduğunu iddia edemeyiz ama insanların yaşamlarına devam etmeleri kendi tercihlerine kalmış bir durumdur bunun aksini hayal etmek veya uygulayabilmek de çok mümkün değildir.

Üçüncü olarak, intihar etmek Kant'a göre, kişinin kendisini sefil yaşamına son vermenin bir aracı olarak görüp kendisini öldürmesidir. Kişinin kendini öldürmesi bedeninde yaşadığı ıstırabı bitirmek için yapıldığında Kant'a göre kişi kendini araçsallaştırmış olur ancak kişi zor koşullarda da olsa bir amaç olarak yaşamına devam etmelidir. Ama burada Kant tüm insanlara hangi koşulda olursa olsun intihar etmeyin, yaşamınızı sürdürün demekle insanları ahlak yasasının bir aracı haline getirmektedir. Dolayısıyla, insanı ahlaki davranmanın bir aracı olarak görmüş olur. Kant kişinin kutsallığından şöyle bahseder:

Yaratılmış dünyada her şeyi insan, isterse ve elindeyse, sırf araç olarak kullanabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıl sahibi yaratık, kendi başına amaçtır. Yani o, özgürlüğünün özerkliği sayesinde, kutsal olan ahlâk yasasının öznesidir. İşte bunun için her isteme, hatta her kişinin, kendisine yönelmiş kendi istemesi bile, akıl sahibi varlığın özerkliğiyle uyuşmanın şu koşuluyla sınırlanmıştır: bu varlığı, etkilenen öznenin istemesinin kendisinden çıkabilecek bir yasaya göre olanaklı olmayan hiçbir amaca bağımlı kılmamak; yani bu varlığı hiçbir zaman yalnızca araç olarak kullanmamak, aynı zamanda kendisini amaç olarak kullanmak. Bu koşulu, haklı olarak, kendi yaratıkları olarak dünyadaki akıl sahibi varlıklar bakımından, Tanrının istemesine bile koyabiliriz; çünkü bu koşul, bu varlıkları kendi başlarına amaç kılan kişiliklerine dayanır (Kant, 1999, s. 96).

Kant'ın da bahsettiği gibi istemesinin kendisinden çıkabilecek bir yasaya göre hiçbir amaca bağımlı kılmamak onun kişiye olan saygıyı tasavvur ediş şeklidir ve yine aynı sebepten yani kişiye intihar etme demek tüm insanlık intihar etmemeli amacına bağlamak da kişiyi araçsallaştırmak gibi bir sonucu ortaya çıkarabilir.

3.1.2. Onurlu Ölüm Hakkı: Ötenazi

Kant'ın yaşamını sürdürme ödevini kanıtlamak için verdiği intihar *maksimi*, günümüzde uygulamalı etik alanında çok tartışılan ötenazi meselesine de kapı açmaktadır. İntihar ve ötenazi aynı anlama gelmese de kesişirler: İstemli veya gönüllü ötenazi, bir nevi intihardır ve sağlık nedenlerinden dolayı sağlık personelinin yardım alarak intihar etmek de ötenazidir. Ötenazinin sözlük anlamı, nazik ve kolay ölüm demektir. Onurlu ölüm olarak da tanımlanır (Singer, 2015, s. 240) çünkü ötenazi; bir insanın hastalığı nedenleriyle yaşamının dayanılmaz hale gelmesi, felçli olması, iyileşmeyecek bir hastalığının olması, yaşama şansının kalmaması gibi nedenlerden ötürü, tıbbi koşullar altında kişinin yaşamına son verilmesidir.

Ötenazinin temelde iki yöntemi bulunmaktadır: Öldürmeye izin vermeye “pasif ötenazi” kişinin ölümü noktasında eylemde bulunma durumuna ise “aktif ötenazi” denir (Singer, 2015, 275). Öldürülme talebinde bulunan kişinin tıbbi bir iğneyle öldürülmesi aktif ötenazi; makineye bağlı olmadan soluk alamayacak bir kişinin makine bağlanmaması ve nefessiz kalıp ölmesine izin verilmesi pasif ötenazidir.

Aktif ve pasif ötenazi ayrımının dışında, ötenazide iradi karar olup olmasına bağlı olarak ötenazi üç türe ayrılır. Bunlardan ilki, gönüllü ötenazi; ikincisi, istem dışı ötenazi ve üçüncüsü de irade içermeyen ötenazidir. Gönüllü ötenazi, ötenazi talebinde bulunan kişinin, zihinsel olarak yetkin olduğu, ölümü gönüllü bir şekilde istediği ve ardından kişinin süreçle ilgili bilgilendirildiği ötenazi türüdür. Kişi eğer öncesinden yazılı bir belgeyle ötenaziye talep etmişse, kişinin ölümü anında zihinsel olarak yetkin olmaması ötenazinin gönüllü gerçekleştirildiği gerçeğini değiştirmez (Singer, 2015, s. 240). Pek çok kaynak ötenaziye istemli ve istemsiz olmak üzere ikiye ayırır (Besiri, 2009; Özen ve Şahin, 2010; Sulu, 2017). Kişinin bilinci açıksa ve ötenaziye kendisi talep etmişse, buna gönüllü, istemli ve iradeye dayalı adı verilir. Kişinin kendi onamı alınmadan yapılan ötenaziye ise istemsiz denilir. Ancak bu ötenazi türünde kişinin

bilincinin kapalı ve bitkisel hayatta olduğu durumlarla, kişinin akli yetkinlikten yoksun olduğu durumları ayırt etmek gerekmektedir. Bu nedenle Singer, ötenaziyi üçe ayırmış ve istem dışı ötenaziyi aynı bir tür olarak tanımlamıştır. İstem dışı ötenazi; öldürülen kişi kendi ölümüne karar verecek durumda olup, kendisine sorulmadığından, sorulduğu durumda ise yaşamaya devam etmeyi seçeceğinden dolayı kendi isteği dışındadır. Singer’e göre öldürülmeye rıza göstermemiş birini öldürmek, öldürülen kişinin dayanılmaz acı çektiği durumlarda bu acıyı önleme arzusu nedeniyle, cinayet değil de ötenazi adını almayı hak edebilir (Singer, 2015, s. 241). Üçüncü tür olan irade içermeyen ötenazi ise; ölecek kişi yaşamak ve ölmek arasındaki tercihinin yapabilecek zihinsel yetkinliğe sahip değilse, ötenazinin gönüllü ya da irade dışı olması söz konusu değildir bu ancak irade içermeyen ötenazidir. Bu tür, bitkisel hayata girmiş tedavi edilemez hastaları, “cam bebek sendromu” gibi ağır engelli bebekleri, kaza, hastalık veya ileri yaşından dolayı konuyu değerlendirme yetisini kaybetmiş bireyleri kapsar (Singer, 2015, s. 242).

Ötenazinin ilk reddi İ.Ö. beşinci yüzyılda doktorlar Hipokrat yemini ettiğinde “istenmesi halinde hiç kimseye öldürücü ilaç vermemeyi ve böyle bir şeyi önermemeyi” kabul ettiğinde başlamıştır. 2000’li yıllardan itibaren ötenazi şu ülkelerde yasaldır: Hollanda, İsviçre, Belçika, Lüksemburg ve Amerika’nın Oregon, Washington ve Montana eyaletleri. Saydığımız ülke ve eyaletlerde ötenaziye birçok farklı terimler verilmiştir bu durum ötenaziyi nasıl yorumladıklarına göre şekil almaktadır. Örneğin Birleşik Devletler’de hastanın doktorundan çabuk ve ağrısız ölmek için yardım istemesi sonucu doktorunun hastayı acı çekmeden öldürecek bir ilaç yazması üzerinedir. Oregon ve Washington eyaletlerinde halkın talebi doğrultusunda oy çokluğuyla kabul edilerek Montana Yüksek Mahkemesi 2009’da yasalara aykırı olmadığını ilan etmiştir. Ötenazinin anılma şekli ise bu coğrafyalarda “hekim yardımıyla intihar” ancak Birleşik Devletler’de intihar oldukça kötü bir çağrışımı uyandırdığından ötenaziyi yasallaştırmak isteyen gruplar ona “onurlu ölüm” ya da “ölme yardımı” demişlerdir (Singer, 2015, s. 237-238).

Ötenaziyi tartışırken, hem ötenaziyi isteyen kişinin ağır hasta olduğunun, dayanılmaz acılar çektiğinin hem de hekimler tarafından bu talebin uygun görüldüğünün altını çizmelidir. Bu sebepten dolayı Singer “hekim yardımıyla intihar” terimine daha yakın

olduğunu ifade eder (Singer, 2015, s. 239). Gönüllü ötanazi, “kişinin kendi bedeni, yaşamı ve ölümü üzerinde karar verme hakkının bir parçası” olarak görülür çünkü kişinin aydınlatılmış onamı alınmaktadır (Besiri, 2009, s. 191). Özetle bir canlının yaşamının son bulmasının pasif yolları uzun süren ve eziyetli bir ölümle sonuçlanır. Singer’a göre eğer amacımızın çabuk ve ağrısız ölümler olduğunu kabul edebiliyorsak bunu şansa bırakmamalıyız. Ölümün en iyi ve en acısız şekilde gelmesini sağlamalıyız (Singer, 2015, s. 282).

İrade içermeyen ötanazi için Kalıcı olarak bitkisel hayatta olacağı kesinleşmiş hastaların hiçbir farkındalığının olmaması hayatının hiçbir içkin değerinin kalmadığının göstergesidir. Bu hastalar biyolojik olarak canlıdır ancak biyografik olarak değildir. Ona göre bir iyileşme olmadan ölüm kesinse koma halindeki bir hayatta kalışın avantajı yoktur (Singer, 2015, s. 256).

İstem dışı Singer’a göre en tartışmalı olanıdır çünkü ölen kişinin yararına mı, bakım vermekten sorumlu olan kişilerin yararına mı olduğu pek açık değildir. Singer’a göre, bu türden öldürme, ölen kişinin ölme arzusunun olmaması nedeniyle, ötanazi olarak adlandırılmaz; olsa olsa insan hayatının haklı gösterilebilir sonlandırılmasıdır (Singer, 2015, s. 243). Singer bu türden bir öldürme eylemine izin verilmesinin olası tehlikelerine de işaret eder: Nazi imha programı da devletlere insanları öldürebilme yetkisi verildiğinde ne sonuçlar çıkabileceğinin korkunç bir örneğidir (Singer, 2015, s. 237).

Kısacası Singer öldürmenin yanlış olduğunu ama hayatta kalmanın acı verdiği veya hayatta kalıp kalmamanın bilincinde olunmadığı durumlarda, kişiyi tutmak için çok çabalamanın doğru olmadığını düşünenlere katılmadığını ifade etmiştir. Kişilerin özerk olduklarını kabul etmek, onların onurlu ölüm kararına saygı duymayı da gerektirir.

Görüldüğü üzere güncel ötanazi tartışmaları temel alınarak Kant’ın yaşamına devam etme ödevine bakıldığında kişinin özerkliğinin reddedildiği bir tablo ortaya çıkıyor. Eğer Kant’ın akıl sahibi her insana ödev olarak yüklediği gibi “her şartta ve durumda yaşamına devam etmelisin, bu senin ödevin” diyebiliyorsak yaşama umudu olmayan

birçok insanın acılar içinde Singer’ın da deyimiyle biyolojik olarak canlı kalmalarını ancak biyografik olarak yok olmalarını kabul ediyoruz demektir. Kant’ın söylemlerinde sık sık akıl sahibi varlıkları ödevlerinden sorumlu tutması biyografik olarak yaşamının içeriğini kaybetmiş bir canlıyı kapsayıp kapsamadığı tartışılır ancak Kant’ın açıkça intihardan bahsediyor olması günümüz tarihselliğinde bireysel özerkliğin esas alındığı ülkelerde bir hak olarak kabul edilen ötenaziyle çelişmektedir. Sonuç olarak, Kant’ın ahlak felsefesini biçimsel olduğunu iddia ederek felsefesinde içeriğe dair hiçbir nesne verisinin olmadığını söylemesine rağmen *maksimlerine* verdiği ödev örneklerinin biçimsel bir ahlakın oldukça ötesinde ahlakın içeriğine dair birçok hesaplamayı içerdiği kanaatindeyim.

3.2. Yalan Söylememe Ödevi

Herhangi bir *maksimimizin* ahlak yasası olup olmayacağına karar vermek için Kant’ın verdiği ikinci örneği ise şöyledir: “Dara düştüğümde, tutmama niyetiyle bir söz verebilir miyim?” Yalan yere söz vermem zekice midir? Yoksa ödevde uygun mudur? Kant burada zekice olan ve ödevde uygun olan arasında rahatça bir ayırım yapabileceğimizi söyler. Ödevden dolayı sözünün eri olmak ve korkulan sonuçlardan dolayı sözünün eri olmaktan çok farklı bir şeydir. Kant’a göre ödevden dolayı sözünün eri olan kişinin eylemi içerisinde ahlak yasasını barındırır. İkinci durumda, yani çeşitli nedenlerle sözünde durmak, bu eylemin etkilerini gözün önünde bulundurmaktır; eylemin kendisinden ziyade başka etkenlerin eylemi etkilemesine izin vermektir. Böyle davranmak, elbette ki ödevde aykırıdır ve ödev ilkesinden ayrılmak kesinlikle kötüdür. Davranışın kendisi o anda iyi olsa bile, zorunlu bir ilkeye dayanmadığından rastlantısaldır ve her an kötü olma ihtimalini içerisinde barındırır. Kurnazlık ve ödevde uygun davranmak birbirleriyle çelişebilir. Bu durumda ahlaki olan ödevde uygun davranmaktır (Kant, 2002a, s. 39).

Kant’ın fomülasyonunu izlersek, her şeye rağmen sözümü tutamayacağımı bildiğim halde, benim için iyi olacağından eminsem de “yalan yere söz vermenin” benim ve başkaları için genel bir yasa olmasını isteyemem çünkü bu *maksimim* genel bir yasa haline gelir gelmez kendini yok etmek zorunda kalır. “Zor durumda olduğunu düşünen herkes, tutmama niyetiyle, kafasına eseni yapmaya söz verebilir” gibi bir yasanın genelliği, söz vermeyi ve bununla amaçlananı olanaksız kılardı; çünkü kimse kimsenin

söz verdiğine inanamaz, boş laf saydığı bütün bu tür söylenenlere de gülerdi (Kant, 2002a, s. 39).

Kant ahlak yasasının temelinde özgürlük olduğunu sık sık vurgular, bu özgürlük ise ancak ahlak yasasına uyulduğunda mümkün olur. Yalan yere söz vermek veya kişi istediğinde yalan söyleyebilir demek ona göre bir özgürlük değildir aksine ahlak yasasına uygun davranmadığı için kişi kendi özgürlüğünü kısıtlamış olur. Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* kitabında kişinin seçmeyi arzuladığı şey karşısındaki tutumunu şöyle örneklendirir:

Varsayalım ki, birisi arzu ettiği nesne ve fırsat karşısında olduğu zaman, haz eğilimine karşı koyamadığını bir özür olarak öne sürsün. Acaba bu fırsatın, bulunduğu evin önüne bir darağacı kurulmuş olsa ve bu kişi bu hazzı tadar tatmaz asılacak olsa, eğilimini baskı altına alamaz mıydı? Ne cevap vereceğini uzun uzadıya düşünmeye gerek yok herhâlde. Ama prensi onu aynı gecikmeyecek ölüm cezasıyla tehdit ederek, bir bahane uydurup ortadan kaldırmak istediği şerefli bir adamın aleyhinde yalancı tanıklık etmeye zorlasa, acaba yaşamaya olan sevgisini yenmeyi olanaklı görür mü? Bu sevgiyi yenip yenemeyeceğini kesin bir biçimde söylemeye cesaret edemeyecektir belki; ama yenmesinin olanaklı olduğunu duraksamadan kabul etmek zorundadır. Demek ki, belirli bir şeyi yapması gerektiğinin bilincinde olduğu için, onu yapabileceği yargısına varır ve kendisinde, ahlak yasası olamasaydı bilemeyeceği özgürlüğün bulunduğunu görür (Kant, 1999, s. 34-35)

Görüldüğü gibi Kant insanların ahlak yasasından sapmalarının bazı bahanelerini doğruyu seçmek için daha ciddi bir sebepleri olduğunda kaçınılmaz olarak yapılabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bir taraftan Kant, kişinin bu seçimlerinin kişinin kendi mutluluğunu istemesinin belirleyici nedeni olduğunda, ahlaklılık ilkesinin tam karşıtı olduğunu söyler. Aklın sesi kişinin istemesine her zaman yol gösterir ve bu karşıtlığı en sıradan insanın bile anlayabileceğini söyler, ona göre bu ses bu kadar açık ve susturulamayan bir ses olmasaydı bu çatışma ve karşıtlık ahlaklılığı büsbütün yıkarı (Kant, 1999, s. 40). Kant'ın burada karşıtlık ve çatışma dediği şey kişinin ahlaki olmayan bir durum ile karşılaştığında bunu fark etmesiyle ilgilidir ve konu ile ilgili örnekleri şöyledir:

Başka bakımlardan sevdiğin bir arkadaş sana, yaptığı yalan bir tanıklık konusunda kendini haklı göstereceğini sanarak, ilkin bunu, kendi iddiasına göre kutsal bir ödev olan kendi mutluluğunu korumak için yaptığını söyleyip, arkadan bunu yapmakla sağlayacağı yararları saysa; yalanın ortaya çıkmamasını hatta senin tarafından ortaya çıkarılmamasını -çünkü bu sırrı sana her zaman yadsıyabilmek üzere itiraf etmiştir- sağlama bağlamak için yaptığı kurnazlığı

övse, sonrada bütün ciddiyetiyle hakiki bir insanlık ödevini yerine getirdiğini söylese: böyle bir durumda sen, ya onun yüzüne karşı gülerdin, ya da nefretle ondan uzaklaşırdın. Oysa bir kimse, ilkelerini yalnız kendi çıkarları açısından ayarlamışsa, böyle bir önleme karşı senin bir diyeceğin olamazdı. Ya da düşünün ki, birisi size işlerinizde gözü kapalı güvенеbileceğiniz bir adamı kâhya olarak salık veriyor ve güven uyandırmak için onu, kendi çıkarlarını çok iyi bilen ve çıkarını yürütmek uğruna hiçbir fırsatı kaçırmamak üzere durup dinlenmeden çaba gösteren, açık göz bir adam olarak övüyor; sonunda da kaba çıkarıcılığı sizi kaygılandırıp engel olarak görülmesin diye, onun, ne kadar iyi yaşamasını bildiğini, para biriktirmekten ya da kaba gösteriştēn değēl, bilgilerini genişletmekten, iyi seçilmiş eğitici arkadaşlıklardan, hatta yoksullara yardım etmekten zevk aldığı nı; ancak araçlar (değerleri ya da değersizlikleri amaca baēlı olan araçlar) konusunda—yaptığının ortaya çıkmayacağını ve bunu engellenmeden yapabileceğini anlar anlamaz—başkasının parasını ve malını, sanki kendisininmiş gibi kullanmaktan çekinmeyeceğini söylüyor : böyle bir durumda siz ya bu kâhyayı salık verenin sizi aptal yerine koyduğunu ya da aklını kaçırdığını düşünürsünüz. Ahlâklılık ve ben-sevgisinin sınırları öylesine seçik ve kesin bir şekilde çizilmiştir ki, en sıradan göz bile, bir şeyin hangisine girdiğini ayırt etmede yanılmaz (Kant, 1999, s. 40-41).

Kant'ın ahlak ilkesini eylemlerimize uygularken ödevden dolayı yapmamız gerektiğini söylediğini dile getirmiştım. Kant ayrıca dürüst bir insanın yalan söylemeden, ödevē uygun yaşamının kendisine duyduēu saygıdan kaynaklandığını da söyler. Ona göre; “nesnel olarak yasa dan, öznel olarak da bu pratik yasaya saf saygıdan, yani bütün eğilimlerime zarar verse bile böyle bir yasaya uymak *maksiminden* başka, istemeyi belirleyebilecek bir şey kalmaz” (Kant, 2002a, s. 16). Kişilik idesinin bunu kolayca fark ederek insanın davranışlarına uygulayabileceğini söyler ve bu o insan için bir mutluluk kırıntısı bile değildir. Ona göre orta derece namuslu bir insan bile kendisini sıkıntılı bir durumdan kurtaracak bir durumda yalan söylemekten, sırf kendisini kendi gözünde küçük görmemek için vazgeçtiēi zaman zaman görülmüştür. Burada kişinin yalan söylemekten kaçınması bir iç rahatlama getirebilir; bu rahatlama yaşamdan ve yaşanan durumdan çok farklı olan bir şey için duyulan bir saygının etkisidir. Kişi yalnızca ödevden dolayı eylemeli ve yaşamalıdır (Kant, 1999, s. 96-97). Bu, özsaygıyı da beraberinde getirir.

Kişinin kendi kişiliēine saygısı yalan söylemesinin önüne geçer. Kant burada insan aklının bunu kişiye fark ettirebilme yetisinin olduğunu söyler. Bunu fark eden birey mutluluēuna en ufak bir deney verisi bulaşmış olsa da kendi kişiliēine saygısından bundan vazgececektir.

Kant, saf pratik aklın en önemli uğraşının, kişinin mutluluğuna ve kişilik saygısına en küçük deneysel bir ögenin karışmamış olduğu ahlak öğretisine ulaşmak olduğunu söyler. Deneysel olanla saf ahlaki olanı ayırmaya çalışan kişinin titizliğini kimyager örneğine benzetir (Kant, 1999, s. 101).

Ahlaksal (saf) belirleme nedenini deneysel olandan ayırabilmek için, nerdeyse bir kimyager gibi, her zaman her insanın pratik aklıyla bir deney düzenleyebileceğim öne sürer: deneysel olarak uyarılmış istemeye (söz gelişi bir şeyler elde edebilmek için yalan söylemeye hazır kişinin istemesine) ahlâk yasasını (belirleme nedeni olarak) ekleyerek. Sanki kimyacı, tuzruhu ile kireç karışımına baz katmış: tuzruhu hemen kireçten ayrılarak bazla birleşir, kireç de dibe çöker. Tıpkı bunun gibi, başka durumlarda dürüst bir adam olan (ya da bu sefer yalnızca düşüncede kendini dürüst bir adamın yerine koyan) birisinin önüne ahlâk yasasını koyun: adam yalancı olmanın değersizliğini tanıyıp anlayınca, pratik akıl (başına gelecekleri düşünerek) yarardan ayrılır, kendi kişiliğine saygıyı taşıyan öğeyle (doğrulukla) birleşir; ve bu kez insan, yararı (tamamıyla ödevin yanında olan) akla yapışmış artıklardan arındırıp temizledikten sonra, seve seve başka durumlarda da -akıldan hiçbir zaman ayrılmayıp onunla içten birleşmiş olan ahlâk yasasına ters düşebileceği durumlar dışındaki bütün durumlarda- akılla birleştirmek üzere tartar (Kant, 1999, s. 101-102).

Kant ahlakı, kesin buyrukların temelinde olduğu bir ahlaktır ancak bu buyrukların kesin olup olmadığına karar verebilmek oldukça önemli ve zor bir iştir. Aldatıcı yere söz verme, yalan söyleme örneği de kesin bir buyruk mu yoksa altında örtük bir biçimde koşullu bir buyruk mu olduğu iyi analiz edilmelidir. “Aldatıcı yere söz vermemen gerekir” dendiği zaman bunu yerine getirmemdeki zorunluluğun sırf başka kötü durumları önlemek için verilen “yalan yere söz vermemen gerekir, öyle ki, bu ortaya çıkarsa başkalarının gözünden düşmeyesin” anlamına gelen bir nasihat olmadığını, yalan söyleme eyleminin kendi başına kötü olduğunu ve yasak buyruğunun, kesin buyruk olduğunu düşünecek olursak, eğer sadece deney verileriyle düşünüyorsak başka hiçbir ön koşul olmadan sırf yasa aracılığıyla belirlendiğini kesin olarak söyleyemeyiz. Utandırılma korkusu istemeyi etkilemiş olabilir. Böyle bir nedenin ve etkinin olmadığını deney verisi kanıtlayamaz, deney ancak bu nedenin farkında olmadığımızı gösterebilir. Bu yüzden “yalan söyleme” buyruğunu kesin bir buyruk olarak *a priori* olduğunu kabul ederek araştırmak doğrudur (Kant, 2002a, s. 36).

Kant’a göre bütün eylemlerimizin ilkesinin temeli şudur: Akıl sahibi doğa kendisi amaç olarak vardır. “İnsanlığı kendi kişiliğinde olsun, bir başkasının kişiliğinde olsun

her zaman bir ‘erek’ gibi görerek hiçbir zaman yalnızca ‘araç’ olarak kullanmayacak şekilde eyle” (Kant, 2002a, s. 46). İnsan kendi varoluşunu ona göre böyle tasarımlar bu insan eylemlerinin öznel ilkesidir ama diğer akıl sahibi varlıklarında benim varlığım adına aynı şeyi ilke edinmeleri gerekmektedir. Öyleyse pratik buyruk şöyledir: “Her defasında insanlığa kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2002a, s. 46). Çalışmanın girişinde de belirttiğim gibi Kant’a kişilerin kendilerine karşı yapmaları ve başkalarına karşı yapmaları gereken ödevleri vardır. Başkasını araçsallaştırarak eylemde bulunmak ahlaki değildir. Başkalarına karşı zorunlu veya yapmakla yükümlü olduğumuz ödevlerle ilgili başkalarına yalan yere söz vermeye niyetlenen birisi, başka bir insanı sırf araç olarak kullanmak istemektedir. Başkalarının haklarını çiğneyen, başkasının kişisini sırf araç olarak kullanma niyetindedir (Kant, 2002a, s. 47). Burada yalan söylemenin ahlak yasasının temel ilkesi olan başkalarının araçsallaştırma buyruğuna da uymadığını ve bu nedenle ahlaki olarak kabul edilemez olduğunu görüyoruz.

Kant’a göre tüm eğilimlerime zarar verse bile nesnel olarak yasadın, öznel olarak da bu yasaya saf saygıdan, bir yasaya uyma *maksiminden* başka istemeyi belirleyecek bir şey olamaz (Kant, 2002, s. 16). Ahlaksal olan iyi eylem, akıl sahibi varlıklarda bulunan yasa tasarımının kendisinden başka bir şey oluşturamaz bu “iyi” bu tasarıma göre eylemde bulunan kişinin kendisinde vardır. Kant’ın bir diğer yasaya uygunluk ilkesi ise şöyledir: “*maksimin* aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü davranmamalıyım” sözünde, Kant eylemeyi istediğim davranışın eğer ahlaki olduğunu iddia ediyorsam genel bir yasa olmasını isteyebilmeliyim, der, bu davranışı evrenselleştirir ve *maksimin* genel bir yasa mı olduğunu yoksa kendini çürüten bir isteme mi olduğuna karar verir (Kant, 2002a, s. 16-17). Örneğin:

“Dara düştüğümde tutmama niyetiyle söz verebilir miyim?” yalan söylemenin ödevde uygun olup olmadığı sorusunu en kısa şekilde aydınlatmam için kendime şunu sorarım doğru olmayan bir sözle kendimi güç durum dan sıyırma *maksimim* (benim ve başkaları için) genel bir yasa olacak olsa, memnun olur muydum? Ve kendime “başka türlü sıyrılamayacağı güç bir durum da bulunurken, herkes doğru olmayan bir söz verebilir” der miydim? Böylece çok geçmeden farkına varırım ki, yalanı gerçe isteyebilirim, ama yalan söyleme konusunda genel bir yasa hiç isteyemem; böyle bir yasaya göre söz verme diye bir şey olmaz, çünkü bu söylediğime inanmayan, ya da fazla acele bir şekilde inansalar bile bana yaptığının aynısını yapacak olan başkalarına, gelecekteki eylemlerim

bakımından istememi ileri sürmem boşuna olurdu; dolayısıyla *maksimim* genel bir yasa yapılı yapılmaz, kendini yok etmek zorunda olurdu (Kant, 2002a, s. 18).

Yalan söyleme *maksimi*, Kant'ın bu pasajda açıkladığı gibi, kendi kendisini yok edecek bir maksimdir. Zor bir durumdan kurtulmak için yalan söylenebileceğine dair bir *maksimi*, evrenselleştirilmeye çalışıldığında, doğru söze, dürüstlüğe ve güvene dayalı kurulan insan iletişimin zeminini ortadan kaldıracaktır. Yalan yere söz vermeyi evrenselleştirebiliyor olsaydım, “söz vermenin” bir önemi kalmazdı ve insanlar birbirlerine bir daha güvenmeyecekleri için söz vermezlerdi. Böylelikle, *maksim* kendini yok etmiş olur. Bu yüzden evrensel anlamda veya genel bir yasa olmasını isteyemeyeceğim *maksim*, reddedilecek bir *maksimdir*. Buradan hareketle, “Kant ahlakı yalan söylemeyi yasaklar” demek yanlış olmayacaktır. Aslında kısacası biçimsel olduğunu iddia ettiği ahlak felsefesiyle ilgili içeriksel ve antropolojik temelde açıklamalarda bulunur (Kant, 2002a, s. 38-39-40).

Kant'ın ahlak yasasının ilkeleriyle değerlendirildiğinde yalan söylemenin hiçbir koşulda kabul edilemeyeceği açıktır. Ancak Kant'ın ödev ahlakına karşı verilen bir örnek hayli güçlüdür. Kapınıza katil gelse, evinize sığınan birisini katile teslim etmemek için yalan söylersiniz (Varden, 2010, s.41). Bunun gibi örneklerde, yalan söylememe ödevinin, bu örnekte olduğu gibi başka insanların öldürülmesine vesile olmama ödevi gibi başka ödevlerle çelişmesi, Kant'ın ahlak yasasının içeriği hakkında bu kadar katı olmasının sonucu gibi görünüyor.

Bir gün eğer karara varılmayan, kesinleşemeyen bir davaya tanık olarak çağırılırsan, Phalaris bile emretse yalancı olmanı ve getirip oraya boğasını, buyursa sana yalan yere yemin etmeni, en büyük suç olduğuna inan, canı onura yeğlemenin ve yaşamak uğruna yaşam nedenlerini yitirmenin (Kant, 1999, s. 171).

Bu pasajda Kant, kişinin kendi canı pahasına da olsa, onurlu bir duruş sergilemesi gerektiğini söylemektedir. Kendi canını hiçe sayarak yalan söylememesi onurlu bir davranış olsa da bazen başkalarının canı için yalan söylemek zorunda kalabiliriz. Masum insanları canilerden korumak da yalan söylememek kadar ahlaklı bir davranıştır. Kant'ın verdiği örneği birazcık değiştirerek, kişinin ödeyemeyeceği halde çocuğu için borç alması olarak kurgularsak, kişi yine borç aldığı kişiyi araçsallaştırmış olur ama çocuğunun sağlığını korumak istemesini evrenselleştirebiliriz.

3.3. Potansiyelini Gerçekleştirme Ödevi

Kant'ın üçüncü örneği öncekilere göre biraz daha muğlaktır. Kant felsefesini, insanın değerli olduğu fikri üzerine kurar. İnsanın değeri, diğer türlerden farklı olarak, kendi potansiyelini geliştirebilmesinde yatar. Kant'a göre insanlar doğaları gereği, doğuştan pek çok yeteneğe sahiptir fakat bazı insanlar, bu yeteneklerini geliştirmek yerine zevk peşinde koşmayı yeğlerler. İnsanların bu yeteneklerini işlemek, geliştirmek yerine ziyan etmesi Kant'ı rahatsız eder: “acaba doğa vergisi yeteneklerini göz ardı etme *maksimi*, eğlenceye düşkünlüğüyle uyuşması dışında, ödev denen şeyle de uyuşur mu?” (Kant, 2002a, s. 40).

(Güney denizi adalarında oturanlar gibi) bir yeteneğini pas tutmaya bırakırsa ve yaşamını sırf aylıklıkla, eğlenceyle, cinsini devam ettirmeyle, tek kelimeyle zevkle geçirmeye karar verse bile, böyle bir genel yasayla bir doğa gerçi var olabilir. Ancak bunun genel bir doğa yasası olmasını, ya da böyle bir yasa olarak doğal bir içgüdü ile içimize konmuş olmasını isteyebilmesi olanaksızdır. Nitekim akıl sahibi bir varlık olarak, kendisinde olan bütün yetilerin geliştirilmesini zorunlu olarak ister, çünkü bu yetiler her çeşit olanaklı amaçlar için ona verilmiştir ve yararlıdırlar (Kant, 2002a, s. 40).

Kant'a göre, yasaya saygıdan dolayı yeteneklerimizi geliştirmemiz bir ödevdir (Kant, 2002a, s. 17). Kişinin kendisini araçsallaştırmaması Kant'ın ahlaki ilkelerinden birisidir ve kişinin yetenekleri ile ilgili daha yetkin bir halde olması yeteneklerini geliştirmesi doğanın bizlerin öznesindeki insanlıkla ilgili amaçları arasındadır. Bu yetenekleri ihmal etmek kendisi amaç olarak insanlığın korunmasıyla bağdaşabilir yani kişi sadece kendini koruyarak ödevde uygun belki yaşayabilir ancak bu amacın geliştirilmesiyle bağdaşamaz. Kişinin sadece araç olarak değil aynı zamanda amaç olarak yeteneklerini geliştirmesi gerekmektedir (Kant, 2002a, s. 47-48).

Kant, kişilerin hem fiziksel hem de zihinsel yeteneklerini geliştirmesi gerektiğini, dolayısıyla tembellik etme lüksü olmadığını ifade eder. “İnsanlıkta daha yetkin olma yetenekleri vardır ki, bunlar, doğanın bizim öznenimizdeki insanlıkla ilgili amaçları arasında bulunur. Bunları ihmal etmek, olsa olsa kendisi amaç olarak insanlığın korunmasıyla bağdaşabilir, ama bu amacın geliştirilmesiyle bağdaşamaz” (Kant, 2002a, s.48). Bu noktada, Kant'ın, bedeni insana bahşedilmiş bir hediye gibi gördüğünü çıkarsamak mümkündür. İnsana Tanrı tarafından bahşedilen doğal yeteneklerin heba edilmesi, insan doğasına bir tür zarar vermek olarak

yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, yeteneklerini ziyan etmek, onları geliştirmemek, genel ahlak yasası olamaz.

Görüldüğü üzere, Kant bu maksimin de içeriği hakkında net görünmektedir. Verdiği örnekte, Güney Denizi adalarındaki insanların yeteneklerini kullanmak ve geliştirmek yerine, eğlenceyi ve haz odaklı bir yaşamı tercih ettiklerini söyleyerek, bu yaşam tarzının tersi bir yaşamın ahlaklı olduğunu savunmaktadır. Nasıl yaşanacağını doğrudan söylemese de insanların yeteneklerinin pas tutmasına ahlaken izin verilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu yetenekler, Tanrı vergisi olduğu için, verili bir yeteneği kullanmamak adeta Tanrı'nın bizler için biçtiği amaca karşı gelmektir.

3.3.1. Bireylerin Özerkliği Sorunu

Biçimsel ahlak modeli ortaya koyduğunu iddia eden Kant'ın, kişilerin yaşam biçimleri, insan ilişkileri, soylarını devam ettirmeleri ve yeteneklerini geliştirmeleri gibi birçok kişisel konuda ahlaksal içerik ortaya koyması çelişik görünmektedir. Güneyde yaşayan insanların zevki sefa içerisinde yaşadıklarından, daha ulvi işlerle ilgilenmek yerine ürediklerinden bahsederek, bu yaşam tarzının ahlaki olamayacağını temellendirmeye çalışır. Ama kişilerin başkalarına zarar vermeyen yaşam tarzlarının bireylerin özerkliği perspektifinden bakıldığında ahlak bağlamında ele alınıp tartışılması sorunlu görünmektedir.

Öncelikle, kişiler ulvi bir amaç için bile olsa araçsallaştırılamazlar. Kant herkesin kendinde bir amaç olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Ama Kant kişilerin akılları ve bedenleri arasında katı bir ayırım yaptığı için, bedene araç olarak bakmakta sakınca görmüyor gibidir. Kişinin doğanın ona verdiği yetenekleri geliştirmesi zorunluluğu, bir bakıma kişiyi araçsallaştırmaktır. Tıpkı Platon'un *Devlet*'in de olduğu gibi, kişiler doğalarının dışına çıkmaya çalışmamalıdır; yeteneklerine uygun bir eğitim almalı ve yetenekleri doğrultusunda toplum için en iyisini yapmaya çalışmalıdırlar. Platon'un bu yaklaşımı, günümüz dünyasında kabul edilmesi hayli güç bir görüştür. Örneğin, Platon'un toplumsal sisteminde, duvar örmeğe yetenekli birisinin duvarcı ustası olması gerektiği düşüncesi, günümüz bireycilik ve özerklik anlayışında kendisine yer bulamaz. Modern insan, seçimlerini kendisini yapan özerk

bir birey olarak kabul edilir ve bu özerkliğe herhangi bir müdahale, baskı olarak görülür (Berman, 2011, s.11).

Ayrıca, kişilerin yaşam tarzları öznel ilkeler üzerine kurulu olabilir. Bu ilkeleri nesnelleştirme gayesi taşıyor olabilirler. Kant verdiği bu örnekle, kişilerin yalnızca kendilerini ilgilendiren öznel ilkelerini nesnel hale getirmeye çalışmaktadır. Bilindiği gibi, Kant evrensel insan idealinin peşinden gitmektedir. Ancak bu ideal kendi özerklik düşüncesiyle çelişmektedir.

3.3.2. Kadın Bedeni ve Kürtaj

Kant'ın potansiyelini gerçekleştirme veya yeteneklerini ziyan etmeme ödevi için söylediklerini hatırlayalım: “Güney denizi adalarında oturanlar gibi bir yeteneğini pas tutmaya bırakırsa ... cinsini devam ettirmeyle ... geçirmeye karar verse bile ... bunun genel bir doğa yasası olmasını ... isteyebilmesi olanaksızdır” (Kant, 2002a, s. 40). Görüldüğü gibi Kant burada, Güneyliler (veya Doğulular da diyebiliriz) düşüncesizce çok çocuk yaparlar, aylıklık ederler ve çalışmazlar demek istemektedir. İnsanların yeteneklerini geliştirmelerinin ve çalışmalarının özerk varlıklar olarak kendi kararları olması gerektiğini önceki başlıkta belirtmiştim. Kant'ın bu ödevi başka bir soruna daha neden olabilir gibi görünüyor. Kürtaj karşıtları da benzer bir argümanla, kadınların potansiyellerini kullanmaları gerektiğini ve gebe kalmışlarsa gebeliklerini sonlandıramayacaklarını iddia etmektedir.

Kant'ın formülasyonunu izlersek; doğurmak bir kadının doğal bir yetisi olduğundan bu yetisini geliştirmek ve ziyan etmemek onun ödevidir; dünyaya canlı getirme potansiyelini hayata geçirmek zorundadır ve ancak bu şekilde ödevine uygun hareket etmiş olur, sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca Kant açık bir şekilde: “Nitekim akıl sahibi bir varlık olarak, kendisinde olan bütün yetilerin geliştirilmesini zorunlu olarak ister, çünkü bu yetiler her çeşit olanaklı amaçlar için ona verilmiştir ve yararlıdırlar” der (Kant, 2002a, s. 40). Burada yine, Kant'ın bedeni araçsallaştırdığını ve kadının doğurma yeteneği düşünüldüğünde doğurmanın bir ödev haline gelebileceğini söylemek mümkün hale gelir. Ancak kadın bedeninin araçsallaştırılması insanlığın amaç olarak görülmesiyle ve kişinin özerkliğine saygıyla çelişmektedir çünkü bir kadının doğurma veya çocuk sahibi olup olmama kararı kendisine aittir.

Günümüz ahlak felsefesi tartışmalarında kadının soyunu devam ettirmek için çocuk yapma kararını almak zorunda olması açıkça tartışma konusu olmasa da hamileliğini devam ettirme, başlamış bir gebeliği vaktinden önce sonlandırma yani günümüz tartışmalarından kürtaja karşılık gelen, kürtaj konusu oldukça tartışmalıdır.

Kürtajın yasal olması ve yasaklanması konusunda birçok etik tartışma gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların kabaca bir tarafı, kürtajın masum insan hayatına son vermek olduğunu ve cinayete eşdeğer olduğunu savunmakta; diğer taraf ise gebeliği sürdürüp sürdürmemenin gebe olan kadının kendi kararı olduğunu savunur. Muhafazakâr taraf kürtajı “masum bir insanın canına kıymak” olarak gördüğünden kürtajın net bir şekilde karşısındadır. Kürtaja karşı olanlar fetüsün ana rahmine düşmesinden itibaren insanın hayat hakkını desteklemektedirler. Tam tersi olarak da liberal ve feminist savlar anne karnındaki bir embriyonun veya fetüsün yaşam değerini insan olmaktan farklı görerek, kürtajı kadın bedeninin özerkliği ve kadın hakları bağlamında tartışmaktadır.

Anne karnındaki bebeğin tahliye edilmesi, tıbbi bağlamda ele alındığında fetüsün gelişmişlik düzeyi, yani bir insan olup olmadığı tartışılmaktadır. Örneğin günümüz teknolojisinde otuz haftalık bir bebek dünyaya geldiğinde yaşamına devam edebilme ihtimali oldukça yüksektir. Dolayısıyla, tıp etikçileri genellikle anne karnından bağımsız dışarıda “yaşayabilirlik” şansını kriter olarak almaktadırlar. Singer fetüsün dünyaya geldiğinde yaşayabilir olma durumunun içinde yaşadığı ülkenin ve kentin imkanlarına bağlı olduğunu dile getirir (Singer, 2015, s. 197). Bu yüzden bebeğin belli bir haftadan sonra doğduğunda yaşayabilir kararının verilmesi evrensel olarak çok mümkün görülmemektedir.

Hukuken, Türkiye’deki hukuku baz alırsak, fetüs kişi değildir. Doğumdan sonra bebek ilk nefesi aldığı anda kişi kabul edilir. İlk nefesini almadan doğduysa da mirasçı olma ve benzeri kişilik haklarından yararlanamaz. Elbette ülkelerin hukuk sistemleri farklılık göstermektedir. Kürtaj konusunda belirlenmiş uluslararası bir standart yoktur. Ama sanayileşmiş ülkelerde çoğunlukla 30. haftaya kadar gebeliğin isteğe bağlı tahliyesine izin verilir.

Kürtaj yasağının kürtajı yaptıranları etkilemediği de bilinen bir gerçektir. Kürtajın tamamen yasaklamanın, istenmeyen gebelikleri sonlandırmanın önünde bir engel olmadığı; üstüne bir de bu işlemin çok sağlıksız koşullarda yapılmasına sebep olduğu görülmektedir. “Kürtajı yasaklayan ya da sadece çok sınırlı şartlarda izin veren Latin Amerikan ülkelerinde yasa dışı kürtajlar çok yaygın ve genç kadınlardaki başlıca ölüm ve yaralanma kaynağıdır” (Singer, 2015, s. 200-201).

Fetüsün bir insan veya kişi olduğu tartışmasının ötesinde, feministler bir kadının kendi bedenine neler olacağı konusunda seçim yapma hakkı olduğunu savunurlar. Feminist sav 1970’lerdeki kadın hareketinin yükselişiyle öne çıkmış olan feminizm sempatizanı Amerikalı felsefeciler tarafından geliştirilmiştir. Judith Jarvis Thomson tarafından oluşturulmuş bir analogiden yararlanır. Analoji şöyledir:

Kendinizi bir hastane yatağında bulduğunuzu hayal edin, bitişiğinizdeki yatakta bilinci kapalı bir adama bir şekilde bağlısınız. Bu adamın böbrek hastalığı olan ünlü bir kemancı olduğu söyleniyor size. Hayatta kalabilmesinin tek yolu, dolaşım sisteminin aynı kan türünden başka birisinin sistemine bağlanmasıdır ve sizde kanı uyan tek kişisiniz. O yüzden bir müzikseverler topluluğu sizi kaçırıp bu bağlantı ameliyatını yaptılar. Eğer isterseniz kendinizi kemancıdan ayırması için bir doktora talimat verebilirsiniz; ama o zaman kemancı kesinlikle ölecektir. Öte yandan sadece dokuz ay bağlı kalırsanız kemancı iyileşmiş olacak ve onun hayatını tehlikeye sokmadan bağlantınız kesilecek (Akt. Singer, 2015, s. 204). Thomson’a göre örnekteki kemancı hayatta kalma hakkına sahip ancak bu hak sizin bedeninizi kullanma hakkını beraberinde getirmez, ölecek olsa bile. Bu örnekten yola çıkarak özellikle tecavüz sonucu kalınan hamileliklerde kadın kendisini aynı kemancıya bağlı olduğu gibi fetüse bağlı bulur. Thomson gibi düşündüğümüzde kemancıdan ayrılmanın yanlış olmayacağını söylemek fetüsün gelişim durumu da ne olursa olsun kürtajın yanlış olmadığını kabul etmemiz gerekir; bunu en azından tecavüz sonucu hamilelikler için kabul edebiliriz.

Toplumun hiçbir kesimi diğerlerini belli bir görüşü kabullendirmek için zorlamamalıdır. Çoğulcu bir toplumda, ahlaki görüşleri birbirinden farklı olan başkalarına hoşgörüde bulunmalı ve kürtaj kararı kadına bırakılmalıdır. Kürtajın tartışıldığı konumlanma noktası çoğunlukla bir kurbanı olup olmadığı üzerinedir. Kürtaja karşı olan görüş kurbanın fetüs olduğunu savunur tam tersi olarak kürtajı

savunanlar da fetüsün kurban olmadığı tezini savunurlar. Genel söylem şöyledir: Bir varlığın ihlal edilecek çıkarları yoksa kurban olamaz.

Kürtaja karşı ve kürtajı destekleyen savları, çok genel olsa da, insanın yeteneklerini geliştirme ödevini tartışırken gözden geçirmenin faydalı olduğu kanaatindeyim. Bölümün başında da bahsettiğim gibi Kant'ın akıl sahibi varlıklara vermiş olduğu potansiyelini gerçekleştirme ödevi insanlığa ait tüm yetenekleri kapsamaktadır ve Kant tüm bireylere olduğu gibi kadınlara da kendi bedenleri ve seçimleri konusunda müdahalede bulunmaktadır. Bu düşünme tarzı, günümüzün müdahalesizlik ve birey dokunulmazlığı anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Kadın hareketinin geldiği nokta itibariyle de, kadın bedenine herhangi bir müdahale kadına yönelik tahakküm olarak görülmektedir. Doğal olarak, kadınlar bu türden tahakküm söylemlerine karşı durmaktadırlar. Ayrıca bu olası sonuç, Kant'ın kendi “İnsanlığı kendi kişiliğinde olsun, bir başkasının kişiliğinde olsun her zaman bir ‘erek’ gibi görerek hiçbir zaman yalnızca ‘araç’ olarak kullanmayacak şekilde eyle” (Kant, 2002a, s. 46) ahlaki ilkesine ters düşmektedir. Kadınlara doğurma potansiyellerinden dolayı “doğurmalısın” demek, kadınları araçsallaştırmaktır. Dolayısıyla, Kant'ın ahlak yasası formülü, bizi tek bir doğruya götürmemektedir. Kant'ın bu üçüncü maksime verdiği detaylı örnek, özellikle Güney Denizinde yaşayan insanlardan söz etmesi ve bu maksimin ahlak yasası olamayacağına ilişkin yönlendirmeleri, Kant ahlakının biçimsel olmadığını bir kez daha göstermektedir.

3.4. Yardım Etme Ödevi

Kant'ın dördüncü maksim örneğinin konusu kişilerin birbirinden yardım istemesi ve birbirilerine yardım etmesidir. Bir kişinin “kimseden yardım istemiyorum, kimseye de yardım etmeyeceğim” gibi bir maksimi yani öznel ilkesi olabilir. Böyle bir istek veya ilke, evrenselleştirilebilir ve hatta bir doğa yasası olabilir; Kant bunda mantıksal bir problem olmayacağını ifade eder. Fakat hemen peşi sıra, böyle bir doğa yasası olmasını istemeyeceğimizi belirtir çünkü kendisi başkalarının sevgisine ve duygudaşlığına gereksinim duyan kişi, yardım etmeme maksimi bir doğa yasası haline geldiğinde, dilediği kadar yardım umudundan kendini mahrum bırakmış olur (Kant, 2002a, s. 40).

“Bana ne! Göklerin istediği ya da kendisinin becerebildiği kadar mutlu olsun herkes; ben kimseden hiçbir şey almayacağım, hatta hiç kimseye imrenmeyeceğim; ancak kimsenin esenliğine bir şey katmayı veya güç durumunda iken yardımına koşmayı da arzu etmiyorum!” Şimdi muhakkak ki, böyle bir düşünme tarzı genel bir doğa yasası olsaydı, insan soyu pekâlâ varlığını sürdürebilirdi; hem kuşkusuz, herkesin duygudaşıktan ve iyi niyetten lâf ettiği, hatta arada sırada bunları eyleme geçirdiği, buna karşılık fırsat buldukça, insanları aldattığı, hakkını yediği ya da başka şekilde zarar verdiği durumdan daha iyi bir durumda sürdürebilirdi. Ama o *maksime* göre genel bir doğa yasasının olması pekâlâ olanaklı olduğu halde, böyle bir ilkenin doğa yasası olarak her yerde geçerli olmasını istemek, yine de olanaksızdır. Buna karar vermiş bir isteme kendi kendisiyle çelişirdi, çünkü birçok durum ortaya çıkabilir ki, kendisi başkalarının sevgisine ve duygudaşlığına gereksinim duyar ve kendi istemesiyle ortaya çıkmış bir doğa yasası yüzünden, dilediği kadar yardım umudundan kendini yoksun bırakmış olur (Kant, 2002a, S.40).

Bir insanın istemesinde kimseden yardım talep etmemesi belki aklımızın alacağı bir durum olabilir hatta çevremizde böyle yaşadığına tanık olduğumuz insanlar da vardır ancak bunu genel bir doğa yasası olmasını isteyecek kadar isteyebilir miyiz? Kant’ın ahlak yasası ölçütlerinden üçüncüsünü hatırlarsak: “Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin *maksime* göre eylemde bulun (Kant, 2002a, s. 38)”. Kant’ın ahlak yasasının ilkelerinden olan bu ilkeye baktığımızda, kimsenin kimseden yardım talep etmeyeceği ve kimsenin kimseye yardım etmeyeceğini bir dünya istemek, pek de arzu edilecek bir tasarım değildir. Tüm insanlık için kimsenin kimseye yardım etmediği ve bu durumun adeta doğanın bir yasası gibi kabul gören bir sistem olmasını istiyorum demek pek olanaklı değildir. Yardım etmeme *maksiminin* kendini yok edişi de bu ilke ile ortaya çıkar.

Kant’ın yardım etme ödevi tıpkı diğer örneklerinde olduğu gibi ödevde uygun olduğundan değil, ödevden dolayı olmalıdır; aksi bir yaderk meydana getirir ki Kant’a göre istemem herhangi bir yaderke değil doğrudan ödev olan ilkeye hizmet etmelidir:

Ben, başkasının mutlu olmasına, mutluluğunda (ister doğrudan doğruya bir eğilim aracılığıyla, ister dolaylı olarak herhangi bir şekilde hoşnut etmekle akıl aracılığıyla) beni ilgilendiren bir şey varmışçasına değil, yalnız ve yalnızca onu dışarda bırakan bir maksim bir ve aynı istemede genel bir yasa olarak kavranamayacağı için, yardımcı olmaya çalışmalıyım (Kant, 2002a, s. 59).

İstememin önüne hoşlanma zevk alma gibi beklentiler koyarsam arzulama yetimin en çok arzuladığı şeyi yapma eğilimine engel olamam (Kant, 1999, s. 26). Örneğin:

Bir av partisini kaçırmamak için bir daha ele geçiremeyeceği öğretici bir kitabı okumadan geri verebilir; yemeğe geç kalmamak için güzel bir konuşmayı yanda bırakıp gidebilir; oyun masasına oturmak için, başka koşullarda çok değer vereceği önemli konuların tartışıldığı bir söyleşiyi terk edebilir; hatta başka zamanlarda yardım etmekten zevk alacağı bir yoksulu, cebinde ucu ucuna bir tiyatro biletine yetecek kadar parası kaldığı için, geri çevirebilir. Eğer istemesinin belirlenmesi, herhangi bir nedenden beklediği hoşlanma ya da hoşlanmama duygusuna dayanıyorsa, hangi türden tasarımlarla uyarıldığı onun için hiç fark etmez (Kant, 1999, s. 26).

İstememin önüne bir yaderk koyduğumda herhangi bir eylemde bulunmak ya da seçim yapmak için başvurduğum tek kıstas hoşlanmanın ne kadar yoğun olduğudur. Kant’a göre; “nasıl ki, altının, dağdan kazılarak mı yoksa kumdan elenerek mi elde edildiği farklı değilse; aynı şekilde yalnızca yaşamdan zevk almaya önem veren adam da tasarımların anlama yetisi tasarımları mı, yoksa duyu tasarımları mı olduğunu sormaz, yalnızca bu tasarımların ona en uzun süre için ne kadar çok ve ne kadar büyük bir zevk vereceğini sorar” (Kant, 1999, s. 26). Saf aklın istemeyi herhangi bir duyguyu istemesinin doğru olduğunu kabul edenler ancak kendilerinin aynı ilke altında topladıkları şeyleri sonradan büsbütün ayrı türden sayacak kadar kendi savundukları şeyden sapabilirler (Kant, 1999, s. 26). Bu sebepten Kant için yasa olmasını isteyeceğim şey duyusal alanın verilerinden hiçbir ölçüt taşımamalıdır. “Yasa nesnel olduğundan, her durumda ve tüm akıl sahibi varlıklar için istemeyi belirleyen tıpatıp aynı nedeni taşımalıdır” (Kant, 1999, s. 28).

Kant’ın dördüncü örneğinden bahsederken özellikle istememizin doğa yasası olacak kadar isteyebileceğimiz şekilde eylemde bulunma ve eylediğimiz eylemin ödevde uygun olduğundan değil ödevden dolayı olması gerektiği ahlaki *maksimleri* altında iki temel kitabı olan *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* kitaplarını temel alarak açıklamış oldum. Kant’ın son ödev olarak vermiş olduğu “yardım etme ödevi” ahlaki olarak insanların birbirlerine olan sevgi ve insanı durumlarından dolayı da aksini kabul etmeyi insanlığın yararına olarak istemeyeceğimiz bir ilke olarak kabul edilebilir. Nitekim güncel etik tartışmalarında da “yardım etme”, “insanların diğer insanlar üzerindeki sorumluluğu”, “açlık ve yoksulluk” başlıkları altında tartışılan güncel bir meseledir. Bu sebepten Kant’ın sunduğu “yardım etme ödevi” aksi istenecek bir ödev olarak görülmemektedir. Ancak daha önceki ödevlerinde ve tezin dördüncü bölümünde de detaylı tartışılacağı üzere ahlak yasasının salt biçimini değil, içeriğini de detaylı bir şekilde sunmaktadır. Hatta

daha da ileri gidersek, Kant'ın kurduğu ahlak sisteminin amacının, içeriğe hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dört maksim örneği bunun bir ispatı olarak görülebilir.

IV. KANT AHLAKI NORMATİF Mİ? FORMEL Mİ?

Kant ahlakının normatif bir ahlak mı, yoksa saf biçimsel mi olduğu sıklıkla tartışılır. Kant ahlakı evrensel ahlakın tasarlanması ve uygulamaya geçirilebilmesi için bazı formüller sunar. Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserinde, kendi kuramının içeriksel olmadığını biçimsel olduğunu vurgular. Deneyden bağımsız, saf pratik akıl dediği, bireyin tecrübesi ile şekillenmemiş akılda temellendirir. Bu akıl bireyin iradesini ve tecrübesini aşan bir akıldır. Ona göre etiğin deneyimle ilgili olan kısmı antropolojinin konusudur. Bütün pratik bilgilerin içinde ahlak yasaları ve bunların ilkeleri, deneysel bir öge taşıyan diğer bilgilerden öz bakımından ayrılmakla kalmazlar. Her ahlak felsefesi tamamen bu bilgilerin saf kısmına dayanır ve insana uygulandığında, insana ilişkin bilgilerden (antropolojiden) en ufak bir şeyi almaz, ancak insana, akıl sahibi bir varlık olarak, *a priori* yasalar verir (Kant, 2002a, s. 4). Kant'ın ortaya koyduğu kategorik buyruk, evrenselleştirebilir hatta kendi ifadesiyle doğa yasası olması istenen ahlak yasalarıdır. Kant'ın ahlak tanımı, ahlakı akıldan türetmesi ve ahlak yasalarını temellendirmesi, Kant'ın meta-etik faaliyeti yürüttüğünü gösterir gibidir. Ona göre ahlak zorunluluk açısından değerlendirilir (Kant, 2002a, s. 10). Kant'a göre bu zorunluluk bireyde iyi isteme olarak yansımaktadır. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserine şu cümle ile başlar: “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2002a, s. 10). Bu saf iyi isteme ile akıl sahibi olan insan, bir ahlak yasası koyucusu olur. Eylemlerini bir araç olarak değil, kendinde bir amaç olarak gerçekleştirmelidir. İyi isteme ile birlikte Kant'ın “ödev” kavramı ortaya çıkar. Kant bu ödevleri ortaya koyarken, eylemlerinin ilkelerinden yani *maksim*lerden bahseder.

Kant'ın ahlakını anlamanın bir yolu da *maksimleri* ve *maksimlerine* örneklandirdiği durumlardır. *Maksimleri* örneklerle açıklaması kısmen sorunludur. Bu örneklerin rastgele mi verildiği, yoksa bu örneklerin Kant ahlakının normlarını mı işaret ettiği tartışmalıdır. Ben bu çalışmada Kant'ın *maksimleri* açıklamakta kullandığı örnekleri analiz ederek Kant ahlakının içeriksel olduğunu, maksim örneklerini bizi doğrudan ahlak yasalarına ulaştırmadığını ortaya koymaya çalıştım. Modern bireyin özerklik anlayışı, kişi hakları ve kadın hakları perspektifinden baktığımızda, Kant'ın formülleriyle hareket ettiğimizde bile, Kant'ın vardığı sonuçlara ulaşamayabiliriz.

Ronald Glass, Kant'ın *maksimler* olarak sunduğu örneklerin çelişkili olduğunu iddia eder. Kant'a göre, ilk iki *maksim* örneği doğal hukuka aykırı olduğundan hiçbir zaman doğa yasası olamaz. İlki, "öldürmeyeceksin", ikincisi, "yalan söyleme" emriyle çelişir. İlk *maksimde* yaşamın kendisi, yaşamı sonlandırmakla çelişir. Bu nedenle, intihar etmek ahlaki değildir. İkinci örneği olan, "tutamayacağını bildiğin halde söz verme" *maksimi*, evrensel yasa olduğunda kimse kimseye söz veremeyeceğinden mantıksal bir çelişkiye neden olacaktır. Üçüncü ve dördüncü *maksimler* herhangi bir çelişki ortaya çıkmadan doğa yasası olabilirler ama onların da doğa yasası olmasını istemeyiz. Ancak Kant, bu isteklerin de kendi kendileriyle çelişeceğini ifade etmektedir. Üçüncü örnek, *maksim* olarak formüle edilmemişti ama "doğal yeteneklerimi ihmal etme" ilkesi olarak ifade edilebilir. Önerilen eylem ilkesinin evrensel yasa haline gelmesi, onun doğallığının ihmal edilmesidir. Dördüncü örnek de bir ilke olarak ifade edilmemiştir, "yardıma ihtiyaç duyan birisine yardım etmeme" isteği olarak özetlenebilir. Böyle bir istek, Kant'a göre kendisiyle çelişecektir: "Bu şekilde karar verilen bir irade kendisiyle çelişir, çünkü insanın başkalarından sevgi ve sempatiye ihtiyaç duyduğu birçok durum ortaya çıkabilir". Örnek olarak verdiği dört *maksimin* hiçbiri kategorik *imperatif* testini geçemez. *Maksimlerimizin* evrensel yasa olmasını isteyeceğimiz ilkeler olması gerekmektedir. İlk iki *maksim* kendi içlerinde çelişki barındırırken, üçüncü ve dördüncü *maksimleri* istememiz çelişkilidir. Kant, bu *maksimleriyle* sadece nasıl yaşanacağını değil, neyin isteneceğini ve kişilerin psikolojik durumlarını da belirgin kılmaya çalışmaktadır (Glass, 1971, s. 65-70).

Kant'ın da kendi yaşamında günde bir pipodan fazla içmeme *maksimi* olduğu söylenir. Hayatı boyunca bu *maksimine* katı bir şekilde uymuş ama zamanla pipoyu büyüttmüş. Kant'ın ahlak felsefesinde, *maksimler* özgürce seçilmiş öznel ilkeler veya tüm bilinçli eylemlerimizin daha derin niyetleridir. Dolayısıyla, isteklerimize yönelik tavrımızı ifade ediyorlar. *Maksimler*, özgürce ve isteyerek bu *maksimler* uyarınca hareket etmeye, yani isteklerimizin bize önerdiği öznel amaçları takip etmeye ne ölçüde karar vereceğimizi belirler; seçim yetimizin özgürlüğüdür. Kant'a göre, bu *maksimleri* kendimiz belirleriz; uyup uymamak da kendi seçimimizdir. Ancak, Kant felsefesinde seçimlerimizin özgür olması, dilediğimizi yapabileceğimiz anlamına gelmez. Daha da önemlisi, aklımızdan geçen herhangi bir şeyi dileyemeyiz. Neyi dileyeceğimizi de pratik aklın süzgecinden geçmelidir. Dolayısıyla, Kant ahlakında özgürlük,

zorunluluktur; zorunluluk da özgür olduğumuzun garantisidir (Timmermann, 2000, s. 39).

Timmermann, *maksimlerin* öznel ilkeler olduğunu, kural koyucu normlar olarak anlaşılmaması gerektiğini belirtir. Ama peşi sıra, Kant'ın öznel pratik ilkelerle (*maksimler*) nesnel pratik ilkeler olan *imperatifleri* karıştırdığını öne sürer. Bu nedenle, *maksimler*in formal mı olduğu maddi bir içeriği mi olduğu şüphelidir. İnsan iradesi, biçimsel olan *a priori* ilkeyle maddi olan *a posteriori* istek arasında durmaktadır. Ama nihayetinde *maksim*, biçimsel olacaktır çünkü kişiler her zaman ahlakın *kategorik* buyruklarını kendi ilgi alanlarının önüne koymalıdır (Timmermann, 2000, s. 50-1; dipnot 1).

Timmermann, *maksimleri* türlerine ayırır: Kant'ın tanımladığı gibi, istemenin öznel ilkesi; eylemin öznel ilkesi, bir kişinin eylemi üzerine ilke. Burada eylem veya isteme özgürce seçilse de *maksimin* ahlak yasası olabilmesi için “yapmalısın” emri içermelidir (Timmermann, 2000, s. 40). Bütün *maksimlerde*, ahlaki olmayı istemeyi, kendini sevmenin önüne koymalıdır. Kant'a göre, akıl ve doğa arasında üçüncü bir seçenek yoktur (Timmermann, 2000, s. 42).

Eğer akli ve istemesi olsun bir varlıkta, doğanın asıl amacı bu insanın mutluluğu olsaydı, o insanın bunu gerçekleştirmek için alının olmasına gerek olmayabilirdi. Çünkü zaten mutluluğa ulaşmak adına yapacağı her türlü eylem, o insana içgüdüleri tarafından fazlasıyla verilmişti. Aklının farkında olan ve iyi istemenin amacının mutluluk olmadığını bilen insan da mutluluk planları kurmaya cüret dahi etmeyecektir (Kant, 2002a, s. 10).

Kant, ahlakı deneyimden tamamen ayırdığında, *a priori* ahlak yasalarından söz ettiğinde, ahlaka ilişkin normatif bir tavrı varmış gibi görünse de bu yasaların kendilerini değil, bu yasalara ulaşılabilecek aklın ilkelerini ortaya çıkardığını vurgular. Kant'a göre bu yasa yalnızca biçimsel olabilir yani genel yasa koyucu olarak *maksimin* yalnızca biçimini belirleyebilir belirleyici neden olarak istemenin her türlü içeriğinden soyutlanmıştır (Kant, 1999, s. 119). Ancak yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Kant ahlaka kesin sınırlar çizmektedir. Ahlak ve doğa, ahlak ve mutluluk birbirine karşıttır. Doğal dürtülerin, eğilimlerin, hazzın, duyguların, ben sevgisinin veya mutluluğun izinin görüldüğü eylemler ahlaki olmazlar.

Kant ahlak yasasına nasıl ulaşılacağına ve ilkelerin biçimsel olarak nasıl kullanılacağına ilişkin bir önceki bölümde tartıştığımız örnekleri verir. *Maksimler*den yola çıkarak sunduğu ödevlerin iddia ettiği biçimsel felsefesine bir gölge düşürmediğini iddia eder.

Maksimlerine vermiş olduğu bu örneklerle Kant, deney verilerinden tamamen arındırılmış ve saf olduğunu iddia ettiği ahlak metafiziğinin içeriği ile ilgili buyruklar verir ve buyruklar uyarınca hareket edilmediğinde ortaya çıkacak sonuçları öngörür. Diğer bir ifadeyle, ahlak yasası olamayacak *maksimler*in kendini çürüttüğünü ve yasa olamayacağını, yasa olmasının da insanlar tarafından istenemeyeceğini kanıtlar. Oysa Kant'ın izlediği yöntem izlendiğinde bile aynı sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir. Birinci ödev olan “Yaşamını Devam Ettirme Ödevi” Kant'ın ilkelerinden özellikle kişiyi araçsallaştırmama ilkesine ters düşmektedir. Kant felsefesinde akıl sahibi varlıklar araç olarak değil kendinde bir amaç olarak var olurlar. Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak için ya da çektiği acılara artık dayanmak istemediği için kendini öldürmek isteyen kişi, Kant'a göre kendi bedenini araç olarak kullanıyor demektir. Ne var ki insan bir şey değildir, dolayısıyla sırf araç olarak kullanılamaz, bütün eylemlerinde kendisi hep amaç olarak görülmelidir. Ancak bu ilkeye göre Kant'ın kişiyi kendini öldürme demesi de kinin bu ilke için kendi bedenini ve kişiliğini araçsallaştırması demektir. Görüldüğü gibi, Kant'ın kendi ilkeleri izlendiğinde, yaşanmaya değmeyecek bir hayatı sürdürmeye çalışan kişinin intihar etme *maksimi* de ahlak yasası olarak kabul edilebilir.

Diğer bir ilke olan “bir eylemi doğa yasası olacak kadar isteyebiliyorsan eyle” ilkesi de Kant'a göre bu maksimi eylememek için önemli bir sebeptir çünkü dayanılamayacak hayat şartlarına sahipsen kendini öldürebilirsin gibi bir maksimi kabul etmeyi doğa yasası olarak kabul etmek imkansızdır. Kendini öldürme *maksimini* doğa yasası olacakmış kadar isteyip tüm insanlığın uygulayabileceği bir eylem olduğunu kabul ettiğimde ona göre bu insanlığın var oluşunu ortadan kaldırmak demektir. Kant'ın bu ilkesine tezde yapılan itiraz ise şudur; “dayanılamayacak kadar acı çeken insanların kendini öldürmesi neden insanlığın sonunu getirmek zorundadır”? Sonuç olarak bu maksim tüm insanlık yaşamına son versin çıkarımını karşımıza çıkaracak bir öncüle sahip değildir. O halde hem kişiyi araçsallaştırmamak adına hem

de bazı intihar eylemlerinin tüm insanlığın sonunu getireceği sonucu çıkarmayacağından bu ilkeye olan itiraz da bu şekildedir. Bu örnek ilgili bölümde de dile getirdiğim gibi, Kant'ın sadece biçimsel olduğunu iddia ettiği saf felsefesine gölge düşürmektedir.

Bu bölümde Kant'ın *maksimler*den yola çıkarak oluşturduğu ödevlerin neden sorunlu olduğunu tek tek yeniden tartışmayacağım. Ama bu örneklerde Kant'ın detaylarıyla her olasılığı değerlendirmesi ve yine aynı sonuca varması; ayrıca bu dört örneği hem *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde hem de *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde kullanması, Kant ahlakının iddia edildiği gibi biçimsel değil, içeriksel olduğunu göstermektedir. Böyle bakıldığında, Kant ahlakı formel değil, normatif bir ahlak türüdür.

V. SONUÇ

Yaşamının her anında, birbiriyle çelişen pratik ilkeler karşısında nasıl davranılması gerektiğini bulmak zorunda olan insanın, kendi eylemlerini doğru değerlendirebilmesi ve başkasının haklarına zarar vermemesi için, başlangıçta da belirttiğim gibi nesnel bir ölçüye gerek olduğuna şüphe yoktur. Kant ahlakı da bu anlamda ahlak çalışmaları alanında oldukça önemli bir yere sahiptir ve akıl sahibi varlıkların ahlaki davranabilmeleri için ciddi ölçüler ve sınırlar ortaya koymuştur. Ancak bu sınırların ve ölçütlerin formel mi, normatif mi olduğu tartışmalıdır. Bu çalışmanın amacı da Türkçe literatürde değinilmemiş bu soruna bir katkı sunabilmektir.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın girişin ardından gelen ikinci bölümü olan “Kant Ahlakı” bölümünde Kant ahlakının dayanaklarını ve temel kavramları ortaya konulmuştur. *Prolegomena* ve *Saf Aklın Eleştirisi* kitaplarında anlattığı üzere, Kant saf ahlakı metafizik bir sorun olarak görmektedir. Metafizik Sorunu alt başlığında, Kant’ın metafiziğin kaynağını akıldaki deneyim öncesi *a priori* yargılarda gördüğü anlatılmıştır. Ona göre geleneksel metafizikçilerin sorunu metafiziği sadece aklın sonuç çıkarmalarına dayanan bir felsefe olduğunu iddia etmeleridir. Kant için metafiziğin temelinin akla dayanması zaten itiraz kabul etmeyen bir durumdur. Ancak Kant bilimsel bilginin deneyimden gelmiş olması gerektiğini düşünse de bu deneyim bilgilerini, belirli koşullar altında bize verilir. Çünkü Kant hem aklın kendi sınırlarını aşmasına olanak tanımak, hem de deney alanının güvenilir sınırlarına yaslanacak bir alan çizmek istemektedir. Böylece Kant teorik aklın sınırlarını çizdikten sonra, güvenli bir şekilde metafizik ve felsefe yapılabileceğini iddia etmektedir.

Kant felsefesinde ahlak da metafizik alan içerisinde ele alınmalıdır. Kant’ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi* adlı kitabının ana amacı, sırf deneysel olabilecek ve antropolojiye ait olan her şeyden tamamen arındırılmış saf bir ahlak felsefesi kurmaktır. “Ahlak Metafiziği” başlığı altında, Kant’ın ahlak felsefesi ve pratik antropoloji arasında katı bir ayrım yaptığı; ahlakın, deney alanından tamamen arındırılmış, mantıksal bir saflığa sahip olması iddiası temellendirilmiştir. Kant’ın bir ahlaki sistem kurmaktaki asıl amacı ahlakın değişmez, evrensel metafiziğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, felsefe ve daha ziyade ahlak felsefesi, deneysel olan ve

antropoloji alanına ait her şeyden arındırılmış olmalıdır. Ödev ve ahlak yasaları saf pratik aklın idelerinden türetilirler; bu idelere içkin olduklarından deneyden bağımsız, deneyimden ayrı saf ahlaki ilkelerdirler ve bu nedenle ahlak, pratik antropolojinin değil, saf metafiziğin konusudur. Kant’a göre ahlak metafiziğinin işi: Olanaklı bir saf istemenin idesini ve ilkelerini araştırmaktır; büyük bir kısmı Psikoloji tarafından ortaya çıkarılan, insanın istemesinin eylem ve koşullarını araştırmak değildir. Genel pratik dünya bilgeliğinde ahlak yasalarından ve ödevden de söz edilmesi, Kant’a göre biçimsel olduğunu iddia ettiği ahlakına karşı bir itiraz sayılmaz.

Kant’ın ahlak metafiziğini anlamak için Kant felsefesinin bazı kilit kavramlarını da anlamak gerekmektedir. Kant’ın kavramlarının anlatıldığı bölüm olan “Kant Ahlakının Temel Kavramları” bölümünde; Kant’ın kullandığı kavramlar başlıklar halinde anlatılmaktadır. Bu sayede Kant’ın ahlak metafiziğini oluşturan kavramlar olan: “Pratik Akıl”, “İsteme ve İyi İsteme”, “Ödev ve Maksim”, “Hipotetik *İmperatif* ve Kategorik *İmperatif*”, “Özgür İrade”, “Ahlak Yasası” kavramları bu çalışmanın amacı doğrultusunda tanımlanmıştır. Bu sayede, Kant’ın ahlak felsefesini daha iyi anlayabilmek, Kant ahlakını oluşturan kavramlar arasındaki ilişkileri görebilmek ve bu tezin iddiasını destekleyebilmek mümkün hale gelmiştir. Pratik akıl, insanın kendi kendisini belirleyebilmesini, doğanın determinizmi karşısında özgür olmasını sağlayan yetidir. Pratik akıl, iradeyi veya istemeyi akılla yönlendirir ve iradeyi ahlak yasası tarafından sınırlandırır. İsteme hem doğa yasalarına hem de ahlak yasasına tabidir. İnsan diğer canlı türlerinden farklı olarak, doğal olan yönünü aşabilir ve nedenselliğin ötesine geçerek; iradesini doğal dürtülerden, ihtiyaçlardan, hırslardan, hazzardan arındırabilir. Böylelikle, isteme, iyi isteme haline gelir. İyi isteme, koşulsuz bir şekilde ödevde uymaktır. Ödev, şartsız, koşulsuz, karşılık beklemeden, çıkar gözetmeden, sonuçlarını düşünmeden ahlaken iyi olanı yapmaktır. Burada, kişi kendi niyetini, ilkelerini nesnel birer ilke haline getirebilmeyi hedeflemelidir. Kant, öznel ilkelere *maksim* adını verir. Kişiler, *maksim*lerini nesnelleştirebilip, ödev uğruna hareket etmelidirler. Neyin ödev olduğunu belirlemenin yollarından birisi de kategorik *imperatif* testidir. *İmperatif* yani buyruk, kimi zaman koşullu, kimi zaman koşulsuz olabilir. Kategorik buyruk, mutlak ve koşulsuz olandır. Niyet, eylemin kendisinden başka beklentiler içeriyorsa, koşulsuz değil, koşullu yani hipotetik buyruk izlenmiş olur ve niyet de eylem de ahlaki olmanın uzağına düşer. Ahlakın koşulu özgür

olabilmektir. Özgürlük ise, Kant felsefesinde ahlak alanından türetilen bir varsayımdır. Özgür irademiz olmasaydı, diğer canlı ve cansız varlıklar gibi, determinizme teslim olmuş olurduk. Özgür irade diğer varlıkların koşullarına teslim olmamak için, ahlak yasasını rehber edinmelidir. Ahlak yasası tüm insanları bağlayıcı bir yasadır; tıpkı doğa yasası gibi. Doğa yasasına uyup uymamak bir seçenek değildir. Ahlak yasasına uymayı insanlar kendileri seçerler; bu özgür olduklarının kanıtıdır. Ahlak yasasına uymamak doğadaki diğer canlılar gibi doğal güdülere, hazzlara, mutluluğa meyletmek demektir. Kant’a göre ahlak yasası, saf istemeyi belirleyen biricik nedendir.

Ahlak yasasının ne olduğunun nasıl bilineceği veya nasıl belirleneceği, “Ahlak Yasasının Ölçütleri” başlığı altında anlatılmaktadır. Bunlar sırasıyla; eylemin koşulsuz buyruk uyarınca yapılmış olması, eylemin evrenselleştirilebilmesi, doğa yasası olacak kadar kesin ve bağlayıcı olmasının istenmesi ve son olarak, kişileri hiçbir şeyin aracı olarak değil, amaç olarak görmek olarak özetlenebilir. Bu dört ölçütü karşılayan *maksim*, ahlak yasası haline gelebilir.

Kant ahlak yasasının kriterlerini anlatırken, neyin ahlak yasası olup neyin olamayacağına dair örnekler verir. Bu örnekler, kişilerin *maksim* olarak benimseyebileceği kimi tutumlardır. Kant, bu tutumların veya kendi ifadesiyle *maksimler*in yani öznel ilkelerin, nesnel ilke veya ahlak yasası olup olamayacağını sınar. Kant, aynı maksim örneklerini hem *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* kitabında hem de Pratik Aklın Eleştirisi’nde vermektedir. “Kant’ın Ahlaki Maksim Örnekleri” bölümünde Kant’ın *maksim*lerine vermiş olduğu dört örneği kendi eserlerinde yazdıkları temel alınarak incelenmiştir. Tezin ana iddiasının tartışılmaya başlandığı bu bölümde özellikle birinci ve üçüncü örnek karşıt perspektiflerden de yararlanarak tartışılmıştır. Bu örnekler sırasıyla alt başlıklar halinde: “Yaşamını Sürdürme Ödevi”, “Yalan Söylememe Ödevi”, “Potansiyelini Gerçekleştirme Ödevi”, “Yardım Etme Ödevi” olarak sunulmuştur.

Kant’ın bu *maksim* örnekleri ve bu örneklerle bakarak türettiği ahlak yasaları, Kant ahlakının normatif bir ahlak mı, yoksa saf biçimsel mi ahlak mı olduğu tartışmasının zeminini oluşturmaktadır. Başta da belirttiğim gibi Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı kitabında ahlak felsefesinin içeriksel değil biçimsel olduğunu

ve antropolojiden en ufak bir iz taşımaması gerektiğini söylemektedir. Onun sistemli ahlak tanımı ahlakın temeline akıllı yerleştirmesi ve ahlakı akıldan türetmesi, ahlaka yasalar getirerek temellendirmesi meta-etik faaliyeti yürüttüğünü gösterir gibidir. Ahlak ona göre zorunluluktur ve akıl sahibi varlığa iyi isteme olarak bu zorunluluk yansımaktadır. Onun ahlakında özgürlük, zorunluluktur; zorunluluk da özgür olduğumuzun gerekçesidir. Kant *maksim*lere verdiği örneklerle, özgür bir biçimde ama zorunlu olarak neyi isteyip neyi istemeyeceğimizi ortaya koyar. Bütün akıl sahibi varlıkların, aynı akıl yürütmeyeyle, Kant'ın ahlak yasasını oluşturan ölçütleriyle aynı sonuçlara ulaşacağını iddia eder.

Bu çalışmada, Kant'ın akıl yürütmesiyle ve günümüzde vazgeçilmez bir standart olarak kabul edilen bireysel özerklik düşüncesiyle, söz konusu *maksim* örneklerinde Kant'ın çıkardığı sonuçlardan başka sonuçlara ulaşılabilceği gösterilmiştir. Bu *maksimler*den türetilen ödevlerden özellikle sorunlu olan birinci ve üçüncü örnektir. Tezin ana iddiası olan Kant'ın *maksim*lerine vermiş olduğu ödev örneklerinin özellikle birinci ve üçüncü örneğinde biçimsel olduğunu iddia ettiği ahlak felsefesinin içeriğiyle ilgili detaylar vermiş olduğu üzerinedir. İkinci ve dördüncü ödevi olan “Yalan Söylememe Ödevi” ve “Yardım Etme Ödevi” yine verdiği örneklerle içeriksel ahlaki değerlere yer vermiş olduğu iddia edilse de güncel etik tartışmaları ve günümüz tarihselliğinde tartışılan etik konuları arasında tekrar tartışılmaya alınacak olsa da ahlaki olarak aksini istemeyeceğimiz ödevlerdir. Bu yüzden Kant'ın bu ödevleri ahlak yasası olarak nitelendirilmiştir.

Yaşamını devam ettirme ödevine güncel etik tartışmaları perspektifinden bir bakış kazandırabilmek adına bu bölüme iki alt başlık olan “İntihar Etmek Ahlaki Bir Şekilde Temellendirilebilir mi?” “Onurlu Ölüm Hakkı: Ötenazi” bölümleri eklenmiştir. İlk alt başlık olan “İntihar Etmek Ahlaki Olarak Temellendirilebilir Mi?” bölümünde Kant'ın yaşamına devam etme ödevinin tersi bir maksim olan yaşamına son verme alışılmış ifadeyle intihar etme *maksiminin* ahlaki bir konu olarak temellendirilip temellendirilmeyeceğinden bahsedilmiştir. Devamında gelen “Onurlu Ölüm Hakkı: Ötenazi” bölümünde güncel etik konuları arasında oldukça tartışmalı bir konu olan ötenaziden Peter Singer'ın *Pratik Etik* kitabı referans alınarak Kant'ın bu ödevine günümüz tarihselliğinden bir bakış oluşturulmuştur. Ötenaziye Singer'ın yorumu,

ötenazinin çeşitleri ve bu çeşitlerin örnekleri ya da kurgusal analogilerine yer verilmiştir. Sonuç olarak da Kant'ın yaşamını devam ettirme ödevi önce kendi ilkeleri sonrasında güncel bir etik perspektifinden bakış açısıyla yeniden yorumlanmıştır. Buradaki tezin ana iddiası Kant'ın insanlara “her şartta ve durumda yaşamına devam etmelisin” ödevi yaşamını devam ettirmesi çok güç olan birçok insanın, acılar içinde Singer'ın da deyimiyle biyolojik olarak canlı kalmalarını ancak biyografik olarak yok olmalarını kabul etmek olduğu ortaya koyulmuştur. Kant'ın açıkça intihardan bahsediyor olması günümüz tarihselliğinde bireysel özerkliğin esas alındığı ülkelerde bir hak olarak kabul edilen ötenaziyle çelişmektedir. Sonuç olarak, Kant'ın ahlak felsefesini biçimsel olduğunu iddia ederek felsefesinde içeriğe dair hiçbir nesne verisinin olmadığını söylemesine rağmen *maksimlerine* verdiği ödev örneklerinin biçimsel bir ahlakın oldukça ötesinde ahlakın içeriğine dair birçok hesaplamayı içerdiği bu ödevini açıklarken de açıkça görülmüştür.

Kant'ın üçüncü ödevi olan “potansiyelini gerçekleştirme ödevi” ne göre insanın yaşamı ve yetkinliği değerlidir. İnsan doğasında birçok yetenekler barındırır bu yetenekler onunla doğumundan itibaren beraberdir ve geliştirilmek, hayata geçirilmek için potansiyel olarak beklerler. Potansiyelini taşıdığımız ve hepimize farklı farklı verilen bu yeteneklerin geliştirilmemesi, hayata geçirilmemesi Kant'ı rahatsız eder bu yüzden de yeteneklerini geliştirmeyi ahlak yasasının bir ödevi olarak sunar. Bu örnekte diğer örneklerde olduğu gibi Kant'ın ilkeleri altında tartışılarak sonrasında da *normatif* ve *formellik* açısından değerlendirilmiştir. Kişinin bir amaç olarak var olması ve yaşaması ve kişinin bir “şey” değil “kişi” olduğundan dolayı kişiyi araçsallaştırmama onun ilkelerinden biridir. Burada kişinin doğadaki amaçları arasında olan bu yetenekleri geliştirme ödevi vardır. Bu yüzden kişi bu yetenekleri yani doğanın ona verdiği amacı geliştirmedeğinde yaratılma amacına aykırı davrandığı anlamına gelir.

Biçimsel ahlak modeli sunduğunu iddia eden Kant'ın ahlak modelini ortaya koyarken vermiş olduğu ödevleri oldukça içerikli bir şekilde örneklendirdiği tezin ana iddiasıdır. Kant hem kişinin bir araç olarak değil amaç olarak yaşaması ilkesini bir kişiye yeteneğinde varsa bunu yapmak zorunluluğundasın diyerek kişiyi araçsallaştırmaktadır hem de bunu yapmamak ahlaki değil diyerek içerikle ilgili birçok detaya yer vermiştir. Kant'ın vermiş olduğu potansiyelini gerçekleştirme ödevi

özellikle güncel etik tartışmalarında önemli bir rolü olan kürtaj konusu temel alınarak da bu bölüme dair tartışma devam ettirilmiştir. Bu bölümde kürtaj meselesine yer vermek günümüz ahlak perspektifinden Kant'ın ahlak felsefesine bir bakış sunmaktadır. Kant'ın kişiyi araçsallaştırmama ilkesine özellikle ters düşen bir durumu kürtaj konusu özellikle ortaya koyan bir güncel etik tartışmadır. Onun “yeteneklerini geliştirmelisin” ödevi, bir yeteneği de doğurmak olan kadına verilmiş bir zorunluluktur. Bu ödevde göre kadın yeteneği olduğu için doğurmak zorundadır aksini eylemesi yani doğurmama kararı almış olması ahlaki değildir. Bu ilke temel alınarak kadının yeteneğine bakıldığında kadının insan soyunu devam ettirmede bir araç olarak görüldüğü ortaya koyulmuştur. Kadın bedeni bu yetiden dolayı doğurmak zorunda değildir kadına doğurmak gibi bir zorunluluğu dayatmak onu kişilik amacı dışında araçsallaştırmaktır, kadının araçsallaştırılmış olduğu Kant'ın ahlak felsefesine vermiş olduğu bu ilkesine zaten çelişir konumdadır. Güncel etik tartışmalarından olan kürtaj meselesi de bu anlamda kadına hamile kaldıysan her ne şartla bu hamilelik başlamış olursa olsun doğurmak zorundasın zorunluluğu altında bırakmaktır. Kant'ın bu ödevine aynı birinci örneğinde olduğu gibi günümüz etik tartışmaları perspektifinden bir bakış kazandırmak adına Peter Singer'ın *Pratik Etik* kitabı temel alınarak bir kadının kendi vücuduyla ilgili karar verebilme durumuna kürtajın bir hak mı yoksa cinayet mi olduğuna dair destekleyici ve karşıt birçok sav temel alınarak bahsedilmiştir. Sonuç olarak Kant'ın kişiyi araç olarak değil amaç olarak görerek eylemeliyiz ahlaki ilkesine ters düşmektedir. Bir insana yeteneğinde olduğu için doğurmalısın demek o insanı araçsallaştırmaktır. Kant'ın burada sunmuş olduğu yeteneklerini geliştirme formülü insanlık adına tek doğru değildir yani yeteneği olan bir kadın istenmeyen gebeliğini devam ettirmedeğinde insanlığın sonu gelmez. Sonuç olarak Kant'ın sorunlu olduğunun iddia edildiği bu örneğinde de ahlakın içeriksel değerleriyle ilgili birçok detayına yer verdiği biçimsel olduğu iddia ettiği felsefesinin içeriksel birçok detay barındırdığı gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1994) *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- Aydın, Aysun ve Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). *Eleştirel Düşünme: Sosyal Bilimler ve İletişim Perspektifi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Berman, M. (2011). *Özgünlüğün Politikası: Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı*. (Çev. Nursel Yıldız). Sel yayıncılık, İstanbul.
- Besiri, A. (2009). Ötenazi ve Yaşam Hakkı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 86. 188-203.
- Cassirer, E. (2017) *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi* (çev. Doğan Özlem), İstanbul: Notos Yayıncılık (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı).
- Duran, M. (2017). *Kant'ın Ödev Ahlakı Üzerine*. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, (6), 57-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/temasa/issue/27577/292467>
- Glass, R. (1971). *The Contradictions in Kant's Examples*. Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition, 22(5/6), 65-70. Retrieved May 12, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/4318684>
- Gökberk, M. (2017) Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Heimsoeth, H. (2019) Kant'ın Felsefesi (Çev. T. Mengüşoğlu), Ankara: Doğu Batı Yayınevi (Eserin orijinali 1967'de yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2002a) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (Çev. I. Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. (Eserin orijinali 1786'de yayımlandı).
- Kant, I. (2002b) *Prolegomena*. (Çev. I. Kuçuradi, Y. Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. (Eserin orijinali 1783'de yayımlandı).
- Kant, I. (1999) *Pratik Aklın Eleştirisi* (çev. I. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akadlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. (Eserin orijinali 1788'de yayımlanmıştır).
- Kant, I. (1993) *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi. (Eserin orijinali 1787'de yayımlanmıştır).
- Özen, P, Şahin, D. (2010). Ötenazi. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33788/374153>

- Özlem D. (2019). *Etik*. İstanbul: Optimum Yayınevi.
- Öztürel, A. (1957). *Ötenazi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14, (1). 261-273. DOI: 10.1501/Hukfak_0000001324
- Singer, P. (2015) *Pratik Etik* (Çev. N. Çatlı), İstanbul: İthaki Yayınevi. (Eserin orijinali 2011’de yayımlanmıştır).
- Sulu, M. (2017). *Ötanazi Üzerine*. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22 (1), 551-574. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27591/290686>
- Thorpe, L. (2015). *The Kant Dictionary*. Bloomsbury Academic.
- Timmermann, J. (2000). Kant’s Puzzling Ethics of Maxims. *The Harvard Review of Philosophy* 8 (1):39-52
- Varden, Helga. (2010). Kant and Lying to the Murderer at the Door . . . One More Time: Kant's Legal Philosophy and Lies to Murderers and Nazis. *Journal of Social Philosophy*. 18 Kasım 2010. Vol: 41, No. 4. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9833.2010.01507.x>
- Warburton, N. (2016). *Felsefeye Giriş*, (çev. M. Arslan ve K. Cankoçak. Alfa Yayınları
- Yükselbaba, Ü. (2010). Kant’ın Ahlak Felsefesinden Habermas’ın Söylem Etiğine Geçiş. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 22, 142-166.